

ІГОР СОНЕВИЦЬКИЙ

АРТЕМ ВЕДЕЛЬ

I

ЙОГО МУЗИЧНА СПАДЩИНА

НЬЮ-ІОРК
1966

diasporiana.org.ua

**THE UKRAINIAN ACADEMY OF ARTS AND SCIENCES IN THE U.S.
SECTION OF MUSICOLOGY**

IHOR C. SONEVYTSKY

ARTEM VEDEL

AND

HIS MUSICAL LEGACY

NEW YORK

1966

**УКРАЇНСЬКА ВЛІЙНА АКАДЕМІЯ НАУК У США
МУЗИКОЛОГІЧНА СЕКЦІЯ**

ГОР СОНЕВИЦЬКИЙ

АРТЕМ ВЕДЕЛЬ

і

НОГО МУЗИЧНА СПАДЩИНА

НЬЮ-Йорк

1966

Printed in the United States of America
Copyright 1966 by the Ukrainian Academy
of Arts and Sciences in the U.S., Inc.

*Присвячую БАТЬКОВІ,
моєму найкращому Вчителю*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Історія української музики не діждалася досі повного й вичерпного опрацювання і видані досі підручники мають вигляд нарисів. Бо нелегко огорнути цілість, коли не розроблені джерельно окремі її періоди, коли не проаналізовані твори та не з'ясовані як слід життєві умовини визначніших постатей музичного мистецтва. Тільки в останніх роках появляються в Україні більші й менші монографії про окремих композиторів (напр., про Аркаса, Леонтовича, Людкевича, Ревуцького, Січинського, тощо) та про окремі жанри української музики. Автори цих праць, щоправда, видобувають з архівів багато незнаного досі матеріалу, проте для них "сиргетя lex" — не змагання до об'єктивної правди, а писання згідно з вимогами та директивами кожночасної партійної лінії. Вони чи з власної волі, чи зі страху перед переслідуванням часто промовчують факти, або викривляють їх, а то й свідомо пишуть неправду¹).

¹) Для ілюстрації цього твердження хай послужать наступні приклади: С. Павлишин у монографії „Д. В. Січинський”, виданій Держ. Видавництвом у Києві 1956 р., на стор. 24 пише: „В 1903-1905 роках Січинський склав збірку, до якої входило 152 патріотичні і народні пісні”..., але ніде не знайдемо назви цієї збірки пісень для фортепіано. Очевидно, назвати її по імені „Ще не вмерла Україна” — небезпечно. Так само між композиціями Дениса Січинського немає ніде згадки про пісню на слова І. Франка „Не пора москалеві й ляхові служити”, що стала другим національним гімном, ні навіть про одну з найкращих його пісень для сольопісн: „Фінале” („Розжалобилася душа...”), тільки тому, що скомпонована вона була на слова поета Богдана Лепкого, а він же ж носить тавро письменника „буржуазно-націоналістичного напрямку” (cf. „Українська Радянська Енциклопедія”, том VIII, стор. 105).

Та коли про наших композиторів XIX і XX ст. все таки ще пишуть у Радянському Союзі, то представників нашої музики другої половини XVIII і початку XIX ст. там здебільшого промовчується за винятком трафаретних згадок у совітських енциклопедіях. Причина їх непопулярності для радянської науки лежить у тому, що вони визначилися передусім як творці релігійної музики, ігнорованої офіційною наукою. Це навіть зазначив Нік. Фіндейзен у своїй історії російської музики²), трактуючи Бортнянського головно як композитора світської музики: автора опер, інструментальних творів, зокрема фортепіанних сонат і камерної музики, романсів і пісень, Про Березовського згадує лише принагідно, до того присвячує йому ще окремо двадцять кілька рядків, але тільки в примітці, зазначаючи, що Березовський „заявил себя только в качестве талантливого духовного композитора. Эта область не входит в рамки настоящих »Очерков«, поэтому музыкальную деятельность Березовского мы оставляем в стороне”³). А про Веделя він не згадує ніде ні словечком у своїй великій двотомовій праці.

Одначе й за часів царської Росії, коли зрештою церковна музика була в великій пошані, не знайшовся ніякий історик музики в Росії, що джерельно опрацював би життєпис і творчість когось з трійці наших великих композиторів, дарма що всіх їх офіційна наука зараховувала до російських. Навіть про Бортнянського Фіндейзен мусів написати в 1929 р.: „Бортнянский,

Або інший приклад: Л. Архімович у праці „Українська класична опера”, виданій Держ. Вид. у Києві 1957 р., пише на стор. 105: „Михайло Вербицький (1815-1870) був одним з перших композиторів-професіоналів Галичини. Освіту здобув у Львівській духовній семінарії, але добровільно проміняв становище священнослужителя на півгодинне, майже злиденне існування музиканта”. Алеж загально відомо, що автор національного гімну та „Заповіту”, хоч і був деякий час учителем музики і диригентом хорів у Львові, то опісля, покінчивши духовну семінарію, став священником і помер на становищі пароха села Млина в Яворівщині.

²) Нік. Фіндейзен. Очерки по истории музыки в России с древнейших времен до конца XVIII века. Т. II. Москва-Ленинград, 1929.

³) ibidem, стор. XXXVIII, зам. 280.

подобно большинству старых русских музыкантов, также ждет своего биографа⁴⁾), не зважаючи на те, що якраз Бортнянський зробив велику кар'єру при царському дворі. Це ж його викликав з Італії негайно „возвратится въ отечество” листом з дня 10 квітня 1779 р. директор придворних театрів у Петербурзі Іван Єлагін, обіцяючи йому, що поворот до Петербургу „послужитъ... непременно вашему счастью и въ основаніи счастья вашего навсегда.” І справді зараз по повероті до Петербургу цариця Катерина II назначила Бортнянського капельмайстром придворної капелі, а одночасно приділила до двора престолонаслідника вел. кн. Павла Петровича, мабуть, на становище вчителя музики, а цар Павло після вступлення на престол у 1796 р. підвищив його на становищі, даючи йому титул директора вокальної музики.

Все таки про Бортнянського залишилося чимало праць, починаючи біографією одного з наступників на становищі директора царської капелі Олексія Львова (в газеті „Музыкальный Свѣтъ” з 1855 р., ч. 8)⁵⁾.

Без порівняння гірше представляється справа біографій та видання музичної спадщини Максима Березовського (1745-1777), що, хоч і блиснув небуденним музичним талантом, здобувши

⁴⁾ ibidem, стор. 261.

⁵⁾ Писав про нього і М. Хмиров в „Портретной галереѣ русскихъ дѣятелей” (1869 р.) і Дм. Розумовський в праці „Церковное пѣніе въ Россіи” (Москва, 1876) і Анат. Преображенський в 75 річницю смерті („Д. С. Бортнянскій 1751-1825” в газеті „Русская Музыкальная Газета” за 1900 р., ч. 40) і Микола Кампанійський у збірній праці „Памяти духовныхъ композиторовъ Бортнянскаго, Турчанинова и Львова” (1908 р.) і А. Митропольський в „Православной Богословской Энциклопедіи” А. Лопухіна 1913 р. тощо, а в новіших часах Скребков в „Ежегоднику Института истории искусств Акад. Наук СССР”, 1948, ч. 2, Доброхотов 1950 р. („Д. С. Бортнянскій”), а на еміграції П. Маценко („Дмитро Степанович Бортнянскій і Максим Созонтович Березовскій”, Вінніпег, 1951). Та й твори Бортнянського появлялися друком уже з 1782 р. („Херувимська”), а концерти з 1794 р. у рукописних копіях видавництва Х. В. Гене (Haehne) в Москві. Багата спадщина Бортнянського з ділянки церковної музики діждалася нового видання в 10 томах у редакції П. Чайковського (Москва, Юргенсон) 1881 р.

в Болонській музичній академії ступінь маестра в 1771 р., написавши в Італії оперу „Демофонт” та чимало духовних композицій, проте не мав часу розгорнути крил, бо зараз же в два роки по повероті з Італії до Петербургу трагічно покінчив з життям у затхлій атмосфері інтриг царського двора.

Березовський не діждався основнішої монографії, лише здебільшого згадок по підручниках до історії музики⁶⁾ або в загальніших статтях та розвідках⁷⁾ і його спадщини не видано друком: тільки Придворна капеля опублікувала аж у 20 років по його смерті два твори (концерт „Не отвержи мене во время старости” та „Вірую”); небагато надруковано і в пізніших часах. Подавляюча більшість творів Березовського так і залишилася недрукованою, згодом забулася, її перестали виконувати по церквах.

Не краща доля постигла і наймолодшого з трійці композиторів золотой доби нашої церковної музики, Артема Веделя, що жив і творив на українській землі і не прагнув дістатися на службу до царського двора. Тим то його здебільшого ігнорували як льокального музику, а його творів не друкували через ціле ХІХ століття, хоч їх з великим пієтизмом виконували церковні хори, передусім в Україні. Та й „Большая Советская Энциклопедия” з 1951 р.⁸⁾ називає його українським композитором, тоді як Березовського і Бортнянського далі зараховує до „русских композиторов”, додаючи тільки для пояснення слова „украинец по происхождению.”⁹⁾

Наша праця має завдання заповнити цю жалюгідну прогалину в історії нашої музики, даючи по змозі якнайповніший нарис

⁶⁾ Стаффорда 1838, Фетіса 1860, Саккеті 1883, і пізніших.

⁷⁾ Розумовський 1867, Лебедев 1882, Алексеев 1921, Маценко 1951, тощо, у Асоченського, в лексиконах та в повісті Н. Кукольника „М. С. Березовський” (1852).

⁸⁾ т. VII, стор. 91.

⁹⁾ Також „Українська Радянська Енциклопедія” (1959, 1960 р.) називає Веделя українським композитором без застережень (т. II, стор. 250), Березовського теж називає видатним українським композитором, але до того додає: „Відіграв важливу роль у становленні російської й української музи-

життєпису Артема Веделя та огляд його музичної спадщини в історичному аспекті, залишаючи покищо на боці музикологічне опрацювання його творчості.

На цьому місці бажаю скласти свою подяку всім, хто підтримував мене в моїй постанові писати працю про призабутого нашого композитора кінця XVIII ст. та всім, хто допоміг мені чимнебудь у цьому ділі. Безумовно найбільша вдячність належить проф. д-рові Олександрові Оглоблину, що перший піддав мені цю думку, вказуючи на необхідність такої праці, звернувши увагу на джерела і цікавився моєю працею аж до її закінчення. Так само я вдячний проф. д-рові Зіновієві Лиськові, моєму колишньому вчителю, що завжди присвічував мені прикладом і своїй передвоєнній науковій та редакторській праці і недавно закінченого монументального твору „Українські Народні Мелодії”.

Збирання матеріалів до наукової праці на чужині — справа нелегка. Перед автором закриті архіви й бібліотеки на рідних землях, приходиться розглядатися за джерелами по всьому світі і на це треба витратити чимало часу та зусиль. Через 10 років треба було визбирувати матеріали і в публічних бібліотеках Північної Америки та Європи і в різних приватних книгозбірнях.

Та ще більші труднощі виявилися при збиранні нотного матеріалу. Без допомоги добрих людей тут не обійтися. Що авторові цієї праці вдалося скоплектувати майже всі друковані твори Веделя і багато переписуваних, це він завдячує щирій допомозі окремих людей, зокрема п-ні Тетяні Кошиць, що віддала до диспозиції друковані примірники тих концертів Веделя, що їх мав у себе пок. Олександр Кошиць, п-ні проф. П. Россіневич (Щуровській) з Праги, композиторові А. Гнатишинові з Відня та багатьом іншим, а вже найбільшою мірою невтомному ентузіястові справи п. М. І. Скрипникові, що з ідеалістичним завзяттям розшукував друковані і переписувані композиції Веделя по

ки” (т. I, стор. 512), а про Бортнянського інформує: „український і російський композитор” (т. II, стор. 57).

*різних місцях, зокрема ж серед знайомих йому та незнайомих
регентів у різних країнах доступного нам світу (головно США,
Канада, Бразилія, Франція, Німеччина).*

Всім їм автор складає на цьому місці якнайсердечнішу подяку.

Ігор Соневицький

ДЖЕРЕЛА ДО БІОГРАФІЇ ВЕДЕЛЯ

Джерела до біографії Веделя дуже скупі. Тільки двох сучасників, що жили в його часах і бачили його діяльність, залишили були писані спогади: Турчанинов і Зубовський.

Петро Іванович Турчанинов (1779-1856), учень Веделя, священник і духовний композитор, списав свою автобіографію, яку по його смерті опубліковано в журналі „Домашня Бесѣда” за 1863 р. на стор. 47-51, 64-67, 87-92, 116-121 і 134-137¹⁾ п. заг. „Протоіерей Петръ Ивановичъ Турчаниновъ” (вийшла вона тоді теж окремою відбиткою). Деякі наші автори вважають Турчанинова за українця. Так Кудрик²⁾ пише: „До старої московської школи втерлося зачисляти ще й Петра Ів. Турчанинова (1779-1853 — sic!), родом Українця з Києва, київського протоєрея”. Отож Турчанинов ані не був українцем з Києва, ані не був ніколи священником в Україні³⁾. В автобіографії Турчанинов подає недвозначно, що родився в Петербурзі, був сином дворянина Івана Павловича, а його мати Дарія Козьминишна походила з Вільни⁴⁾. В іншому

¹⁾ Фактично Турчанинов довів свою автобіографію до 1818 р., а решту його життя зреферовано коротко на основі документів на стор. 120-121.

²⁾ Борис Кудрик. Огляд історії української церковної музики. Львів, накл. гр.-кат. Богосл. Академії, 1937, стор. 92.

³⁾ До українців зараховували Турчанинова також інші автори, напр. О. Кошиць (Про українську пісню й музику. 1941, стор. 39.)

⁴⁾ Протоіерей Петръ Ивановичъ Турчаниновъ. Автобіографія. „Домашня Бесѣда”, С. Петербургъ, 1863, стор. 47.

місці згадує, що його родина була незаможна⁵⁾. Це може й було причиною, що батько Турчанинова покинув столицю, як тільки дістав службу в Києві, хоч і невисокого рангу („поступиль... кажется, въ команду прапорщикомъ”). Отож молодий Петро жив в Україні приблизно 14 років (з 1787 р. по 1801 р.). Мати, помітивши в малого Петра любов до співу, віддала його до хору ген. Леванідова, а той передав його Потьомкіну, що взяв малого співака з собою до Яс, де віддав під опіку Сарті. Але Турчанинов побув недовго в Ясах під керівництвом славного італійця, бо через смерть Потьомкіна мусів вертатися до Леванідова. З ним пізніше помандрував навіть до Польщі, куди вислано корпус Леванідова для здавлення повстання Косцюшка. В 1794 р. по закінченні війни, мабуть після переможної битви під Мацейовіцями 10 жовтня 1794 р., корпус вернувся з Любліна до Києва, і тоді саме Леванідов запросив Веделя на диригента свого хору. З цього часу починається знайомство Турчанинова з Веделем і тому цей період життя нашого композитора ще найкраще відомий завдяки автобіографії Турчанинова. Ведель, спостерігши музичний талант 15-літнього хлопця, заопікувався ним, взяв до свого дому та дав йому музичну та загальну освіту. В домі Веделя молодий Турчанинов провів майже два роки, а опісля по переїзді до Харкова перебував з ним ще до червня 1798 р. Та й пізніше Турчанинов відвідував Веделя аж до часу свого виїзду з Києва в 1801 р. Турчанинов увесь цей час був під впливом Веделя й української музики і мабуть тому деякі напті автори зараховують його до українців, тим паче, що на Україні теж існували Турчанинови і батько чи хтось з предків міг потрапити звідтіля в Петербург.

По виїзді з Києва⁶⁾ Турчанинов зупинився в Севску, де

⁵⁾ *ibidem*, стор. 120.

⁶⁾ У зв'язку з перенесенням у Петербург ген. Теплова, що опікувався Турчаниновим.

місцевий єпископ наставив його диригентом церковного хору; там він одружився та висвятився в священники (1803 р.) За протекцією ген. Теплова дістався 1809 р. до Петербургу, де перебував 47 років, до кінця свого життя. Був диригентом церковних хорів, священиком при різних церквах столиці, від 1814 р. протоієреєм; у 1827 р. цар призначив його вчителем співу придворної капелі, а 1841 р. Турчанінов перейшов на пенсію. Він відвідував Київ 1837 р., як згадує в автобіографії, і шукав тоді даремне могили свого вчителя.

Щоб оцінити вартість відомостей про Веделя в автобіографії Турчанінова, слід мати на увазі його ставлення до свого колишнього вчителя і добродія. Про це він сам пише в автобіографії (стор. 120), даючи своїм дітям такий заповіт: „Дѣти мои любезные! Вспоминайте всегда со слезами и благоговѣніемъ сего праведника, какъ виновника счастья вашего отца, а слѣдовательно и вашего. Я родился въ бѣдности и отъ бѣдныхъ родителей, и не могъ имѣть средствъ къ моему воспитанію: онъ одинъ былъ и наставникъ и благодѣтель мой, и всемъ, чѣмъ налитаны и душа моя и сердце, я обязанъ ему одному, какъ орудію Промысла Божія надо мною, недостойнымъ...”

Сам Турчанінов не мав занадто високих студій. Згадує тільки „Народное Училище” в Києві та харківське „казенное училище”, де вчився від 16 листопада 1796 р. по 6 червня 1798 р. Отож з повагою дивився на Веделя, що мав за собою студії в Київській Академії. Керуючися вдячністю, він рад би представити свого вчителя в якнайкращому світлі, беручи справу зі свого становища. Отже як льояльний громадянин царської імперії старається затерти всякі сліди неблагонадійности з образу любого вчителя і тим заставляє нас ставитися критично до опису деяких епізодів з життя Веделя. До того ж автобіографія ще й тому непевна, що писана після кількох десятиліть, імовірно при кінці життя, на що вказує її незавершений вигляд: доведення її тільки до

половини життєвого шляху та дописка Редакції: „Съ собственноручной записки самага о. Протоіерея, найденной послѣ его смерти и доставленной въ Редакцію сыномъ его Дѣйств. Ст. Св. А. П. Турчаниновымъ”.

Окрему коротку біографію Веделя написав був у 1843 році інший Веделів учень і співак у його хорі Василь Зубовський, пізніше ієромонах Києвопечерської Лаври Варлаам⁷⁾). Аскоченський пише про нього: „Случайно мнѣ привелось разговаривать съ однимъ, нынѣ уже умершимъ старцемъ, бывшемъ когда-то въ капелли Веделева. Я упросилъ моего рассказчика составить объ немъ краткую біографическую записку. Съ какою непритворной благодарностью принялъ онъ мое предложение! Слезы видѣлись на глазахъ старца, когда онъ говорилъ мнѣ о незабвенномъ своемъ капельмейстерѣ, и я вѣрю въ искренность его словъ.”...” На жаль, ця біографія Веделевого сучасника, напевне українця з роду, ніколи не появилася друком. Ї використав Аскоченський у своїй праці і ще „Энциклопедическій Словарь” (Брокгаузъ-Ефронъ), т. V, з 1892 р. на стор. 697 зазначус, що біографія Зубковського (sic!) зберігається в архіві родини Аскоченських; так само і „Новый Энциклопедическій Словарь”, т. IX, стор. 804.

Отож дальшим основним джерелом відомостей про Веделя залишаються праці Аскоченського.

Віктор Іпатєвич Аскоченський (1813-1879) походив з священичого роду з північної Вороніжчини. Його прадід був священиком у селі Аскошное, Землянського уїзду⁸⁾ (між річкою Воронежем і Доном), якого сини носили прізвище „Попови”; але дід Віктора Іван перемінив прізвище з Попова

⁷⁾ В. Аскоченскій. Київъ съ древнѣйшимъ его училищемъ Академією. Т. II. Київъ, 1856, стор. 544, зам. 414.

⁸⁾ В. Аскоченскій. Русскій композиторъ Веделевъ, „Русскій Инвалидъ”, ч. 94, С. Петербургъ, 1854, стор. 423.

⁹⁾ В. Аскоченскій. Дневникъ Виктора Іпатєвича Аскоченскаго, „Историческій Вѣстникъ”, т. VII, Петербургъ, 1882, стор. 89.

на „Аскошній”, щоб відзначити своє місце уродження та своїх дітей. Одначе батько Іпат, що жив уже в Воронежі на становищі „наставника въ нѣмнѣ всѣхъ церковно-служителей обширной Воронежской губерніи”¹⁰⁾, змінив прізвище на „Оскошній”, а потім на милозвучніше „Отскоченскій”. Але коли шкільні товариші почали докучати малому Вікторові та його братові, прозиваючи їх „отскочками”, то він з того часу почав підписуватися „Аскоченскій” і так воно вже й залишилося. З походження москаль¹¹⁾ не долюблював українців, як і вони його: „Не дружелюбно глядять на меня всѣ здѣшніе, — писав у Кам’янці на Поділлі, — и бѣжалъ бы я отъ нихъ въ глубь родимаго моего сѣвера. Авось хоть тамъ бы отвелъ я душу мою чистымъ, святымъ, русскимъ радушіемъ”¹²⁾.

Скінчивши семінарію в ріднім Воронежі, студіював богословіє в Київській Духовній Академії, де здобув ступінь магістра в 1840 р. Опісля покликали його на професора спершу польської літератури, а згодом патрології в Київській Академії. В 1844 р. київський генерал-губернатор Д. Г. Бібіков взяв його ще на наглядчака для свого вихованця Сіпягіна, а тому що Аскоченський постійно знаходився в фінансовій скруті, порадив йому перейти на урядницьку кар’єру. Так у рр. 1846-1849 бачимо його на становищі „совѣтника губернскаго правленія” в Житомирі, а в рр. 1849-1852 на становищі „предсѣдателя совѣстнаго суда” в Кам’янці на Поділлі; але вірителі і надалі не давали йому спокою.

Аскоченський визначався письменницьким хистом: він писав вірші, сатири, згодом статті. Дуже цікавим матеріалом для історика та психолога залишається його щоденник, який він почав в 1835 р., коли був 22-літнім студентом Київської

¹⁰⁾ Аскоченскій, „Истор. Вѣстникъ”, т. VII, стор. 90.

¹¹⁾ Заст. предс. Уголовної Палати в Кам’янці Готовцев прозивав його м. і. „кацап” (ibidem, т. IX, стор. 287).

¹²⁾ ibidem, т. IX, стор. 261.

Академії, провадив дуже докладно впродовж 12 років до 1847 р., а опісля продовжав ще через 10 років нерегулярно, часом з великими перервами, до січня 1857 р. Цей щоденник опубліковано в скороченні (з уваги на обмежене місце) в 3 роки по смерті автора, в 1882 р., в історично-літературному журналі „Историческій Вѣстникъ”¹³). Він кидає жмут світла на цю оригінальну постать.

Ця амбітна людина визначалася непосидющою, злобною та сварливою вдачею, що скрізь робила йому ворогів. Через те він втратив урядницьку посаду та знайшовся в крайній біді, не маючи інколи за що купити папір, бо проти нього заявився нарешті й довголітній його протектор ген-губ. Д. Г. Бібіков. Редакція „Историческаго Вѣстника” пише про ці часи: „Въ августѣ 1852 года, Аскоченскій покинулъ Каме-нецъ-Подольскъ. Гдѣ и какъ онъ жилъ до 1854 г., мы не знаемъ, а въ» Дневникѣ» эти два года совсѣмъ пропущены”¹⁴). Нам здається, що Аскоченський вернувся негайно до Києва. Можливо, що рад був вернутися й на посаду професора в Академії, але її не відзискав. Зате могли його зайняти в архіві Академії, бо вже в 1855 р. Аскоченський здає до друку свою основну працю (пройшла цензуру з датою 27-го грудня 1855 р.) про цю установу: „Кієвъ съ древнѣйшимъ его училищемъ Академією”. Обі частини цієї праці появилися друком у 1856 р. Ця праця, запланована зрештою ще в 1838 р. під час студій в Академії, вимагала довшої підготовки та розшуків „по тѣмъ памятникамъ и актамъ, какіе сохранились въ разныхъ архивахъ”, як каже автор у вступному слові до читача. Мабуть у зв’язку з тією працею він збирав відомості про монастирські мастки до р. 1764, що їх список помістив у щоденнику під 1853 р. замість щоденних запи-

¹³) Аскоченскій, „Истор. Вѣстникъ” (а саме т. VII: стор. 79-106, 318-344, 534-565; т. VIII: стор. 80-109, 270-288, 502-521; т. IX: стор. 30-52, 259-294 та 471-482).

¹⁴) Аскоченскій, „Истор. Вѣстникъ”, т. IX, стор. 471.

сок¹⁵⁾. Це дає вказівку, де жив Аскоченський у тому часі та чим займався¹⁶⁾. В своїй великій праці, що накреслює історію Київської Академії від її початків до 1817 р., він, обговорюючи життя й діяльність славніших вихованців Академії з часів митрополита Самійла Миславського (1783-1796), присвячує декілька сторінок життю й діяльності Артема Веделя (т. II, стор. 373-379, 544). Аскоченський сам збирав відомості про Веделя від старих людей, що пам'ятали ще композитора („Всѣ біографическія свѣдѣнія собраны мною изъ разсказовъ старожилловъ кievскихъ, знавшихъ Веделя лично...”¹⁷⁾), а передусім черпав їх з рукописі Zubovського, якого часом цитує „сказатель жизни Веделя” (стор. 377-378). Проте годі напевно розрізнити, котрі саме відомості Аскоченський зачерпнув від Zubovського, а котрі з інших джерел.

Ще перед появою книжки про Київську Академію Аскоченський помістив окрему статтю про Веделя в „Кіевскихъ Губернскихъ Вѣдомостяхъ” в 1854 р., ч. 10, стор. 65¹⁸⁾. Щоправда ця стаття тепер недоступна, але появилася вона також у фейлетоні петербурзької газети „Русскій Инвалидъ” (ч. 94, з 28 квітня 1854 р.). Передрукована тут з „Кіевскихъ Вѣдомостей”, як вказує підпис при закінченні статті: „В. Аскоченскій (Кіев. В.)”, треба думати, без змін. Відомості про Веделя в цій статті покриваються, здебільшого дослівно, з текстом пізніших сторінок у книжці про Київську Академію, тільки вряди-годи подають деякі подрібніші інформації. Ще й у

¹⁵⁾ ibidem, т. VII, стор. 86.

¹⁶⁾ В „Послѣсловіі” до II частини праці про Академію автор прохає прислати замітки та доповнення до його книжки „въ Кіевъ, въ Редакцію Воскреснаго Чтенія, на имя коллежскаго Совѣтника В. И. Аскоченскаго”. Отже в тому часі Аскоченський, мабуть, працював у редакції „Воскреснаго Чтенія”.

¹⁷⁾ Аскоченскій, Кіевъ..., т. II, стор. 544, зам. 414.

¹⁸⁾ Аскоченскій, Кіевъ..., т. II, ст. 544, зам. 412. Це також до- казує, що в 1852-1853 рр. Аскоченський жив у Києві та збирав матеріяли до своєї праці.

1860 р. Аскоченський надрукував недоступну тепер статтю про Веделя в журналі „Домашня Бесѣда”¹⁹⁾. Але вона, мабуть, не подавала більше вісток про Веделя за попередні, бо немає на те ніяких натяків ні в Петрушевського, ні в пізніших авторів.

Яка вартість праць Аскоченського про Веделя? Якими мотивами він керувався, присвячуючи сторінки нашому духовному композиторові? Відповідь на це тісно в'яжеється з переміною поглядів Аскоченського та з моральним переворотом у переломовій фазі його життя, що наступила після 1852 р. Бо в молодому віці Аскоченський ставився дуже критично до свого оточення та його світогляду. Для прикладу: в своїм щоденнику в 1841 р. осуджував завзято обряд проголошування в т. зв. „неділю православія”, що того року припадала на 16 лютого, анатем на гетьмана Мазепу й інших, хоч із вчинками Мазепи не погоджувався²⁰⁾.

¹⁹⁾ Згадується в Петрушевського (див. В. Петрушевский. О личности и церковно-музыкальномъ творествѣ А. Л. Веделя, „Труды Киевской Духовной Академіи”, т. VII, Київ, 1901, стор. 383).

²⁰⁾ Аскоченский. „Историческій Вѣстникъ”, т. VII, стор. 330-332, м. і.: „Меня всегда оскорбляло это анафематствованіе несчастныхъ Отрепьева и Мазепы... Положимъ, они были злодѣи, но вѣдь они — люди; пощадите жъ, люди, ихъ!... О Мазепѣ, — эхъ, батюшки, какъ скверно. Постоите! дайте сказать нѣсколько словъ объ этомъ дивномъ, замѣчательномъ человѣкѣ. Мазепа еще можетъ быть названъ измѣнникомъ дружбы Петровой; но, мнѣ кажется, между ними секретной дружбы вовсе не могло быть; они хитрили, и только; Мазепа надулъ Петра — и дѣло съ концомъ. Теперь, чтобы отвратить напередъ подобныя попытки надувательства себя, Петръ рѣшился подѣйствовать на умы и совѣсти страхомъ анафемы. Такъ называемая церковъ, или правильнѣе, представители церкви, были всѣ въ рукахъ его... Тотчасъ оскорбленный, Петръ повелѣваетъ внести въ обрядъ православія имя несчастнаго Мазепы, а послушные отцы, забывъ всѣ пожертвованія, забывъ даже то, что они будутъ противорѣчить себѣ, молясь въ одномъ мѣстѣ за Мазепу, какъ за создателя и благотворителя храмовъ, а въ другомъ — проклиная его, какъ бунтовщика и измѣнника, подписали опредѣленіе, начертанное перомъ досады и личнаго обману таго чувства политической привязанности”.

Щоправда до царського престолу він увесь час ставився з беззастережною лояльністю, („...Царь православный! Знаешь ли ты все это?.. Русь зоветъ тебя земнымъ богомъ... Не замараю руки моею, помня, что за Богомъ молитва, а за царемъ служба не пропадаютъ”²¹). Але зрештою не щадив у своїм щоденнику ні своїх наставників, ні духовенства передусім в Україні, ні шкільної системи. Одне коли втратив урядницьку службу та довгі роки проживав у злиднях, він не тільки стає смирніший та скромніший супроти ближніх, але й понижується перед недавніми своїми ворогами, а до того переходить часто на протилежні позиції в своїх нестійких поглядах. Коли, напр., в 1842 р. писав: „Признаюсь, что наше духовное воспитаніе хуже всѣхъ воспитаній на свѣтѣ”²²), або: „Въ свѣтѣ нѣтъ хуже того воспитанія, которое получаютъ молодые люди въ нашихъ духовныхъ училищахъ”²³), то в 1854 р., навпаки, виступає гостро проти університетів європейського типу, ставлячи питання: „нужны ли нашей матушкѣ Россіи эти университеты”. Він боїться від них загрози революції та доходить до висновку: „...пусть лучше разсыплются въ прахъ эти зданія и подавляютъ собою всю премудрость, мятежно возстающую на разумъ Божій и на святыя преданія нашихъ праотцевъ!” та протиставиться взагалі подаванню вищої освіти нижчим шарам суспільности, мовляв „sutor ne ultra crepidam”. Отож коли в молодих літах Аскоченський скептично ставився до вартости науки в Київській Духовній Академії, то в 50-их роках він почувається до обов'язку писати історію цієї школи „движимый чувствомъ искреннѣйшей признательности къ воспитавшему меня училищу” (слова з передмови) з виразною тенденцією довести, що Київська Академія була не тільки фортецею православія, але й бастионом цареславія, що мала завдання всі свої сили

²¹) ibidem, т. IX, стор. 264.

²²) ibidem, т. VII, стор. 95.

²³) ibidem, т. VII, стор. 106.

витрачувати на розбудову новопосталих шкіл у Московщині: „Воля Державныхъ Вѣщеносцевъ предписываетъ быть на Руси еще тремъ такимъ же училищамъ, — и Кіевская Академія становится матерію академій московской, казанской и с.-петербургской, безъ удержанія и охотно отпуская въ нихъ ректоровъ, префектовъ и неизчислимое множество воспитателей юношества”²⁴).

Вишукуючи імена визначних людей, що студіювали в Кієвській Академії, зупинився і на Веделю, але і його постать старався нагнути до своєї політичної лінії. Оттим то при використуванні матеріалу до біографії Веделя, зібраного Аскоченським, приходиться обережно ставитися до його праці з уваги на його тенденційність.

А втім Аскоченський у тому часі зовсім перекинувся на журналістику і став незабаром редактором журналу „Домашняя Бесѣда”, де виявився однобічним і пристрасним фанатиком, беззастережним звеличником царського самодержавія та воюючого російського православія. Його публіцистичну діяльність характеризує Ф. Булгаков такими словами: „Упрямство замѣняло убѣжденія на страницахъ блаженной памяти »Домашней Бесѣды«, а зачастую и заглушало всякіе доводы разсудка”²⁵). Про нього писав Шевченко 17 червня 1860 р. у вірші на смерть петербурзького митрополита Григорія:

„Умре муж велій в власяниці.
Не плачте, сироти, вдовиці,
А ти, Аскоченський, возплач
Воутріє на тяжкий глас!”²⁶)

²⁴) Аскоченскій, Кієвъ..., т. II, стор. 490.

²⁵) Аскоченскій, „Истор. Вѣстникъ”, т. VII, стор. 82.

²⁶) Шевченко познайомився з Аскоченським у Києві 1846 р. та вважав його за донського козака, але звертався до нього через „паняч”. По повероті з заслання Шевченко зустрів Аскоченського

Щасливою обставиною треба вважати факт, що обидва джерела до біографії Веделя постали незалежно від себе. Автори, списуючи свої відомості, не знали нічого один про одного: Турчанінов помер у 1856 р. в Петербурзі, тоді саме як друкувалася праця Аскоченського в Києві. Аскоченський дістав автобіографію Турчанінова та друкував її в 1863 р., отже в 3 роки після видрукування своєї останньої статті про Веделя в „Дом. Бесѣдѣ” (1860 р.). Ця обставина дозволяє нам зіставити подавані обома авторами факти та контролювати їх.

Протоієрей Дмитро Розумовський (Димитрій Васильевич Розумовскій, 1818-1889), родом з Києва, професор Московської Консерваторії на новозаснованій тоді кафедрі історії „церковнаго русскаго пѣнія” в своїй праці „Церковное пѣніе въ Россіи” (Опытъ историко-техническаго изложенія), Москва, 1867-1868, написаній на основі лекцій як підручник для студентів, що мала великий вплив на дальших дослідників, присвячує свою увагу Веделеві на стор. 228-230. Одначе справою біографії композиторів він не займається, а відомості про твори Веделя черпає з Аскоченського і Турчанінова.

Обидва основні джерела про життя Веделя (Аскоченський, Турчанінов) появились в друку майже в пів століття по смерті Веделя, а перша і єдина невеличка монографія мало що не в ціле століття. Це праця Василя Григорійовича Петрушевського „О личности и церковно-музыкальномъ творествѣ А. Л. Веделя”, надрукована в „Трудахъ Кіевской Духовной Академіи”, 1901, ч. 7, стор. 382-396. Автор цієї праці має ту безцінну заслугу, що перший у ХХ ст. пригадав постать забутого композитора, якого твори виконувалися залюбки по

в Петербурзі на становищі редактора „Домашней Бесѣды”, але тоді зірвав з ним товариські зв'язки. Аскоченський помістив спогади про Шевченка в „Дом. Бесѣдѣ”, вип. 33, С. Петербургъ, 1861, доступні в книжці п. заг. Спогади про Шевченка. Київ, Держ. видавництво худ. літератури, 1958, стор. 179-186.

церквах України; він своєю працею дав теж поштовх до видання творів, що до того часу не появлялися друком, хоч зближалось століття від дня смерти композитора. З 15-ох сторінок статті половина присвячена біографії Веделя, 3 сторінки вступним відомостям про розвиток церковного співу в Києві, а решта (закінчення) оцінці творчости. Петрушевський використав для біографії обидва згадані джерела без глибокої аналізи подаваних ними відомостей. І, на жаль, поза ці джерела не вийшов, не пошукавши навіть за документами, які дали б основу до правильного датування подій, хоч перебував у Києві, де такі джерела в той час можна було знайти, не звернув навіть уваги на відомість у статті Петрова про композиторського батька, надруковану в тих самих „Трудах” перед 5 роками²⁷⁾. Хоч сам опісля видавав деякі твори Веделя, не дав докладнішого перегляду його спадщини, ні назв його композицій і через те всі дальші, загальні видання (лексикони, огляди) не могли подати реєстру творів.

Енциклопедичні видання кінця XIX і початку XX ст. подають короткі відомості про Веделя, спираючися головню на Аскоченським і Петрушевським, або переписуючи інформації з попередніх видань. Для дослідів вони не постачають майже ніякого нового матеріалу. До цих видань належать: „Энциклопедический Словарь”, видання Брокгауза-Ефрона (т. V, 1892 р.) і опісля „Новый Энциклопедический Словарь” цього самого видання (т. IX); „Г. Риманъ, Музыкальный Словарь, переводъ съ 5-го нѣм. изд. В. Юргенсона, дополн. русскимъ отдѣломъ...” Москва, 1901; „Православная Богословская Энциклопедія или Богословский Энциклопедический Словарь” подъ редакціей профессора А. П. Лопухина, т. III, Петроградъ, 1902; „Біографіи композиторівъ съ IV-XX вѣкѣ” ред. Ильинскаго, вид. Дурнова, Москва, 1904; „Большая Энциклопедія” подъ ред. С. Н. Южакова и проф. П. Н. Милокова,

²⁷⁾ Про це нижче в розділі „Рід Веделя”, стор. 28.

т. IV, 1904, вид. тов. „Просвѣщенія”; „Русская Энциклопедія”. т. IV, 1911 та ще „Большая Советская Энциклопедія”, т. VII, (друге видання з 1951 р.).

За приклад некритичного переписування старого матеріалу може послужити прот. Василія Металлова (1862-1926). „Очеркъ исторіи православнаго церковнаго пѣнія въ Россіи” (1893 р. і пізніші; нам доступний з публікації „Записки Моск. Археолог. Инст.”, т. 36-37, 1914-15 р.), де надруковано м. і.: „Духовно-музыкальныя сочиненія его (Веделя) не были напечатаны и нынѣ хранятся въ рукописи...” Це міг писати Розумовський у 1867 р., це міг писати ще Петрушевський у 1901 р., це міг писати нарешті ще й сам автор у своїм виданні з 1893 р.; алеж на початку XX ст. такі відомі видавництва, як Селіверстова, журналу „Музыка и пѣніе” Гольтісона, Петрушевського видали низку концертів та інших творів Веделя. Тому дивно стає, яким чином автор праці про церковний спів, перевиданої в 1914-15 роках, поминув ці факти мовчанкою, так ніби не цікавився зовсім виданнями останнього десятиріччя з своєї власної ділянки.

„Історія української музики” Миколи Грінченка, видана в Києві 1922 р.²⁸⁾ має своє велике значення в тому, що перша охопила в хронологічному порядку події музичного життя нашого народу від найдавніших часів до часу видання праці. М. Грінченко опрацював матеріал об’єктивно, коли ще можна було писати вільніше, без натиску влади. Одначе молодий автор писав свою працю на швидку руку, не маючи доступу до всіх джерел. Тим то матеріал у цій історії опрацьований нерівномірно. Деякі розділи, як напр. про українську народну музику або про Миколу Лисенка відзначаються рельєфнішим і вичерпнішим викладом матеріалу. Зате при реферу-

²⁸⁾ Друге видання цієї праці появилася накладом Українського Музичного Інституту в Нью Йорку 1961 р. під редакцією і з передмовою автора цієї праці.

ванні класиків нашої церковної музики автор подає доволі скупі та загальні відомості. Зокрема постатті Веделя присвячено всього-на-всього 45 рядків (стор. 149-151), при чому автор не опирався на джерельному матеріалі. М. Грінченко написав пізніше велику „Історію української музики”, обсягом понад 60 друкованих аркушів, побудовану „на основі вивчення багатих архівних матеріалів”²⁹), однак ця праця ще й досі не видана, хоч була написана вже по лінії бажань влади, коли вже автор „озброївся марксистсько-ленінською методологією”, як пише М. Гордійчук. Тим то ледве чи і в тій праці багато місця було присвячено українській церковній музиці, зокрема ж А. Веделеві.

Ділянку історії української духовної музики опрацював в окремій книжці д-р Борис Кудрик. Його „Огляд історії церковної музики”, Львів, 1937, присвячує біографії та розглядові творчості Веделя сторінки 82-90. Автор, захоплений „могутньою історичною ролею” Бортнянського, якому присвячує 32 сторінки своєї праці, ставиться легковажно до творчості Веделя, якого вважає „в деякій мірі посередником між вищим музичним світом і популярною, хоча все таки шляхетною, аматорщиною”. Про його життя подає хаотичні та переплутані вістки в 12 рядках, хоч про саму дату смерті пише в 8 рядках. Зате трохи більше місця присвячує аналізу деяких його творів, які мав під рукою (передусім концерт „Гласом моїм” і тріо „Покаянія”)³⁰).

Нарешті видана „Государственным Музыкальным Издательством” збірна праця (Л. Архімович, А. Шресер-Ткаченко,

²⁹) М. О. Грінченко. Вибране. Упорядкування і редакція М. Гордійчука. Київ. Держ. Видавництво, 1959, стор. 9.

³⁰) В останньому часі появилася книжка Антона Рудницького „Українська музика; історично-критичний огляд”. Мюнхен, 1963. Автор, на жаль, зовсім не орієнтується в темі, не знає ніякої іншої літератури поза Кудриком і тому безкритично повторює на стор. 58-59 всі його, правдиві і фальшиві, інформації про Веделя.

Т. Шеффер, Т. Каришева) „Музыкальная культура Украины”, Москва, 1961, при обговоренні пісень-романсів (на стор. 33-34) згадує „мастера хорового духовного концерта А. Веделя”, якого твори „интонациями песни-романса проникнуты...”, при чому в примітці на стор. 34 подає короткі відомості про життя композитора. Ці інформації в загальному вірні, згадують, напр., про царську заборону писати, про що не згадували енциклопедичні видання з царських часів, проте замість відомостей про вступлення Веделя до Печерської Лаври — напевне з партійних мотивів — подають невірну інформацію, нібито Ведель, вернувшись з Харкова 1798 р. „стал во главе хора Киевской академии”. Ці самі інформації повторяються і в найновішій книзі тих самих авторок „Нариси з історії української музики” ч. I, „Мистецтво”, Київ, 1964, стор. 138.

Про інші праці, що заторкують частинно нашу тему, буде згадка в окремих розділах.

РІД ВЕДЕЛЯ

Всі джерела однодушно стверджують, що Ведель народився в Києві та що належав до міщанського стану. Турчанинов (а за ним Петрушевський) додає, що його батьки були київські міщани і мали власний дім на Подолі недалеко Хрещатика¹⁾. Зрештою про родину Веделя маємо небагато звісток. Микола Петров знайшов у книзі витрат Київської Рождество-Предтеченської церкви („Расходная книга Рождество-Предтеченской церкви съ 1809 г.") відомість, що „столярныя работы по церкви въ 1811 году производилъ кievскій мѣщанинъ Лукьянъ Ведель, отецъ извѣстнаго духовнаго композитора"²⁾. В десять років пізніше Петров, покликуючися на попередню свою статтю, пише докладніше: „Отець Артемія Лукьяновича Лукьянъ Ведель былъ столяромъ или рѣзчикомъ и въ 1811 году подрядился сдѣлать иконостасъ для Кіево-Подольской Рождество-Предтеченской (Борисоглѣбской) церкви. Но все-таки онъ, повидимому, не происходилъ изъ податного состоянія"³⁾, зазначаючи на попередній сторінці, що люди „не изъ податныхъ сословій" часто добровільно всту-

¹⁾ Турчаниновъ, „Домашняя Бесѣда", стор. 48.

²⁾ Н. И. Петровъ. Кіевская Рождество-Предтеченская или Борисоглѣбская церковь, „Труды Кіевской Духовной Академіи", Кієвъ, мартъ 1896, стор. 352, прим. 3.

³⁾ Н. И. Петровъ. Кіевская Академія въ царствованіе императрицы Екатерины II, „Труды Кіевской Духовной Академіи", Кієвъ, ноябрь 1906, стор. 293, прим. 4.

пали до війська та подаючи як приклади поруч Барановських, Колчицького і Барнацького також А. Веделя⁴⁾.

З цих скупих вісток виходило б, що батько композитора провадив столярську, чи пак різьбарську майстерню та що працював над іконостасом для Рождество-Предтеченської церкви в 1811 р., отже після смерті сина-композитора. Велика шкода, що джерело не подає патронімічного імені Лук'яна, що давало б натяк на походження Артемового діда.

Батьки напевне піклувалися своїм Артемом і його освітою, бо Аскоченський пише: „Въ юныхъ лѣтахъ Ведель отданъ былъ родителями своими въ кievское училище”⁵⁾. І пізніше Ведель був у тісних зв'язках з батьками і родинним домом. Турчанинов⁶⁾ пише, що 1794 р. Ведель приїхав з Москви в Київ „для свиданія съ родителями”, а незабаром взяв малого Турчанинова до себе „въ домъ къ отцу, гдѣ я былъ при немъ неотлучно”. Жаліти треба, що Турчанинов не додав ніяких інформацій ні про матір, ні про те, чи мав Ведель братів-сестер, та з чого родина жила. По повероті з Харкова 1798 р. Ведель знову прибув у родинний дім „прибывъ къ отцу...”, як каже Турчанинов⁷⁾. Соборний ієромонах Антоній з Києво-Печерської Лаври, пізніший воронізький архієпископ поінформував Турчанинова, що Ведель „послѣ отца, перешелъ жить в Лавру”⁸⁾, що є очевидною друкарською помилкою чи пак пропущенням слів. Петрушевський передає цю звістку в такий формі: „Въ томъ же 1798 г. послѣ смерти отца, Ведель

⁴⁾ *ibidem*, стор. 292: „Воинскому разбору воспитанники Киевской Академии и Переяславской Семинарии не изъ податныхъ сословій не подлежали, по крайней мѣрѣ до 1788 года; но нерѣдко, они добровольно поступали въ военную службу для достиженія офицерскихъ чиновъ”.

⁵⁾ Аскоченський, Київ..., т. II, стор. 373.

⁶⁾ Турчаниновъ, „Дом. Весѣда”, стор. 48.

⁷⁾ *ibidem*, стор. 64.

⁸⁾ *ibidem*, стор. 87.

поступивъ въ Кієво-Печерскую Лавру...⁹⁾). Тобто він здогадується, що друкар пропустив слово „смерти”. Алеж цитована вище записка Петрова вказує, що Лук'ян Ведель пережив сина і здогад Петрушевського не має підстави. Друкар пропустив, мабуть, цілий рядок слів між словами „дослѣ” і „отца”, могло там бути, напр., „після довшого перебування в домі отца”. Та ще і при описі смерті Веделя архим. Методій (відмінно від Аскаченського) розповідав що він „скончался въ домѣ отца своего, куда онъ переѣхалъ уже больно́й”¹⁰⁾. Виразне підкреслення „въ домѣ отца своего” в спогадах Турчанинова також підтверджує відомість, що Лук'ян Ведель ще жив у часі смерті сина Артема. Бо напевні автор спогадів міг би був згадати матір чи когось іншого з найближчої родини, хто тоді мешкав у родинному домі Веделів, або вжити слів „въ отечественномъ” або „въ родительскомъ” чи „въ отцовскомъ домѣ”. При цьому згадується теж садок коло хати („скончался въ маленькомъ садикѣ, стоя на молитвѣ”¹¹⁾). Так отже Ведель був щиро прив'язаний до родинного дому і тому трохи дивно виглядає інформація Аскаченського, нібито Ведель жив у домі Леванідова в часі його співпраці в Києві¹¹⁾. Стільки інформацій залишилося про родину Веделя.

Також про його родинний дім немає більше відомостей у найстаріших джерелах. Кошиць у своїх спогадах, згадуючи про своє перебування на квартирі у старій поладі Долінської, додає¹²⁾: „Наймала вона невеличку хату на розі Борисоглібської і Братської вулиці (на Подолі) проти Борисоглібської церкви. Уже в ті часи хата була така стара, що дах з гонти був майже на хіднику, а вікна до верхніх шиб під землею в траншеях (в закопах). Я думаю, що тій хаті було тоді біль-

⁹⁾ Петрушевскій, Труды..., стор. 389.

¹⁰⁾ Турчаниновъ, „Домашняя Весѣда”, стор. 120.

¹¹⁾ Аскаченскій, Кієвъ..., т. II, стор. 376.

¹²⁾ Ол. Кошиць. Спогади, ч. I. Вінніпег, 1947, стор. 239.

ще сотки років і її оминув загальний пожар Подолу 1811 року. Можливо, що в цій хатці жив Ведель (або хоч бачив її, коли ходив біля неї), бо його біографи кажуть, що він умер „стоя на молитві в садіке свого дома против Борисоглебской церкви на Подоле”. Кошиць цитував ці слова, очевидно, з пам'яті, бо Веделів біограф Турчанінов у вище наведеному цитаті говорить про „домъ отца своего”, а не про „свой домъ” і ніде не згадує, що той дім стояв нібито саме „против Борисоглебской церкви”. Хоч здогад Кошиця може мати деяку основу в відомості, що Лук'ян Ведель різбив іконостас для Борисоглібської церкви, проте питання, котрий саме дім на Подолі належав до родини Веделів, вимагає дальших розслідувань на київському терені.

Що торкається прізвища композитора, то в усіх джерелах називають його Веделем. Тільки Асоченський в першій своїй статті з 1854 р. називає його „русский композиторъ Веделевъ”¹³⁾. Мабуть, так хотів він зрусифікувати прізвище композитора, щоб підійти під смак начальства, але швидко схаменувся, бо вже в монографії про Київську Академію з 1856 р. називає його постійно Веделем.

Безперечно, прізвище композитора не має українського вигляду і бентежить при першій зустрічі з ним. Вже Петров у статті з 1906 р. натякає на це: „Фамилія Веделей, очевидно, была не русскаго происхожденія”¹⁴⁾. Прізвища у формаціях Wedel, Wedell, Weddell, Vedel часто подібуються в Західній Європі. Так називалися старі шляхетські німецькі роди (von Wedel) з окремим гербом¹⁵⁾. Етимологічно це прізвище можна б зв'язати з німецьким словом „der Wedel” (ст. гор.-німецьке „wadal”), що в мові ловців-мисливців означає пухнатий

¹³⁾ Асоченський, „Русский Инвалидъ”, стор. 423.

¹⁴⁾ Петровъ, „Труды...”, стор. 293, прим. 4.

¹⁵⁾ Існує й містечко Wedel в окрузі Pinneberg, що належало до провінції Шлезвіг-Гольштайн, над Ельбою на захід від Гамбургу; є й місцевості Salzwedel, Neuwedel.

хвіст шляхетного звіря ("wedeln" — махати хвостом). Один з того роду Гайнріх фон Ведель опублікував історію тієї північно-німецької родини¹⁶⁾, яка згадується в документах Гольштайну вже в 1212 році, а на Поморю (Померанії) від 1240. Вже в давніх часах існували три гілки німецьких Веделів, яких родинні зв'язки неясні¹⁷⁾. Одна з гілок того роду осіла в Данії відома як Wedell-Wedellsborg, інша в Норвегії Wedell-Jarlsberg (обидві від 1684 р. данські ленні графи)¹⁸⁾. Одначе в Данії зустрічаємо теж людей з прізвищами Vedel¹⁹⁾. Якийсь

¹⁶⁾ Heinrich v. Wedel. Geschichte des schlossgesessenen Geschlechtes der Grafen und Herren v. Wedel. 1894, також: Urkundenbuch zur Geschichte des schlossgesessenen Geschlechtes der Grafen und Herren v. Wedel. Bd. I. 1885.

¹⁷⁾ Один з родини Веделів, Йоакім фон Ведель (1552-1609) писав хроніку подій XVI ст., включаючи й родові відомості, опубліковану в другій половині XIX ст. ("Hausbuch des Herrn Joachim von Wedel auf Krempzow Schloss und Blumberg erbgesessen". [Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart. Bd. 161.] Tübingen, 1882), другий, Леопольд залишив опис своїх подорожей і воєнних переживань у роках 1561-1606, інший, Георг (1695-1721), лікар в Сні, опублікував працю про дитячі недуги, ще інший пруський генерал Карл Гайнріх (1712-1782) в часі семилітньої війни програв битву проти російської армії під проводом Салтикова, також Карл Антон (1790-1853) боровся проти Росії в 1812, був у російському полоні 1813-1814 і потім у 1815 р. брав участь у поході проти Наполеона, про що залишив теж свої спогади, а майор Ернст фон Ведель залишив записі спогадів Беннігсена і Платона Зубова про вбивство царя Павла I, опубліковані в виданні „Цареубійство 11 марта 1801 г.", Петербург, 1908 р. Але й у XIX та на початку XX ст. члени цього роду були дипломатами, політиками (засідали в пруській палаті панів до 1918 р.), міністрами, високими військовими достойниками та авторами праць, особливо на теми історичні й мілітарні.

¹⁸⁾ Норвезькі Веделі зазначилися в політиці й науці: один з них граф Герман Ведель-Ярльсберг пропагував 1809 р. об'єднання Норвегії з Швецією (замість унії з Данією) і грав визначну політичну роль ще в 1836 р., інші писали праці з скандинавської історії та на інші теми. Між данськими авторами XX ст. подібуємо теж Веделів з лінії Wedell-Wedellsborg.

¹⁹⁾ Відомий данський письменник Vedel Anders Soerensen (1542-1616) переклав з латинської мови на данську твір: Saxo Grammaticus "Gesta Danorum", писав про шведські війни 1563-1570 та

Микола Ведель (Nicolaus Vedelius) видав у 1623 р. в Женеві всі твори св. Ігнатія Антіохійського. Але прізвище в формі Vedel приходить не тільки в Данії, воно є теж у Франції²⁰). Також і в Англії жили люди з тим самим прізвищем у формі Weddell²¹). Англійські та інші Веделі поселилися і в Америці²²). Але в США є й прізвище в формі Wedel²³). Та й у Львові до наших днів існувала при вул. Академічній кондиторська (цукорня) фірми спольщених Веделів.

Ми навели ці приклади на доказ, як часто прізвище „Ведель” подибується в зах.-европ. народів. Алеж є сліди, що

видав першу збірку данських балад. Але й пізніше подибуємо цю форму прізвища Веделя: Vedel між данськими авторами, напр. Петро Август у XIX ст., есеїст Вальдемар на початку XX ст., Гельге, що написав про експедицію на східну Гренляндію тощо; також прізвище Vedel-Peterson подибується в Данії, напр., данський статистик Кнуд Отто (род. 1892) та інші.

²⁰) Так французький генерал Ведель воював 1808 р. в Іспанії, французький актор Ведель виступав на російській сцені десь у рр. 1811-1813 (С. Жихарев „Записки Современника”. Москва, 1934, т. II, стор. 363), Еміль Ведель (рожд. в 1858 р.), що брав участь у першій світовій війні, написав кілька праць про французьку флоту в цій війні; мабуть той сам Еміль перекладав Гете і Шекспіра на французьку мову, Жорж Ведель видав у 1951 р. в Парижі книжку про марксистські демократії.

²¹) Особливо відомий китолов Джеймс Ведделл (1787-1834), що в 1823 р. перший добився в Антарктиці до того моря, що знає в географії під назвою моря Веделла, і свої обсервації про подорож до південного полюса опублікував у Лондоні в рр. 1825-26. Між авторами, що друкувалися в Лондоні, подибується також ще інших Ведделлів, одного з XVIII ст.

²²) З них дехто відомий, як, напр., юрист Олександр (Weddell Alexander Wilbournе, 1876-1948) з Вірджинії, що побував в Аргентині і писав на ту тему, Джон, що займався біблійними студіями.

²³) Напр. Корнелій (рожд. 1860 р.), що написав історію церкви менонітів у США, або Теодор, що в 1920 р. написав дисертацію в Єйльському університеті про астрологію в середньовіччі. А, напр., в останніх телефонічних книжках Нью-Йорку (Мангеттену і Бронксу) подибуємо прізвища Wedel (4 рази), Wedell (двічі), барон Wedell-Wedellsborg (1 раз), Weddell (раз) і Vedell (раз). Інші відомості про Веделів — у картотеках бібліотек та лексиконах.

одна галузь Веделів потрапила і до Росії. Проф. О. Оглоблін звернув мою увагу на факт, що генерал-майор барон Родіон Кіндратович Ведель († 1754 р.) був на російській службі за Петра I та його наступників, одружився з Анастасією Богданівною Пассек, смоленського шляхетського роду, чеського походження, та що дочка цього генерала Марія Родіоновна вийшла заміж за генерала графа Петра Івановича Паніна, близького свояка генерала Петра Дмитровича Єропкина, якого капелею диригував саме наш композитор коло 1790 р.

Наостанку також треба підкреслити, що в Києві в другій половині XVIII ст. жив провізор Ведель, про якого довідуємося з матеріалів, опублікованих в журналі „Кіевская Старина” з 1893 р.²⁴⁾ Автор статті, підписаний буквами А. А., (Олексій Андрієвський), знайшов був у різних актах Центрального архіву три протоколи Київської Губерніальної Канцелярії, один донос Київського Магістрату і один документ, надрукований у 1-ому випуску „Ист. мат. изъ архива Киев. Губ. Пр.”, що описують загадкову подію, яка сталася пізно ввечорі 14 жовтня 1776 р. на Печерському передмісті²⁵⁾. В цій

²⁴⁾ А. А. Загадочное происшествіе на печерскомъ форштатѣ (1776 г.), „Кіевская Старина”, Київъ, липень-серпень 1893, стор. 126-131.

²⁵⁾ „Коллежскій совѣтникъ” Василій Федорович Флєсеров, що працював у Київській Губерніальній Канцелярії, проходив повз порожню незамешкану віллу доктора Полетики, в якій, як виявилось, відбувалися якісь таємні збори. З тої вілли, за словами Флєсєрова, вискочили 4 слуги поручника Кузьміна та провізора Веделя, учасників тих зборів (фактично подається імена тільки трьох); ці слуги напали на Флєсєрова та зробили з ним „смертний бой, увѣче и грабительство”. Важко уявити собі, щоб ті слуги, що напевне мали завдання пильнувати таємниці зборів, самі спричинили авантюру. Спровокував її, мабуть, таки Флєсєров, підглядаючи і шпигуючи підозріле засідання; він прибув у Київ з авансом в січні 1767, а автор статті характеризує його словами: „А Флєсєровъ былъ человекъ безпокойный и по полицейской части ретивый, какъ видно, не одобравшій «здѣшняго» слабаго смотрѣнія”. Побитий підняв тривогу, на місці події з’явився поліцмайстер Якушін з своїм загоном, а коли його інтервенція не допомогла і учасники

події провізор Ведель відіграв важливу роль; акти ставлять його на другому місці після поручника Кузьміна. Автор статті, на жаль, ні разу не подає імени Веделя, ні його патроніміку, тільки завжди говорить про „провізора Веделя”, хоч інших здебільшого називає по імені, а то й по батькові. А шкода, бо ім'я того провізора Веделя могло б подати вказівки на його походження. Може бути, що автор знайшов так і в документах, мабуть, цей Ведель був занадто добре знаний у Києві як провізор.

зборів не виходили з дому, з доручення оберкоманданта Я. В. Єльчанинова прибув пляц-майор Траскін, який добився нарешті того, що присутні видали трьох слуг і самі вийшли з вілли, при чому Траскін записав імена усіх присутніх на зборах осіб (автор подає їх число на 12, але винотовує тільки 11 імен). Проте справа, що її вела спершу воєнно-судова комісія, не зважаючи на настоювання Флєсрова, затяглася: граф Рум'янцев не затвердив рішення комісії, а передав горожанському судові. Авторіві статті не пощастило знайти документів, що вияснили б, як покінчилася там справа. Так і видно, що оберкомандант Єльчанинов рад був приховати кінці в воду (а може й сам гр. Рум'янцев), особливо щодо істоти таємних зборів, не зважаючи на те, що Флєсров дня 26 травня 1777 р. у новій скарзі за зневагу проти одного з учасників зборів, київського земського комісара бунчукового товариша Михайла Гудима, доносить: „а компанія ношная неоднократно и затѣмъ свои потаенныя сборища въ томъ же дустомъ дворѣ производить”, дармащо арештовані слуги „открыли, какое то сборище титло или названіе имѣеть”. Однак автор статті не знайшов жадного документу, що з'ясував би істоту цього таємного товариства, ніби нарешне затерто сліди його існування. Годі думати, що це були якісь спірітуалістичні сеанси, або містичні засідання, як догадується Петров; невидима рука могутнього покровителя вказувала б на те, що це були масонські зібрання. Отож невідомо, чи хтось був покараний, зате залишилися документи, що в грудні 1777 р. граф Рум'янцев на пропозицію оберкоманданта Єльчанинова звільнив Флєсрова з його посади в Києві. Слід підкреслити, що більшість учасників переловленого зібрання становили люди з російськими прізвищами, але були в його складі й українці з походження, а крім Веделя подибуємо ще два прізвища, що нагадують німецьке звучання (Захт і Герніг). Склад товариства був теж різноманітний щодо професії: крім військових і урядовців подибуємо лікаря, кравця, музиканта і провізора (Веделя).

Хоч у нас, особливо в західніх областях, подибується назва „церковного провізора“, то немає найменшого сумніву, що „провізор“ у цьому місці вживається в російському значенні, перейнятому з тогочасної німецької мови, де слово „провізор“ означало тоді керівника повіреної аптеки, або найстаршого аптекарського помічника. Таких фахівців постачала німецька земля. Проф. О. Оглоблін вказує на те, що в другій половині XVIII ст. в Києві існували дві аптеки: державна — Київської військової залоги (російської) на Печерську і приватна на Подолі, що належала аптекареві Бунге. Вона заведена була десь у 1750-тих роках і, міняючи своїх власників, існувала аж до нашого часу (року 1917 — аптека гр. Сонгайло на розі вулиць Олександрівської й Борисоглібської, згодом державна). Тут же на схилах Андріївської гори був розташований у XVIII ст. державний „город лікарських рослин“, заведений ще в другій половині XVII ст. З тих фактів проф. Оглоблін виводить внесок про можливість, що провізор Ведель працював у цій подільській аптеці Бунге.

Цей Бунге, перший київський аптекар, був німцем з походження, про що говорить Володимир Щербина в своїх „Нарисах з історії Києва“²⁶⁾. Вже цей факт натякав би на німецьке походження провізора Веделя. Цей наш здогад знаходить міцне підтвердження в подробиці, занотованій автором статті про „загадочное происшествіе“. Колежського советника Флєєрова потурбували заарештовані слуги поручника Кузьміна і провізора Веделя, про яких говориться „великороссійской

²⁶⁾ В. Щербина. Нариси з історії Києва (1654-1914). Київ, 1926. стор. 13. (про добу цариці Катерини II): „Склад міської людности за ці часи дуже змінюється. Поруч української та російської людности з'являються колонії чужоземців — грецькі, німецькі. Останні дуже закріпилися в Києві. У склад їх входили люди, які оселялися в Києві через свої службові обов'язки, як німецькі генерали й офіцери, та різні фахівці (як перший київський аптекар Бунге)... Нащадки цих колоністів до останніх часів жили у Києві й займали впливові становища (Бунге, Ейсман, Неезе, Шедель, Септер)“.

породи Филиппъ Гуковъ и нѣмцы Антонъ Пилгеръ и Крестьянъ Лошонцовъ". Навіть з порядку вичислення ясно, що москаль Гуков був слугою Кузьміна, а німці Антон Пільгер і Крістіян Лошонц — слугами провізора Веделя. Отож чи працював Ведель в аптеці Бунге, чи навіть в аптеці Київської військової залоги, ці аптекарі були і почувалися німцями, що тримали німецьку прислугу („свій до свого”).

Перед нами стоїть питання: чи цей провізор Ведель був родичем нашого композитора, який у часі згаданої події мав коло 10 років життя. Певних доказів для остаточної відповіді немає, але на основі вище поданого матеріалу ми схильні дати негативну відповідь: провізор Ведель напевне належав до нових колоністів, що почувалися ще німцями, були протестантської віри, до цієї групи, що в той час „влаштувала свою кірху на Подолі та виклопотала для неї казенну субсидію. Після пожежі в 1811 році вона одержала велику садибу в Липках, де й досі міститься кірха та інші добродійні й шкільні установи німецької громади”, — як писав Щербина в 1926 р.²⁷⁾. Алеж на якінебудь зв'язки композиторського батька Лук'яна з протестантизмом немає ніякого натяку, навпаки можна думати, що він був тісно зв'язаний з православною церквою: різьбив для неї іконостас, сам мав ім'я святого Східної Церкви, і синові дав ім'я, невживане серед німців, а популярне серед українців (адже від того імени стільки деривативів: Артемів, Артемишин, Артемович, Артемовський)²⁸⁾, дав його на науку до Духовної Академії, сам Артем був увесь просяклий духом Східної церкви, все життя присвятив для неї і для служби українському народові — до того ж усі джерела враховують Лук'яна до київських міщан. (На жаль,

²⁷⁾ Щербина, Нариси..., стор. 13.

²⁸⁾ Фактично імена святих (у днях 6. VI. ст. ст. = 19. VI. н. ст. і 20. X. ст. ст. = 2. XI. н. ст.) звучать Артемій (Artemius), не Артем (Artemus). Проте залишаємо композиторове ім'я Артем, щоб не відхилятися від традиції.

нічого нам не відомо про походження композиторської матері, що теж могло мати вплив на виховання хлопця.)

Отож ця галузь Веделів ніяк не могла належати до нових колоністів з доби цариці Катерини II, що громадно прибували до Києва. Проте невиключена можливість, що раніш у воєнних часах хтось з німецьких, чи може з данських Веделів поселився в місті Києві і швидко зукраїнізувався, опинившись самотнім серед нового довкілля. Але на те покищо не знайшлися ніякі документарні докази, а втім однозначність прізвища може бути зовсім випадковою.

ПИТАННЯ ХРОНОЛОГІЇ ЖИТТЄПІСУ

Основною причиною труднощів при устійненні хронологічного датування життєпису Веделя — це нестача документу, що стверджував би дату народження композитора. Аскоченський у своїй статті з 1854 р. пише: „Годъ рожденія его опредѣлить трудно; судя однакожь по воспоминаніямъ моего рассказчика, Веделевъ родился въ семидесятихъ годахъ прошедшаго столѣтія”¹⁾). Тут Аскоченський недвозначно признається, що дату народження він комбінує на основі спогадів Зубовського. Зате в книжці про Київську Академію він вже беззастережно пише: „Онъ родился въ Кіевѣ въ началѣ семидесятихъ годовъ прошлаго столѣтія”²⁾), пересуваючи дату з загальної „сідесятих років” на початок тих років, при чому не подає основи свого твердження³⁾). Вся хронологічна структура Аскоченського базується на крихких основах. Він пише далі, що Ведель досягнув філософічної кляси і був диригентом Академічної капелі, потім його покликано на диригента до Москви, а в 1790 р. він уже вернувся до Києва

¹⁾ Аскоченский, „Русскій Инвалидъ”, стор. 423.

²⁾ Аскоченский, Кіевъ..., т. II, стор. 373.

³⁾ За цією датою пішли почасти: *Энциклопедическій Словарь*. Т. V. Петербургъ, вид. Брокгаузъ-Ефронъ, 1892, стор. 697; *Большая Энциклопедія* подъ ред. С. Н. Южакова и проф. П. Н. Милокова. Т. IV. С. Петербургъ, вид. т-ва „Просвѣщенія”, 1904; *Русская Энциклопедія*. Т. IV. С. Петербургъ, 1911; і *Металлов* (Протоіерей В. Металловъ. Очеркъ історіи православнаго пѣнія въ Россіи, „Записки Моск. Археол. Инст.”, тт. XXXVI-XXXVII, Москва, 1914-15), що подають як дату народження рік 1770.

— отже це все сталося, як Ведель не мав навіть 20 років, якщо прийняти датування Аскоченського. Далі Аскоченський подає як дату виїзду Леванідова з Києва „въ одну изъ сѣверныхъ губерній въ Россіи” рік 1792, і на цей час подає дату вступлення Веделя до Києво-Печерської Лаври (отже приблизно в 20-тім році життя!). Тим часом фактично ген. Леванідов був у Києві корпусним командантом від 1790 до кінця 1795 р. (з короткою перервою в 1794 р., коли перебував з своїм корпусом у Любліні), в рр. 1796-1797 в Харкові⁴). Це стверджують відписи документів у автобіографії Турчанинова: Турчанинов вступив у службу „въ штабъ Генераль-Лейтенанта и Кавалера Андрея Яковлевича Леванидова, генеральнымъ писаремъ 790-го Іюля 17-го”, письмо-пропозиція ген. Леванідова з його власним підписом до харківської Палати „Уголовного Суда”, щоб „служившихъ въ штабъ моему” Максима Богданова і Петра Турчанинова на їх бажання призначити губернськими реєстраторами в тій Палаті, що й сталося дня 18 листопада 1796 р.⁵). А Ведель вступив до Києво-Печерської Лаври не в 1792 р., як комбінує Аскоченський, але в сім літ пізніше після повороту з Харкова, мабуть у 1799 р., як про це пише Турчанинов і як видно з переписки Веделя з Турчаниновим. Отже хронологія Аскоченського це необгрунтована комбінація, сперта на оповіданнях старих людей, і тому її ніяк не можна брати до уваги. Також дата смерті: 1806 рік подана без ближчих пояснень, мабуть на основі підрахунку Зубовського. За хронологією Аскоченського Ведель мав би тоді всього около 35 років. Єдина дата в праці Аскоченського має важливе значення: він подає, що

⁴) О. Оглоблін, Андрій Леванідов, „Арка”, ч. 2-3, Мюнхен, 1947, стор. 35; також у книжці під заг. Люди старої України. Мюнхен, 1959, стор. 129.

⁵) Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, 1863, стор. 50. Турчанинов звільнився зі служби в Палаті „Уголовного Суда” щойно за губернатора Теплова 16 квітня 1798 р.

на партитурі концертів на автографії Веделя зазначена дата творення чи переписання концертів: 1796 рік.

Інакше справа мається з датуванням, поданим Турчаніновим. Особливо події з часу найбільшого розквіту творчості Веделя в 90-тих роках, коли то Турчанінов перебував з Веделем, навіть жив у його домі, подані хронологічно вірно, інколи на основі Турчанінових документів. Отже тільки хронологія Веделєвого юнацтва і останньої доби (після 1801 р.) залишається неясною. Турчанінов не подає ніде дати народження, зазначає тільки, що в час його першого знайомства в Києві, отже в 1794-5 „ему (тобто Веделю) было не болѣе 27 лѣтъ” (стор. 49). Отож за обчисленням Турчанінова Веделєв родився в 1767 або 1768 році. Тому, мабуть, Петрушевський пише: „А. Л. Веделъ родился въ Кіевѣ въ концѣ шестидесятихъ годовъ 18 столѣтія, вѣроятно же всего въ 1767 г.”⁶⁾. Цю останню дату прийняли і Ріман⁷⁾ і „Новый Энциклопедический Словарь” (Брокгауза-Ефрона⁸⁾), а за ними „Біографіи композиторовъ” Ильинскаго (1904) і „Большая Советская Энциклопедия” (1951)⁹⁾. Не маючи кращих підстав, мусимо прийняти в основному як дату народження Веделя рік 1767; тоді вершина творчого розквіту композиторського таланту припадає на 30-ий рік його життя. Отже Веделєв був приблизно ровесником Івана Котляревського, що родився 1769 р.

Справу устійнення дати смерті обговоримо в розділі про смерть Веделя.

⁶⁾ Петрушевський, „Труды...”, стор. 385.

⁷⁾ Г. Ріманъ. Музыкальный Словарь. (Переводъ съ 5-го нѣм. изд. В. Юргенсона, дополн. русскимъ отдѣломъ). Москва, 1901, стор. 214.

⁸⁾ Новый Энциклопедический Словарь. Т. IX. С. Петербургъ, вид. Брокгаузъ-Ефронъ, стор. 804.

⁹⁾ Православная Богословская Энциклопедія или Богословский Энциклопедический Словарь... подъ ред. проф. А. П. Лопухина. Т. III. Петроградъ, 1902, стор. 252 інформує: „род. 1767 г. или по другимъ въ 1770 г.”.

НАУКА В КИЇВСЬКІЙ АКАДЕМІЇ

Про науку та музичну освіту Веделя Аскаченський пише небагато: „Въ юныхъ лѣтахъ Ведель отданъ былъ родителями своими въ кievское училище... Достигнувъ философскаго класса, Ведель принялъ въ управление академическую капеллю...” Зрештою Аскаченський враховує Веделя в шістку найбільш відомих вихованців Київської Академії, що вчилися там у добі митрополита Самійла Миславського (1783-1796), і їх життєписи подає в своїй праці¹⁾.

Отже Ведель в молодому віці дістався до колишньої Київської Могилянської Колегії, що з 1701 р. мала титул Академії. В першій половині XVIII ст. це була найкраще поставлена школа на Сході Європи, з якої виходили провідні люди в Україні та Московії. Московська Духовна Академія (заснована 1685 р.) стояла в тому часі на другому місці. Аж заснування університету в Москві в 1755 р. створило конкуренцію Київській Академії та спричинилося до її повільного занепаду. До того ж фреквенція Академії, що рік-річно перевищала тисячку студентів, почала зменшуватися, коли студенти ви-

¹⁾ До них належать окрім Веделя: Іван Андрієвський, що після досягнення кляси філософії студював медицину в московським університеті та був професором ветеринарії в Москві; Якінт Лагачевський, що пізніше був ректором Київської Академії; Михайло (пізніше Методій) Піснячевський, єпископ Полтавський, потім архієпископ Пскова; Іван Подолинський, високий урядовець, предсідник Уголовної Палати; Антін Смирницький, пізніше Воронізький єпископ.

щикх років переходили на медичний факультет, коли в часі воєн з Туреччиною вступали до армії старшинами, коли через здобуття Надчорноморщини та поділи Польщі уряд потребував більшого числа урядовців для поширеної території російської імперії та ангажував на ці місця старших студентів Академії. Проте ще й у другій половині XVIII ст. Київська Академія давала високу освіту, як на ті часи, хоч багато її вихованців не завершувало своїх студій клясами богословія, бо до цих кляс ходили звичайно тільки ті, хто обирав собі духовну кар'єру.

Турчанинов згадує, що Ведель закінчив студії в Академії²⁾, але вже примітка редакції „Дом. Бесѣды” додає: „По другому, не менше достовірному, устному свідѣтельству, Ведель... вѣ Киевской Академіи не кончилъ полного курса наукъ, а вышелъ изъ философскаго класса и состоялъ дирижеромъ академической пѣвческой капелли”, покликуючися на Аскоченського³⁾. Алеж Аскоченський не зазначає ніде, що Ведель не закінчив філософії, він пише тільки: „Достигнувъ философскаго класса, В. принялъ вѣ управление академическую капеллию...”, тобто став диригентом вже в часі студій філософії, як це тоді нормально водилося, що знаємо, напр., з реєстра вчителів 1813 р.

Як-не-як, Ведель мав тоді за собою скінчений нижчий та середній ступені науки в Академії. На основі звідомлення ректора Нащинського митрополитові Арсенієві Могилянському з дня 29 серпня (ст. ст.) 1759 р.⁴⁾ знаємо, яка була програма навчання в окремих клясах Академії. Отже в чотирьох нижчих клясах (аналогія, інфіма, граматика та син-

²⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 47: „...по окончаніи наукъ вѣ Киевской Академіи...”

³⁾ Цю думку підтримує теж Петрушевський: „Труды...”, 1901, стор. 386.

⁴⁾ Аскоченскій, Київъ..., т. II, стор. 228-246; також інструкція Манасії Максимовича (Аскоченскій, *op. cit.*, стор. 161-171).

таксима) вчили окрім латинської граматики та перекладів з латинської на польську та руську мови (і навпаки), також катихизису, арифметики, історії та географії. На середньому ступені в класах піітики та реторики студенти вивчали тропи й фігури, основи реторики та мітологію, читали, перекладали й імітували латинських авторів, читали частини євангелій та посланій з поясненнями, вивчали теж арифметику та географію. Студії філософії тривали 2 роки й опиралися в тому часі на творах Фрідріха Крістіяна Бавмайстра, учня відомого німецького філософа Крістіяна Вольфа (1679-1754), якого наука опанувала тоді німецькі університети. Але поруч з логікою, етикою та метафізикою вивчали теж геометрію, елементи астрономії та географію. А крім того існували класи старих і нових мов, що їх студенти вищих ступенів обов'язані були вивчати: грецької, єврейської, французької, німецької і в часах поділів Польщі — польської. Микола Іванович Петров, порівнюючи програму навчання Київської Академії в добі митр. С. Миславського з курсом наук тодішньої університетської та гімназійної освіти, доходить до висновку, що в тих часах Київська Академія „почти уравнена была не только съ гимназіями, но и съ университетами Московскимъ и академическимъ”⁵⁾.

Ведель розпочав свою науку напевне в добі митрополита Гаврила Кременецького (1770-1783), а кінчив за митрополита Самійла Миславського (1783-1796). В добі цього останнього згадується не 4, як досі, а 3 граматичні класи (вони називаються вища, середня і нижча граматичні), але ця зміна вже не захопила мабуть Веделя. Одначе реформи митрополита Миславського мали інше важливе значення: він пересунув становище латинської мови з першого на друге місце, а на перше висунув навчання російської мови, додаючи класи російської поезії та реторики.

⁵⁾ Петровъ, „Труды...”, 1906, стор. 253.

Близку кар'єра та 15-літнє перебування в Московщині зробили С. Миславського покірним зняряддям царської політики та пропагатором русифікації в Академії⁶⁾. Вже Петров підкреслював, що С. Миславський, якого називає „однимъ изъ даровитѣйшихъ и энергичнѣйшихъ Киевскихъ митрополитовъ”⁷⁾, у своїх молодих літах був „горячимъ защитникомъ особыхъ правъ и преимуществъ южно-русской церкви и Киевской Академіи” та вимагав для Київської Академії виняткового становища з уваги на її стародавні права й привілеї. Але, мовляв, „tempora mutantur et nos mutamur in illis”, С. Миславський став опортуністом: „видя, что всѣ эти домогательства вызываютъ только новыя репрессіи со стороны русскаго правительства, неуклонно стремившагося къ уравниенію Малороссіи съ остальными частями Россійской Имперіи, Самуилъ Миславскій тогда же сталъ измѣнять свою тактику и старался плыть за теченіемъ внутренней политики, а не противъ него”⁸⁾, а ще більш робив це, коли став київським митрополитом.

Вже починаючи з половини XVIII ст. митрополити керували не тільки всіми важливішими справами Академії, але

⁶⁾ Семен Миславський, роджений 1731 р., був сином священника с. Полошок, глухівської сотні Ніженського полку, і всю свою освіту дістав у Київській Академії. Закінчивши її 1754 р., вступив ченцем до Києво-Печерської Лаври, прийнявши ім'я Самійла; його негайно призначено на вчителя Академії. У 1757 р. він був уже префектом і професором філософії, 1759 виконував обов'язки ректора, 1761 висвячений на архимандрита Братського монастиря та затверджений на становищі ректора Академії. Але 1768 р. покликали його до Петербургу, опісля висвятили на єпископа Білгороду, потім перенесли до Москви і він став тоді членом Синоду. В 1776 р. іменованій єпископом, а 1777 архієпископом Ростова. В 1783 р. цариця назначила його київським митрополитом, де дочекався прилучення Правобережжя до російської імперії в другому поділі Польщі 1793 р. і де помер 1796 р.

⁷⁾ Петровъ, „Труды...”, 1906, стор. 245.

⁸⁾ *ibidem*, стор. 246.

мішалися навіть у подробиці⁹⁾. Зокрема це торкається митрополита Самійла¹⁰⁾. Його першим ділом було заведення науки в чисто московській мові та вимові. Розпорядком з 13 лютого 1784 р., коли Ведель міг вже кінчати середущий ступінь науки в Академії, митрополит призначив студента богословія Дімітрія Сігірєвіча, що походив — як каже Аскаченський — з московської губернії, „бути учителемъ російской поэзіи и елоквенціи и производитъ оное ученіе по правиламъ поэзіи, напечатаннымъ въ Москвѣ, ораторію же по правиламъ господина Ломоносова”¹¹⁾. Інші вчителі дістали від митрополита доручення звертати увагу на чистоту російської мови, зокрема учитель географії та історії, ієродіакон Анатолій, дістав суворий наказ „ізяснять онѣя на російскомъ языкѣ, съ наблюденіемъ выговора, каковъ употребляется въ Велико-россіи”, так само й учитель французької мови Лалкевич. Митрополит призначив теж окремого репетитора з-поміж монахів для Бурси, щоб наглядав над доброю московською вимовою серед дітей-сиріт. Аскаченський додає: „Настойчивость Самуила была такъ велика, что нѣкоторые наставники откровенно отнеслись къ нему представленіемъ о своей неспособности строго исполнять его волю, извиняясь тѣмъ, что они никакъ не въ состояніи перемѣнить своего малороссійскаго выговора”¹²⁾.

Студіюючи серед такого режиму, Ведель, мабуть, вирішив не продовжати в Академії студій у класі богословія, що три-

⁹⁾ В. Серебренниковъ. Киевская Академія съ половины XVIII в. до преобразования ея въ 1819 г., „Кіевская Старина”, Кієвъ, 1897, стор. 352.

¹⁰⁾ *ibidem*, стор. 362.

¹¹⁾ Аскаченський, Кієвъ..., т. II, стор. 342; Петров, *ibidem*, стор. 252 на основі рукописів Церковно-Археолог. Музею при Київській Духовній Академії, при чому Петров уважає Сігірєвіча за уродженця Воронізької губернії.

¹²⁾ Аскаченський, *ibidem*, т. II, стор. 343.

вали 4 роки та проводилися на основі схолястичних диспут, але присвятити своє життя церковній музиці.

Турчанінов натякає, що Ведель опісля студіював ще в московськiм університеті, але це заперечує редакція „Домашньої Бесіди” в примітці до оповідання Турчанінова. Однак Турчанінов мусів щось про те чути від Веделя і справа студій Веделя в московському університеті під час його перебування в Москві на становищі диригента хору не зовсім виключена.

МУЗИЧНА ОСВІТА

Справа музичної освіти Веделя незвичайно контроверсійна. Наші джерела не дають підстави до з'ясування цієї справи, такої важливої для зрозуміння розвитку композиторської творчості. Аскоченський у першій статті¹⁾ пише: „Проходя науки, Веделевъ поступилъ въ пѣвческій хоръ, издавна называвшійся Братскимъ и доселѣ почитающійся самымъ лучшимъ изъ всѣхъ хоровъ въ Кіевѣ”. І в праці про Академію²⁾: „...за отличный голосъ былъ немедленно принятъ въ академическій хоръ. Такимъ образомъ Ведель съ перваго же раза попалъ въ тотъ кругъ, изъ котораго не суждено было ему виходить до конца своей жизни”. А Турчанинов, що пізнав Веделя вже зрілою людиною, не згадує ніколи нічого про його музичну освіту.

Зі слів Аскоченського ясно, що Ведель ще малим хлопцем визначався незвичайним голосом, у пізнішій часі знаменитим тенором. На це звернули увагу в Академії, його притягли до хору і тут він дістав основи музичної освіти. Але ніде немає вказівок, хто тоді провадив хор і хто вчив музичної теорії; ці питання залишаються ділянкою неясних здогадів. „Ни изъ одного доселѣшняго конспекта не видно, чтобъ нотное пѣніе и вообще музыка имѣли особый классъ” — нарікає вже Аскоченський³⁾. Подибуються час до часу ре-

¹⁾ Аскоченский, „Русский Инвалидъ”, стор. 423.

²⁾ Аскоченский, Кіевъ..., т. II, стор. 373.

³⁾ ibidem, стор. 253.

естри вчителів усяких дисциплін, подібуються короткі програми науки різних предметів, але про спів і музику немає ніякої згадки ні в списках ні в програмах. Аж у 1802 р. згадується вчителя нотного ірмолійного співу (одночасно також французької мови) Юрія Барановича та класу ірмолійного співу⁴). Тут також⁵) подано підручник: „ірмолотіонъ по пещерському напѣву, по правиламъ составленнымъ для нотнаго ірмолійнаго пѣнія учителемъ Георгіємъ Барановичемъ”. На тій самій сторінці читаємо: „Кромѣ сего учрежденъ былъ по словесному приказанію митрополита Гавріила, особый классъ инструментальной музыки, въ капельмейстеры и учителя которой 1801 года договоренъ дворянинъ кіевскаго уѣзда Савелій Цесарскій”. Учні у класі інструментальної музики було 99. А в 1813 р., вже по смерті Веделя, згадується в реєстрі учителів учителя ірмолійного співу, студ. богословія Семена Лободовського з низькою платнею 25 рубл. (ректор отримував 550 руб., учителі вищих класів около 300), диригента акад. вокальної музики студ. богосл. Осипа Махновича (винагорода 12.50 руб.) і другого диригента хору акад. конгр. церкви, студ. філ. Степана Калиновського (12.50 руб.), а в звідомленні про пророблений матеріал з 1815 р. класу нотного ірмолійного співу з 184 учнями. Велика шкода, що таких інформацій не записували в попередніх десятиріччях. Спів і музику вважалося тоді чимсь samozрозумілим, неоплачуваним з каси Академії не обов’язковим предметом. А проте спів і музика процвітали за весь час існування Академії. Церковна музика мала стару традицію в Києві ще з княжих часів, а при кінці XVI ст. під впливом західньо-

⁴) *ibidem*, стор. 433. В цій класі „обучаютъ правиламъ нотнаго пѣнія. В семъ классѣ обучаются ученики русской школы и латинскихъ классовъ, не изучившіеся оному прежде вступленія въ латинскій классъ священно-церковно-служительскіе дѣти”. Учні у цій класі було 146 (порівн. стор. 436).

⁵) *ibidem*, стор. 434.

європейської музики постає тут т. зв. партесний церковний спів. При Братській школі існував добре організований хор вже в XVII ст., що його розквіт припадає на час ректора Лазаря Барановича (1650-1657). В XVII і XVIII ст. з Києва спроваджували диригентів для вивчення партесного співу для всього Сходу Європи. Два хори Академії, Братський та Конгрегаційний, були найкращими київськими хорами, як також оркестра Академії. Хор Академії нараховував інколи і 300 співаків⁶⁾. „Въ старой академіи вообще на музыку и пѣніе обращалось вниманіе, и были, повидимому, довольно солидныя средства для музыкальнаго образованія” — здогадується Петрушевський⁷⁾. Отже тут Ведель дістав добрі основи музичного знання. Проте два інші наші композитори золоті доби мали щастя здобути найкращу музичну освіту того часу в італійських центрах музики: Максим Березовський (1745-1777), що дістав основи музичної освіти також у Київській Академії, де дійшов до класи реторики; тут уже komponував пісні, що звернуло увагу гр. Рум'янцева, який повіз його до Петербургу до придворної капелі, де Березовський учився в італійського композитора Франческа Цоппіса (Zoppis). На 20-му році життя вислали його на державний кошт на студії в Больонську музичну академію, де він студіював одночасно з В. А. Моцартом, і покінчив її дипломом 1771 р. (а вернувся в Петербург аж у 1775 р.)⁸⁾. Дмитро Бортнянський (1751-1825) з Глухова попав до придворної капелі на 8-му році життя, де ним зацікавився тодішній придворний капелъмайстер, відомий італійський композитор Бальдасаре Галюппі (1706-1784). По повероті цього композитора до Ве-

⁶⁾ Серебренниковъ, „Кіевская Старина”, 1897, стор. 364.

⁷⁾ Петрушевський, „Труды...”, стор. 385. Пор. також: Хв. Тітов, *Стара вища освіта в Київській Україні кінця XVI — поч. XIX в.*, „Збірник історично-філологічного відділу ч. 20”, Київ, Українська Академія Наук, 1924, стор. 314.

⁸⁾ Аскоченський, *Кієвъ...*, т. II, стор. 276-279. Финдейзен, *Очерки...*, т. II, стор. XXXVIII.

неції уряд вислав Бортнянського в 1764 р. на дальші студії до Галюппі. В Італії, а може й у Відні, Бортнянський студював 12 років.

А про спеціальні студії Веделя не згадує ні Аскоченський, ні Турчанінов. Аскоченський тільки при обговоренні двох двохорних концертів Веделя здогадується, що вони були наслідуваннями музичного стилю італійського композитора Сарті, що однаке перевищили твори того італійського капелмайстра⁹⁾. Але вже Дмитро Розумовський, професор Московської Консерваторії на кафедрі історії церковного співу, що міг дістати ближчі відомості, у своїй праці: „Церковное пѣніе въ Россіи” (Москва, 1867) називає Веделя учнем італійського композитора Сарті¹⁰⁾. Ріман (1901 р.) і „Новый Энциклопедический Словарь” Брокгауза-Єфрона подають відомість, що Ведель учився в Сарті в Москві. Також „Православная Богословская Энциклопедія” (1902), Лісіцин у передмові до „Исторической Хрестоматіи” (1903 р.), Фіндейзен у своїй праці „Джузеппе Сарті” в „Музыкальной Старинѣ” (1903 р.), „Русская Энциклопедія” з 1911 р., Металлов у 1915 р., Кудрик в „Огляді” (1937), В. Щербаківський у статті про Мишугу¹¹⁾ повторюють думку, що Ведель був учнем Сарті, та й „Большая Советская Энциклопедія”, т. VII, стор. 91, з 1951 р. пише: „По музыке некоторое время занимался у Дж. Сарті”. Цю поширену думку заперечив рішуче Петрушевський¹²⁾ у своїй праці про Веделя (1901 р.): „Мнѣніе о Разумовскаго, повторяемое и другими изслѣдователями исторіи

⁹⁾ *ibidem*, стор. 377.

¹⁰⁾ „Лучшіе изъ современныхъ русскихъ композиторовъ получили музыкальное образованіе отъ иностранныхъ капелмейстеровъ, жившихъ въ Россіи. Цѣпписъ образовалъ Березовскаго, Галуппи — Бортнянскаго, Сарті — Веделя и Дехтерева”.

¹¹⁾ Вадим Щербаківський. Мої спогади про Мишугу. Стаття появилася в книжці „Олександр Мишуга. Мистець і людина”. Львів, 1938, стор. 88.

¹²⁾ Петрушевський, „Труды...”, стор. 386.

руського церковного п'янія, о томъ, что Ведель будто бы былъ ученикомъ итальянскаго композитора Сарті, не підтверджується ні однимъ історическимъ свідѣтельствомъ; а изъ самыхъ музыкальныхъ произведеній Веделя, бѣдности ихъ гармоніи, можно заключить, что онъ былъ самоучка. Возможно, что Ведель былъ знакомъ съ сочиненіями Сарті и подражалъ ему; но несомнѣнно, что лично онъ не зналъ Сарті и уроками его не пользовался". Алеж і про інші подробиці з життя композитора, включно з датою народження, не маємо „історическихъ свідѣтельствъ", а проте Петрушевський ніде не заявляє такої категоричности твердження („но несомнѣнно..."). Отже треба передусім перейти відомості про перебування Сарті в межах російської імперії, щоб розглянути питання, чи Ведель міг знайти нагоду зустрінутися з Сарті та вчитися в нього.

Італійський композитор Джузеппе Сарті (1729-1802)¹³⁾, учитель славного Керубіні, знаходився на вершинах своєї слави в Західній Європі (Італія, Відень, Париж, Лондон) як композитор опер, коли за рекомендацією австрійського цісаря Йосифа II¹⁴⁾ 1784 р. його запрошено на царський двір після перебування інших визначних італійських композиторів на становищі двірських диригентів: Араї (в рр. 1735-1759), Галюппі (в рр. 1765-1768), Траетта (1768-1775), Паїзіелльо (1776-1783). Хоч Сарті не був таким талановитим композитором, як деякі з його попередників, зате визначився блискою технікою, що добре підходила до смаку й вимог цариці Катерини II. Сарті вмів використовувати всякі ефекти. Напр., ораторія "Te Deum" з нагоди здобуття Очакова написана на

¹³⁾ Н. Финдейзен, Очерки..., т. II, *passim*, зокрема стор. 131-141. Про діяльність Сарті написав Финдейзен окрему працю під заг. Джузеппе Сарті, „Музыкальная Старина", вип. I, Петербургъ, 1903, стор. 1-32.

¹⁴⁾ Joseph II. und Graf Cobenzl. Ihr Briefwechsel. (Akademie der Wissenschaften in Wien, Historische Commission, Fontes rerum Austriacarum. Abt. 2, Bd. 54.) Wien, 1901, стор. 478-479.

два хори, велику оркестру та гарматні стріли, інша ще додає дзвони. А в кантаті „Слава Богу в вишніх” (1792 р.) брали участь дві симфонічні оркестри, духова музика, хор, піротехнічна батарея включно з гарматними стрілами. Сарті, як показується з матеріялу, поданого Фіндейzenом, виявився зручним кар’єристом, що після втрати ласки цариці через інтриги вмів перекинутися на службу Потьомкіна, а по його смерті вернутися на царський двір, знову ж по смерті Катерини здобути собі ласку царя Павла, хоч як той прочищував дворське оточення з усіх, що стояли на службі його матері. Гордий самолюб¹⁵⁾, мабуть, не дуже прикладався до навчання молодих adeptів композиції, хіба до науки таких високопоставлених осіб, як царициної внучки вел. княжни Марії Павловни. Малий Турчанінов ледве мав час познайомитися з ним в Ясах (зрештою Турчанінов усе своє музичне знання завдачував Веделеві), навіть москаль-кріпак Данило Капін († 1841), що любив чванитися „славного сочинителя музики г. Сартія, ученик и любимець”, вибирався до Італії по музичну освіту, невдоволений, очевидно, наукою в Сарті.

Коли ж і де міг Ведель зустрінутися з Сарті?

Сарті був офіційно на штаті царського двора в Петербурзі двічі: в рр. 1784-1786 (з 1 березня 1784 по 31 грудня 1786) і, мабуть, від 1794 р. В 1787 р. він напевне брав участь у подорозі цариці Катерини з царським двором по Україні та Криму. Цариця Катерина прибула до Києва 29 січня ст. ст.

¹⁵⁾ Пор. його характеристику в статті Кн. Григорій Александровичъ Потемкинъ-Тавричеській, „Русская Старина”, т. XII, 1875, стор. 696, прим. 1: „...Сарті... Вкрадчивый, низкопоклонный, пользовавшийся покровительствомъ князя Таврическаго...”

В кінцевому слові до „Обьясненія на музыку, господиномъ Сартіемъ сочиненную” (до опери „Начальное управление Олега”) Сарті пише такі характеристичні рядки: „Желаю, чтобы трудъ мой понравился той Великой Государынѣ, которой пожертвовалъ бы я и самою жизнью, если бы жертва моя могла быть ей полезна”. (Финдейzen, „Муз. Старина”, стор. 23-24.)

1787 р., а відплила з Києва Дніпром дня 22 квітня. Можна було здогадуватися, що в часі трьохмісячного перебування в Києві впливові кола поручили композиторові Сарті надійного 20-літнього музику Веделя і він міг присвятити йому трохи часу. Тим часом цей здогад втратив усяку основу, коли знайшлася відомість, що 21 лютого 1787 р. Сарті виконував у концерті Петровського театру в Москві свою ораторію, як подає Фіндейзен (за „Моск. Вѣд.", ч. 15)¹⁶). Виходить, Сарті не виїхав зразу з двором цариці, а прилучився згодом до подорожі; в Києві він, мабуть, зовсім не був. Джерела часто згадують виступи хорової та інструментальної музики під час перебування цариці в Києві, але це були або місцеві церковні хори, або придворні співаки, або військові оркестри, або хори та оркестра генерал-губернатора Малоросії графа Петра Рум'янцева¹⁷). Про Сарті ніде немає ніякої згадки. Та

¹⁶) Фіндейзен, Очерки..., т. II, стор. XXII, зам. 111. Також cf. R.-Aloys Mooser. *Annales de la musique et des musiciens en Russie au XVIIIe siècle*. T. II, Genève, Octobre 1951, стор. 265 і 430. Прем'єрою ораторії 6 лютого диригував Керцеллі, при повторенню концерту сам автор. Мозер (за анонсом у „Моск. Вѣд.") пише: „Il faut penser que la composition eut alors un bien vif succès auprès du public moscovite puisque, deux semaines plus tard, Giuseppe Sarti vint en personne en diriger une seconde audition”.

¹⁷) Г. В. Есиповъ, Путешествіе импер. Екатерины II-ой по Южной Россіи въ 1787 году, „Кіевская Старина”, т. XXXI, Кіевъ, 1890, стор. 408: Привітання в Вишеньках відбувалося „при вокальной и инструментальной музыкѣ”, якої виконавцями були „крѣпостные музыканты и хористы графа”. Том XXXII, стор. 215-216: Ол. Безбородько писав: „здѣсь есть большой оркестръ графа П. А. Румянцева... Пѣвчіе же придворные и его могутъ пѣть...” і пропонував управителеві придворного театру Соймонову прислати музиканта Діца та 3-ох товаришів у Київ. І справді для скріплення оркестри „18 февраля изъ Петербурга вытребованные музыканты Дицъ, Раббе, Реми и Бееръ... а 2-го апрѣля отпразднили изъ Петербурга въ Кіевъ еще 12 человекъ »духовныхъ« музыкантовъ”. Пор. далі. стор. 219, 223 і 411: під час балу „музыка была употреблена домашняя фельдмаршала графа Румянцева-Задунайскаго и часть полковой пѣхотнаго дніпровскаго полка”. Церковні хори згадуються:

зрештою й не може бути; адже Сарті був під протекцією Рум'янцевого антагоніста, генерал-губернатора Новоросії, князя Гр. Потьомкіна, якого граф ненавидів з усієї душі.

Князь Потьомкін вже в 1785 р. протегував Сарті на царському дворі, хоч більшість придворних меломанів жаліла за його попередником Паїзієлльо та робила даремні заходи покликати його назад до Росії¹⁸). А в 1786 р. через інтриги примадонни Люїзи Тоді він попав у неласку цариці і вже дня 12. VII. 1786 р. дістав від дирекції театрів повідомлення, що його контракт, якого термін вигасав дня 31 грудня 1786 р., не буде поновлений¹⁹). Тоді князь Потьомкін заангажував його на капельмайстра до плянованої столиці Катеринослава, про що австрійський посол, граф Л. Кобенцль (Ludwig Cobenzl), що належав до довіреного кола цариці, повідомляє імператора Йосифа II в листі з 1 листопада 1786 р.: "Sarti a demandé son congé, qui lui a été donné, et le Prince Potemkin l'a engagé à son service pour le mettre à la tête d'une chapelle qu'il vent former à Catterinoslaw, c'est la première fois qu'on se sera avisé d'establir un corps de musique dans une vill avant même qu'elle soit bâtie"²⁰).

В часі перебування цариці в Києві сам Потьомкін оставав у тіні, знайшовши собі квартиру в Києво-Печерській Лаврі²¹). Одначе маємо докази, що Сарті пізніше справді брав участь

т. XXXII, стор. 104-5, стор. 107, 411, 413, 419, 420, „придворные пѣвчіе”: т. XXXII, стор. 110, 215, 404.

¹⁸) Joseph II. und Graf Cobenzl..., стор. 63 і 67 (листи з 5. X. і 27. X. 1785 р.).

¹⁹) Мозер, Annales..., стор. 436 на основі архіву дирекції царських театрів I, 48. Також пор. М. Иванов-Борецкий: „Д. Сарті в Росии”. „Музыкальное наследство”, вип. I., Москва, 1935, стор. 200, і Camillo Rivalta: Giuseppe Sarti, musicista faentino del sec. XVIII. Faenza, 1928, стор. 9.

²⁰) Joseph II. und Graf Cobenzl..., стор. 86.

²¹) Есиповъ, „Кіевская Старина”, т. XXXII, стор. 102: „О князѣ Потемкинѣ, не любя его, Румянцевъ съ радостію не хлопоталъ, потому что князь самъ назначилъ себѣ квартиру въ Кіево-Печерской Лаврѣ”.

у подорожі цариці по степовій Україні. Він приїхав, мабуть, просто з Москви в Кременчук, що входив у склад Потьомкінської „новоросійської” території. Бо саме в Кременчуці 30 квітня ст. ст. хор і музиканти кн. Потьомкіна в складі 186 чоловік виконали італійську кантату „сочиненную къ приѣзду императрицы въ Кременчугъ капельмейстеромъ Сартіємъ” і цю кантату повторили наступного дня (1 травня) в присутності Суворова²²). Сарті приготував цей виступ заздалегідь, не раз у присутності Потьомкіна²³). Цей хор і оркестра під диригентурою капельмайстра Сарті, супроважали Катерину та Потьомкіна також і в дальшій їх подорожі²⁴). Вони також розважали царицю та її гостей, австрійського цісаря Йосифа II у Херсоні, про що згадує і Камер-фур’єрський журнал²⁵) і цісар Йосиф II у листі з 25 травня н. ст. 1787 р. до канцлера графа В. Кавніца²⁶). В Херсоні під час свята зустрічі Катерини з Йосифом II духова оркестра виконала фугу Сарті²⁷).

²²) *ibidem*, 1891, т. XXXIV, стор. 26, 28.

²³) Кн. Григорій Потемкинъ-Тавричеській, „Русская Старина”, 1875, стор. 696: „наконецъ неутомимый князь успѣвалъ удѣлять время къ слушанію торжественной ораторіи, приготовленной къ приѣзду Екатерины итальянскимъ капельмейстеромъ Сарті”. Також пор. „Историческій Вѣстникъ”, т. XXI, С. Петербургъ, 1885, стор. 21.

²⁴) Есиповъ, „Кіевская Старина”, т. XXXIV, 1891, стор. 43: „Одинъ князь Потемкинъ, помѣшанный на музыкѣ, везетъ съ собою 120 музыкантовъ”.

²⁵) „Камеръ-фурьерскій церемоніальный журналъ 1787 г.”, СПб., стор. 417 („...при продолженіи инструментальной и вокальной музыки, съ хоромъ пѣвчихъ изъ составленнаго оркестра съ 186-ю музыкантами и пѣвчихъ принадлежавшихъ Его Свѣтлости...” і стор. 426.

²⁶) Alfred Ritter von Arneth. Joseph II und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel. Wien, 1869, стор. 292.

²⁷) Финдейзен, Очерки..., т. II, стор. 135. Про це також пише Мозер в *Annales...*, стор. 473, покликаючися на J. C. Hinrichs: Entstehung, Fortgang und ietzige Beschaffenheit der russischen Jagdmusik. Петербур, 1796, стор. 16: „audition dont l'étrangeté et la perfection n'allèrent pas sans provoquer l'étonnement de l'empereur d'Autriche qui

Участь Сарті в цій подорожі доказує теж лист цариці Катерини з 26 липня 1787 р. до ген. Єропкина, в яким вона згадує про ноти, що їх передав капельмайстер Сарті в Кременчуці камергерові Бібікову²⁸⁾. Та ще й у поворотній дорозі в Харкові „на верхній площадкѣ парадной лѣстниці, во время входа по ней Императрицы, пѣвчіе пѣли кантату, сочиненную на случай приѣзда Императрицы въ Харьковъ”. „Капельмейстеръ Сарті получилъ за это перстень въ 1.000 руб.” (кн. расходная каб. Е. В.)²⁹⁾.

Мабуть вже з того часу Сарті залишився на службі Потьомкіна та перебував у південній Україні, мабуть у Катеринославі, під час війни з Туреччиною; в рр. 1789-1793 його імені немає в списках музикантів царського двору. Він був диригентом великих імпрез на дворі Потьомкіна, передусім у Бендерах та Ясах у рр. 1790-1791, де виступали хори, концертова та духова оркестри, що підтверджують спогади графині Головіної, видані 1911 р. Бельгійський музиколог Фетіс подає вістку, нібито Потьомкін подарував Сарті село в Україні³⁰⁾. Про це згадують теж інші західньо-європейські біографи; напр., італієць О. Кілесотті подає мутну вістку, що Потьомкін взяв Сарті з собою до одного села в Україні, яке подарував йому, і там Сарті нібито відкрив школу співу³¹⁾,

n'avait jamais eu encore l'occasion d'entendre un ensemble de ce genre, et qui déclara par la suite qu'il avait rarement éprouvé une pareille impression”. Диригував оркестрою Карл Ляв (Karl Lau).

²⁸⁾ Русский Архивъ. Москва, 1872, стор. 286.

²⁹⁾ Есиповъ, „Кіевская Старина”, 1891, стор. 460.

³⁰⁾ F.-J. Fétis. Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique. 2 ed. VII. Paris, 1878, p. 401: „...Sarti conserva heureusement l'amitié du prince Potemkin qui tout-puissant alors, lui fit présent d'un village de l'Ukraine...”

³¹⁾ Oscar Chilesotti. I nostri Maestri del passato; note biografiche. Milano, 182: „Potemkin, il quale, allora molto potente, lo condusse in un villaggio dell'Ukrania, e glielo diede in proprietà. Abbondavano colà le belle voci: il Sarti vi fondò una scuola di canto e la diresse...”

а Пазоліні додає, що це село недалеко Харкова³²). Не знаходимо потвердження цієї вістки в російських джерелах³³). В тому часі на бажання цариці Сарті скомпонував музику для хорів п'ятої дії опери „Начальное управление Олега“, до якої лібретто написала сама цариця, а частини музики Канобіо та Пашкевич. Прем'єра відбулася 27 жовтня 1790 р. і тоді Сарті напевно перебував у Потьомкіна, бо цариця переслала кур'єром враз із листом до Потьомкіна тисячу червінців та окремий дарунок для Сарті. Але пів року пізніше, 28 квітня 1791 р., Сарті вже диригує в Петербурзі духовою оркестрою з 300 музикантів у величній „Потьомкінській святі“ в честь цариці. Ще по дорозі поступив був до Москви, де випровадив свою ораторію „Te Deum“ дня 8 лютого 1791 р., про що пише Мозер, цитуючи анонс в „Моск. Вѣд.“ ч. 11 з 1791 р.³⁴). Фіндейзен здогадується, що він приїхав до Петербургу з Потьомкіним, який бажав тоді повалити свого конкурента, фаворита Катерини Платона Зубова, а коли це йому не повелось, вернувся на південь. Фіндейзен вірить, що Сарті за-

³²) G. Pasolini-Zanelli. Giuseppe Sarti, musicista del secolo XVIII. Faenza, 1883, стор. 81: „...di un suo villaggio nell'Ucrania, poco distante da Karkow“.

³³) Финдейзен, Очерки..., т. II, стор. 135: „Неизвестно, насколько справедливо сообщение Фетиса о подаренной ему князем украинской деревне...“ Проте існують сліди, що ця справа була справді актуальна. Фесечко (Г. Фесечко. Иван Евстафьевич Хандошкин, „Советская Музыка“, Москва, 1950, ч. 12, стор. 69-70) цитує параграф 4 рапорту Сарті, звернений до Потьомкіна, з незазначеної дати, збережений в „Архиве древних актов, Москва, раздел XVII, дело 285, листы 98, 99“, де Сарті прохав дарувати йому обіцяне село, куди він спровадив би колоністів з Італії, мовляв, його „личное хозяйство находится в крайне шатком состоянии. Если бы у меня были военный чин и деньги, я бы стал просить правительство дать мне земельные участки, я бы вызвал итальянских крестьян и понастроил бы на этой земле дома“.

³⁴) Mooser, Annales..., стор. 588: „La première fut le fait de Giuseppe Sarti qui, ayant quitte le Midi, fit exécuter l'oratorio russe: Te Deum laudamus qu'il avait dirigé deux ans auparavant, à Jassy, pour célébrer la prise de la forteresse d'Otchakof“.

лишився в Петербурзі і більше в Україну та Молдавію не вертався. Цьому здогадові Фіндейзена суперечить якраз оповідання Турчанінова в його автобіографії: „Послѣ сего, когда проѣзжалъ въ Яссы фельдмаршалъ Потемкинъ, то, услышавъ меня и узнавъ любовь мою къ музыкѣ, взялъ меня отъ генерала (Леванидова), и отправилъ въ Яссы къ г. Попову, который и отдалъ меня для обученія музыкѣ и пѣнію знаменитому Сарті. Но такъ какъ фельдмаршалъ скоро послѣ сего померъ, то я вновь отправленъ былъ въ Кіевъ къ генералу Леванидову, въ 1792 году”³⁵). Переїзд Потьомкіна через Київ коротко перед його смертю міг бути тільки під час повороту з невдалої поїздки до Петербургу весною 1791 р. Потьомкін помер дня 16 жовтня 1791 р. в Бесарабії коло с. Скулян в дорозі з Яс до Миколаєва і в тому часі Сарті напевне перебував у Ясах, а не в Петербурзі, як здогадується Фіндейзен.

З питанням, де перебував Сарті в найближчих роках, в'яжеться тісно справа Катеринославської музичної академії. Одночасно з заснуванням в 1784 р. міста Катеринослава, осідку новоустановленого Катеринославського намісництва, якого генерал-губернатором став Потьомкін, засновано там музичну академію, або „Катеринославський університет”, як цю установу називають у деяких документах; управителем цієї школи цариця, за спонудою Потьомкіна, іменувала дня 20 лютого 1785 р. скрипаль-композитора Івана Хандошкіна, з походження українця Хандожку (Гандошку, чи може Антошка)³⁶). Десь на початку дев'ятдесятих років директором цієї інституції став Сарті. Фіндейзен в монографії про Сарті

³⁵) Тучаниновъ, „Домашняя Бесѣда”, стор. 47.

³⁶) cf. И. Ямпольский. Русское скрипичное искусство; очерки и материалы I. Москва ГМИ, 1951, стор. 78, прим. 3: „Некоторые указывают на украинское происхождение Хандошкина. Так, Ф. Кони пишет »о малороссийском гудошнике Гандошке (Антошке), великом скрипаче«, см. »Русский певец и композитор И. А. Рупини«. »Пантеон«, 1850, т. II, ч. 4.” Слід додати, що Хандошкін

пише: „Въ 1791 или 92 г. директоромъ Академіи былъ назначенъ Сарті”³⁷⁾. Але насправді це не могло статися при кінці 1791 або в 1792 р., тобто по смерті Потьомкіна. Фесечко виразно стверджує: „В качестве директора музыки при учрежденном в городе Екатеринославе университете Потемкин утвердил Сарті” і цитує рапорт Сарті до Потьомкіна про пляни розбудування Академії³⁸⁾. Потьомкін ще давніше носився з думкою заснування такої музичної академії в Кременчуці з уваги на те, що Україна постачала здавна співаків для придворної капелі, а згодом композиторів та ще й таких, як Березовський і Бортнянський. Проте Фіндейзен, який в 1903 р. в своїй монографії „Джузеппе Сарті” не виявив ще сумнівів щодо існування цієї Катеринославської академії, в своїй великій праці „Очерки по истории музыки в России...”, виданій 1929 р., висказує здогад, що Катеринославська академія була такою паперовою фікцією, як відомі з того часу „Потьомкінські села”³⁹⁾. Він покликується на наказ з дня 3 липня 1792 р.: „производитъ Сартію жалованье изъ кабинета, доколь сумма на академію будетъ назначена, а по театральной дирекції получаютъ квартиру съ дровами и бенефисъ, въ рассужденіе трудовъ его для театра”⁴⁰⁾, мовляв, тяжко одночасно управляти академією в Катеринославі і жити в Петербурзі („получать квартиру съ дровами”). Проте сполучення таких двох функцій не таке вже неможливе, коли пригадаємо для прикладу поїздку Сарті з далеких Яс у Петербург і назад: в основі Сарті міг керувати музичною школою в Катеринославі, а на випадок потреби для

опрацював варіації на скрипку не тільки на російські народні пісні, але й українські, напр., „Косарі” (Вийшли в поле косарі).

³⁷⁾ Фіндейзен, „Муз. Старина”, стор. 25.

³⁸⁾ Фесечко, „Сов. Музыка”, стор. 69.

³⁹⁾ Лінію Фіндейзена завзято захищає Мозер, зате радянські дослідники, передусім Фесечко, стоять на становищі, що ця інституція деякий час фактично існувала.

⁴⁰⁾ Фіндейзен, Очерки..., т. II, стор. 137.

музичних виступів приїздити до Петербургу, де була зарезервована для нього квартира. Тим паче, що до Катеринославської Академії був приділений не тільки Хандошкін, а опісля Сарті (з річною платнею 3.500 рублів), але й італієць Філіпо даль' Окка (в серпні 1787 р. для навчання клявесина та сольфеджо⁴¹⁾), альтист Джузеппе Вінценті (з платнею 1.510 рублів), скрипалі Джакомо Конті та Лючіано Джоліо (в березні 1790 р.), віолончеліст Алессандро Дельфіно, флейтист Франц Людвіг Міхель, гобоїст Франческо Бранка (Бранкіно), сопраніст Антоніо Бравура⁴²⁾ і Карл Ляв⁴³⁾. В липні 1787 р. Бранка з Кременчука подавав Сарті список інструментів, привезених з Італії на його замовлення для „школы императорской филармонической академии въ Екатеринославѣ“⁴⁴⁾.

Біографічні словники Фетіса, Менделя та інші згадують також про те, що Сарті з успіхом дав концерт із своїми катеринославськими учнями в присутності цариці, а Кілесотті навіть подас як дату першого концерту перед царицею рік 1795, за що цариця нібито надала йому російське дворянство та величезні посілости⁴⁵⁾. Також немає слідів видатнішої діяльності Сарті в той час у Петербурзі: до часу смерті Катерини не появилася на сцені ні одна його нова опера, тільки виконано 4 його твори, присвячені Катерині II або скомпоновані на двірські урочистості, розраховані на повернення ласки цариці. Безперечно Сарті радніше перебував у столиці, ніж на глухій провінції, тому, може, й упала згодом Катеринославська школа, а з 1794 р. Сарті знову офіційно рахується диригентом на царському дворі. Проте після смерті

⁴¹⁾ Ямпольский, Русское скр. искусство..., стор. 82.

⁴²⁾ cf. Мозер, Annales..., стор. 468, 470, 486.

⁴³⁾ Финдейзен, Очерки..., т. II, стор. 85.

⁴⁴⁾ Ямпольский, Русское скр. искусство..., стор. 82.

⁴⁵⁾ "Quando nel 1795 gli alunni di quella scuola esequirono il primo concerto davanti l'imperatrice, ella rimase così soddisfatta dei loro progressi, che conferì al maestro la nobiltà russa, e gli donò vasti possedimenti per allettarlo a rimanere in Russia".

Потьомкіна, отже в рр. 1792-1793 він, на нашу думку, жив і діяв здебільшого в Катеринославі.

На основі повищої аналізи можна ствердити, що Ведель ледве чи міг зустрінутися з Сарті в часі його перебування з Потьомкіним в Україні і напевне не в Бесарабії і не в Ясах, бо про це знав би Турчанінов. Ріман і „Новый Энциклопедический Словарь” Брокгауза-Ефрона натякають, що Ведель учився в Сарті в Москві; на жаль, не знаємо джерела, з якого вони черпали цю відомість. Однак існує великий процент імовірності, що ген. Єропкін поручив Веделя Сарті під час вищезгаданого його перебування в Москві при кінці 1786 і на початку 1787 р., якщо вже в тому часі Ведель диригував хором ген. Єропкина в Москві, про що буде ще мова в наступному розділі. Бо з другого боку немає ніяких слідів, щоб Сарті на початку 90-тих років перебував довший час у Москві. Ведель міг також продовжати свої студії в Сарті в Катеринославі, напр., у роках 1792-1793. На це навіть натякає Рівальта в своїй не завжди обгрунтованій біографії Сарті, мовляв, Сарті заради лихого стану здоров'я переїхав у Катеринослав, що через своє підсоння називається кутком Італії в Росії, і оснував там музичну консерваторію, в якій училися Ведель, Капін, Давідов та інші, що згодом стали славними⁴⁶).

В результаті наведених фактів доходимо до висновку, що Ведель не міг покінчити довших студій у Сарті, алеж і не можна погодитися з аподиктичною заявою Петрушевського, що Ведель взагалі не знав Сарті та ніколи не вчився в нього, бо все ж таки були нагоди зустрічі Веделя з Сарті.

Не маючи докладніших відомостей про юнацькі роки Веделя, можемо тільки здогадуватися, що він теж самотужки доповняв музичну освіту, потрібну для композитора, до чого міг уживати і давніших підручників, як Миколи Ділецького „Грамматика пѣнія мусикійскаго” і виданих тоді, як от

⁴⁶) Camillo Rivalta, Giuseppe Sarti, стр. 10.

„Методическій опытъ...” переклад з невідомого французького автора (вид. у Москві 1773 р.) або „Клавиикордная школа” Леляйна (Georg Löhlein, 1727-1782: переклад з німецького, виданий у Москві теж 1773 р.), якої друга частина була фактично підручником гармонії, або й підручника Кельнера (David Kellner, 1670-1748) „Вѣрное наставленіе въ сочиненіи генераль-баса”, якого переклад з німецької мови появився саме в тому часі (1791 р.) в Москві.

Крім студій теоретичних підручників передусім композиційні зразки та спроби попередніх поколінь могли дати Веделю поштовх до писання власних композицій. І тоді як про користання з тогочасних підручників можна тільки здогадуватися, то на зацікавлення та ґрунтовне ознайомлення Веделя з релігійними творами попередників існують виразні натяки в наших джерелах. Маємо на думці головно канти або псалми, компоновані залюбки студентами Київської Академії. Ці оригінальні твори нашої духовної музики поставали під західнім впливом бароккової творчості, черпаючи свою основу в народній пісні. Ведель у часі своїх студій в Академії любувався цим жанром нашої домородної релігійно-музичної творчості. На це маємо певне посвідчення в праці Аскоченського, писане на основі спогадів Зубовського: „Любимымъ развлеченіемъ его было пѣніе священныхъ гимновъ и кантовъ, бывшихъ въ общемъ употребленіи между студентами Академіи. Для этого онъ приглашалъ къ себѣ малютокъ-пѣвчихъ, при чемъ, какъ замѣчаетъ сказатель жизни Веделя, самъ не разъ исполнявшій при немъ тѣ пѣсни, онъ всегда погружался въ меланхолію”⁴⁷⁾.

Але в часи студій Веделя була вже в нас знана нова форма релігійної музики, духовний концерт. Передусім італійські музики, що перебували як капельмайстри на царському дворі, поширювали в російській імперії форму ду-

⁴⁷⁾ Аскоченскій, Кієвъ..., 376-377.

ховного концерту, вживаючи до своїх композицій церковно-слов'янських текстів. Але насправді ще перед приїздом Галюппі до Петербургу, в добі перебування Араї на дворі цариць Анни та Єлисавети, творив такі композиції Андрій Рачинський, якого можемо вважати за першого українського композитора духовних концертів.

Андрій Андрійович Рачинський⁴⁸) (ок. 1729 — ок. 1800), що походив із українського шляхетського роду з Підляшшя, вчився у Львові, де познайомився з модною тоді італійською музикою, і був спершу диригентом єпископської капелі у Львові, а з 1753 р. придворним капелъмайстром на дворі гетьмана Кирила Розумовського в Глухові. На цьому становищі він розвинув важливу композиторську діяльність.

Проф. Ол. Оглоблин цитує анонімного автора статті „Придворная пѣвческая капелла” з „Отечественныхъ Записокъ” 1823 року, який зазначає, що саме Рачинський дав почин до створення нової епохи в історії української та московської церковної музики; його духовні концерти „привезъ изъ Малороссіи Г. Н. Тепловъ” до Петербургу, а цариця Катерина „приказала сначала пѣть ее (цю музику) только при Дворѣ, дабы пріучить постепенно слухъ публики къ итальянскому вкусу”. Недаром Аскоченський називає концерт Рачинського „старинным”. Але з 1763 по 1798 р. Рачинський займав різні урядницькі посади в Новгороді Сіверському та клопотався громадськими справами, що частинно, мабуть, відвернуло його увагу від продовжування музичної творчості.

Турчанинов, розказуючи в своїй автобіографії про свою першу зустріч з Веделем, подає, що під час гостини в монастирі св. Катерини Ведель зустрівся з генералом Леванідо-

⁴⁸) Олександр Оглоблин. Андрій Рачинський, „Наші Дні”, IX, Львів, 1943, стор. 6., також „Люди старої України”, стор. 205-212. Пор. теж Мозер, *op. cit.* стор. 86, та І. Ямпольський, *op. cit.* стор. 184-185 (в розділі про Андрієвого сина Гаврила, визначного скрипаля і композитора, 1777-1843).

вим та його хористами і вони „упросили его (Веделя) съ нами что нибудь пропѣть, по его назначенію". Отож Ведель вибрав саме концерт Рачинського: „Ми спѣли старинный концертъ Рачинскаго: Возлюблю Тя, Господи, въ которомъ есть соло тенору". Далі Турчанинов оповідає, яке захоплення викликало „небесное пѣніе Веделя"⁴⁹⁾. Отож цей епізод до-казує, що Ведель добре був обзнайомлений з концертами Рачинського та студіював їх.

Напевне відома була йому також церковна музика Галюп-пі, що перебував у Петербурзі ще перед народженням Веделя, а також пізніших італійських композиторів. Міг знати також духовні твори Березовського, якого перший концерт виконано на царському дворі 1766 р., а який помер 1777 р., отже коли Веделеві було приблизно 10 років. Вже в пізнішій часі міг познайомитися з концертами Бортнянського, що вернувся з Італії 1780 р., якого „Херувимську" опубліковано 1782 р., а перші концерти 1794 р., отже в тому часі, коли й Ведель писав свої композиції. Із слів Аскоченського виходило б, що Ведель листувався з Бортнянським, який високо цінував його творчість: „Самъ Бортнянскій, не любившій себѣ соперни-ковъ, не разъ письменно просилъ Веделя не оставлять музы-кальныхъ занятій"⁵⁰⁾.

Отож хоча Веделеві не довелося здобути таке основне знання, як Березовському та Бортнянському, він все таки досягнув таку музичну освіту, що міг ділитися нею і з іншими, як про це оповідає Турчанинов: „...занималъ меня... музыкою, въ которой я въ два года такъ успѣлъ, что не только сдѣлалъ хорошимъ пѣвчимъ, но и постигъ правила сочиненія, то есть, генералъ-баса, ибо Ведель безперестанно пояснялъ мнѣ правила онаго"⁵¹⁾.

До того ж Ведель опанував інструмент: скрипку. Аскочен-

⁴⁹⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда", стор. 48.

⁵⁰⁾ Аскоченскій, Київ..., т. II, стор. 378.

⁵¹⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда", стор. 48.

ський пише про це: „Ведель превосходно игралъ на скрипкѣ, и былъ первымъ солистомъ въ оркестрѣ академическомъ”⁸²⁾).

Ведель здобув теж в Академії знання диригентури та визначився швидко в цьому напрямі, ставши диригентом академічного хору в часі студій філософії. Аскоченський на основі оповідання сучасника так характеризує його мистецтво: „отличная манера, глубокія свѣдѣнія, полный и превосходно выработанный голосъ привлекли къ нему общее вниманіе кіевлянъ”⁸³⁾ та стали основою для дальшої мистецької кар’єри. Аскоченський підкреслює теж цю його прикмету, що „управляя хоромъ, онъ никогда не сердился, и вывести его изъ терпѣнія не было никакой возможности; ошибку онъ встрѣчалъ улыбкою и ласково поправлялъ ее”⁸⁴⁾.

⁸²⁾ Аскоченский, Кіевъ..., т. II, стор. 376.

⁸³⁾ *ibidem*, стор. 373.

⁸⁴⁾ *ibidem*, стор. 376.

ДИРИГЕНТОМ У МОСКВИ

Всі джерела погоджуються в тому, що Ведель перебував якийсь час у Москві. Нема тільки згоди щодо часу й мети його перебування в цьому місті. Турчанинов небагато знав про це, бо воно діялося ще перед його знайомством з Веделем. Він пише: „Въ этомъ году (тобто в 1794 р.) приѣхалъ изъ Москвы Артемій Лукьяновичъ Ведель, по скончаніи наукъ въ Кіевской Академіи, и послѣ въ Московскомъ университетѣ, и былъ взятъ г. Еропкинымъ въ канцелярію”¹⁾. З цієї стилізації виходило б, що Ведель їздив у Москву на університетські студії, а ген. Єропкін взяв його на працю по приїзді в Київ. Ще й далі на стор. 48 Турчанинов пише: „изъ штата Еропкина переведенъ былъ къ Леванидову въ штатъ прямо адъютантомъ”. Отож Турчанинов, що молодим хлопцем чув щось від Веделя про його перебування в Москві та про ген. Єропкина, поплутав ці справи, що їх сам не переживав, а про які писав майже 50 літ пізніше. Тому достовірніше виглядає версія Аскаченського, мабуть, на основі біографії Зубовського: „Тогдашній московскій генераль-губернаторъ П. Д. Еропкинъ просилъ митрополита Самуила прислать къ нему знатока въ церковномъ пѣніи. Выборъ палъ на Веделя; съ тремя мальчиками изъ академическаго хора онъ отправился въ Москву, и вступилъ тамъ въ управленіе капеллѣй Еропкина, состоя между тѣмъ на службѣ въ Сенатской Канцеляріи.

¹⁾ Турчаниновъ, „Дом. Вѣста“, стор. 47-48.

Въ 1790 году, по увольнении Еропкина отъ службы, Ведель возвратился въ Кіевъ съ чиномъ губернскаго секретаря..."²⁾

Вся пізніша література про Веделя приймає версію Аскоченського і в цій справі немає сумніву: генерал Єропкін, багатий землевласник, меценат музики та й сам церковний композитор,³⁾ на доручення київського митрополита Самійла Миславського запросив молодого Веделя на диригента своєї капелі в Москву і дав йому посаду в Сенатській Канцелярії, очевидно, як основу прожитку, бо зрештою не було б ніякої рації нашому музиці йти на бюрократичну кар'єру. Проте ця праця в канцелярії становила — на нашу думку — тільки своєрідну синекуру, бо головним завданням Веделя було ведення хору, за що наш диригент діставав може додаткову винагороду від Єропкина. З цим зайняттям Ведель міг погодити далші музичні, чи навіть університетські студії, про які згадує Турчанінов, хоч на це не маємо певніших доказів.

Багато трудніше визначити час перебування Веделя в Москві, а саме, як довго він жив там і в котрих роках. Тому, що його перебування в Москві зв'язане з особою генерал-губернатора Єропкина, слід було устійнити дати життя Єропкина. З доступних нам джерел ми довідалися ось що:

Петро Єропкін (Петръ Димитрієвичъ Еропкинъ, 1724-1805), потомок старого дворянського роду, спорідненого з царською династією Романових, близький свояк гр. Петра Рум'янцева, а також генерала гр. Петра Панина, що був одружений з Марією, дочкою генерал-майора Родіона Веделя, одноіменника композитора, визначився помітно в історії міста Москви; ще в 1771 р., коли він був сенатором і мав ранг генерал-поручника, цариця Катерина вислала його з Петербургу в Москву для помочі тодішньому генерал-губернаторові Салтикову, щоб

²⁾ Аскоченскій, Кіевъ..., т. II, стор. 373-374.

³⁾ Напр., Фіндейзен подає, що в 1796 р. Х. Б. Гене (Haehne) видав композицію Єропкина „Слава Отцу і Сину” на 4 голоси (cf. Фіндейзен, Очерки..., т. II, стор. XL, прим. 302.)

приборкати невдоволення серед населення Москви в зв'язку з лютоючюю там чумою. Проте бунт таки вибух дня 15 вересня, коли 10-тисячна юрба вдерлася в Кремль, шукаючи за митрополитом Амвросієм Зертис-Каменським, тому що він усунув чудотворну ікону, до якої молилися недужі. Хоч митрополит у пору втік з Кремлю, юрба наступного дня знайшла його на хорах Донського монастиря та вбила. Того самого дня, 16 вересня, юрба зібралася на Красній площі та жадала видачі сенатора Єропкина. Одначе він повів енергійну протиакцію та збройно здавив бунт, за що опісля дістав орден від цариці⁴⁾.

Вдруге зустрічаємо ген. Єропкина в Москві на становищі генерал-губернатора, що тоді офіційно називався „главнокомандующимъ”, після уступлення графа Брюса. Єропкін займав це становище в часі між 12 серпнем 1786 та 22 січнем 1790 р.⁵⁾, уступаючи своє місце князю А. А. Прозоровському, що був генерал-губернатором до 1794 р. Ген. Єропкін помер у ранзі генерал-аншефа дня 7 лютого 1805 р.⁶⁾.

Отже коли приймемо версію Аскаченського, що митрополит Самійло Миславський (1783-1796) післав Веделя генерал-губернаторові Москви Єропкіну на диригента хору, то ця подія могла статися в часі після іменування ген. Єропкина генерал-губернатором Москви, отже після серпня 1786 р., але не пізніше січня 1790 р. Слід прийняти ранішу дату,

⁴⁾ История Москвы. Т. II. Москва, Вид. Академії Наук СССР, 1953, стор. 370-373 і 375.

⁵⁾ Русский Архивъ. Письма и рескрипты Екатерины II-й къ московскимъ главнокомандующимъ. Москва, 1872, стор. 273-336. Про рапорт Єропкина до цариці „о сохраненіи тишины и порядка въ Москвѣ” з 14 листопада 1787 р. в зв'язку з турецькою війною cf. також „История Москвы”, т. II, стор. 400-401.

⁶⁾ Русский Архивъ. Т. II. Москва, 1874, стор. 459-460 (рескрипт царя Олександра з нагоди смерті Єропкина), а також П. В. Хавский. Указатель источниковъ исторіи и географіи Москвы. Москва, 1839 (Слово на погребеніе генераль-аншефа Єропкина. 1805 г. Библ. М. Соликова ч. 4, стор. 425, ч. 10, 642).

коли Єропкін починав кар'єру генерал-губернатора, а не пізнішу, коли його кар'єра добігала до кінця. Мабуть, не помилилося, коли скажемо, що Ведель виїхав до Москви 20-літнім юнаком вже при кінці 1786 року. В цьому здогаді скріплює наше становище ще така подробиця: під час перебування цариці Катерини в Києві 1787 р. співали різні церковні хори. А під датою дня 11 квітня ст. ст., коли цариця відвідала Духовну Академію та Богоявленську церкву, записано: „Студенты же... пѣли во время проѣзда государыни концертъ”⁷⁾. Якби в тому часі (початок 1787 р.) Ведель був ще в Києві диригентом хору Академії, то про такий виступ перед царицею напевне були б згадали його біографи, що залюбки називали імена тих вельмож, що звертали увагу на композитора (як, напр., князь Дашков, Д. Троицький). Отож тоді Ведель був, мабуть, вже в Москві. І саме в тому часі (в лютому 1787 р.) Сарті перебував у Москві (на жаль, невідомо, чи довго) і Єропкін міг тоді поручити молодого Веделя на науку в Сарті, яку традиція в'яже з Москвою (cf. вище стор. 62).

Коли ж він покинув Москву? В цьому питанні обидва наші джерела суперечать собі. Аскоченський у вище поданій цитаті каже, що це сталося в 1790 р. по звільненні Єропкіна з служби. Турчанінов, оповідаючи про 1794 рік, пише, що „въ этомъ году” Ведель приїхав з Москви⁸⁾. Отже між обома нашими джерелами величезна розбіжність на 4 роки. Коли прийняти дату Аскоченського, зроджується питання, що діялося з Веделем у рр. 1790-1794, тобто до часу, коли він перебрав управу хору Леванідова.

З другого боку дата звільнення Єропкіна з становища генерал-губернатора в Аскоченського — правильна, як доказують рескрипти Катерини II. Однак можливо, що Ас-

⁷⁾ Есиповъ, „Кіевская Старина”, т. XXXII, 1891, стор. 413.

⁸⁾ Цю дату повороту Веделя в Київ приймає теж Петрушевський (Петрушевський, „Труды...”, стор. 386).

коченський, знаючи цю дату, достосував до неї своє оповідання про виїзд Веделя з Москви. Бо нарешті Ведель міг продовжати свою працю з хором, а принаймні залишитися і під новим генерал-губернатором, кн. Прозоровським, на посаді в Сенатській канцелярії, де дістав був ранг губернського секретаря. До того ж Єропкін напевне цікавився хором і після свого звільнення. А дата виїзду з Москви, подана Турчаниновим („въ этомъ году“) в його спогадах, може бути помилкова, бо опиралася, мабуть, тільки на здогадах. Тоді можна б прийняти якусь посередню дату виїзду Веделя з Москви та його повороту до Києва, час около 1792 року.

З цим також в'яжеться питання про причину виїзду Веделя з Москви. Аскоченський пов'язує це зі звільненням Єропкина з становища генерал-губернатора. Зрештою ніхто більше цього мотиву повороту в Київ не приймає. „Енциклопедический Словарь“ Брокгауза-Ефрона з 1892 р. (т. V, стор. 697), а за ним Ріман (стор. 214) та енциклопедія Южакова-Мілокова зовсім фальшиво подають за причину виїзду смерть Єропкина („по смерти Еропкина“), хоча той самий Енцикл. Словник під гаслом „Еропкинъ“ (т. X, стор. 273) подає правильну дату його смерті: 1805 рік. Отже Ведель вернувся в Київ принаймні 11 років до смерті Єропкина.

Турчанинов подає ближчий до правди мотив: відвідини батьків⁹⁾. Однак якби Ведель приїхав у Київ тільки тимчасово, для відвідин батьків, то згодом повинен був вернутися в Москву, маючи там запевнену посаду в Сенатській канцелярії, ранг губерніяльного секретаря та славу доброго диригента. Проте він цього не зробив. Вже Петрушевський, пишучи за Турчаниновим: „приїхалъ въ Кіевъ для свиданія съ родителями“, додає від себе багатозначну фразу: „и въ Москву уже не возвратился“¹⁰⁾.

⁹⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда“, стор. 47: „для свиданія съ родителями“.

¹⁰⁾ Петрушевскій, „Труды...“, стор. 386.

Ведель не мав охоти вертатися в Москву. Причина його виїзду з Москви мусіла бути глибша: Москва, мабуть, йому не подобалася, його тягнуло в Україну, в рідний Київ, хоч може там у той час не мав ще забезпеченої посади. Ведель не пішов шляхом Бортнянського, що, працюючи для чужих, жив і помер на чужині, в Петербурзі.

ПОВОРОТ У КИЇВ; ЗНАЙОМСТВО З ГЕН. ЛЕВАНІДОВИМ

Ведель вернувся в Київ на початку 90-тих років, найпізніше 1794 р. Аскоченський подає, що Ведель негайно почав працювати диригентом в Київській Академії („прямо явився къ любимицѣ своей Академіи съ камертономъ регента”¹⁾). Також Турчанинов натякає на це, оповідаючи, що в часі відвідин монастиря св. Катерини хором Леванідова в 1794 р. співаки зустріли враз з іншими учителями Академії також і Веделя²⁾ — отож зараховує Веделя до вчителів Академії в 1794 р. Також в іншому місці Турчанинов оповідає, що пізніше до Веделя заходили його колишні товариші, учителі Академії³⁾. Тому неоправданим являється сумнів Петрушевського („Аскоченскій сообщаетъ, что по возвращеніи изъ Москвы Ведель вновь занялъ мѣсто регента академическаго хора, но, кажется, это только его предположеніе”⁴⁾). Адже Петрушевський сам на стор. 387 говорить, що до о. Євстафія заходили „также наставники академіи и Ведель” і цитує дослівно вище наведені слова Турчанинова про інших учителів Академії і Веделя — отже в’яже наставників та учителів Академії з Веделем. Це якраз доказує, що Ведель працював тоді в Академії.

¹⁾ Аскоченскій, Київъ..., т. II, стор. 374.

²⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 48: „мы... встрѣтили съ другими учителями Академіи и Веделя”.

³⁾ *ibidem*, стор. 49: „Къ Веделю часто хаживали его бывшіе товарищи, учителя Академіи...”

⁴⁾ Петрушевскій, „Труды...”, стор. 368, прим. 4.

Але ця праця в Академії, мабуть, не тривала занадто довго, бо в 1794 р. Ведель перейшов на працю диригента хору до ген. Леванідова, про що дуже докладно повідомляє свідок подій Турчанинов⁵⁾. Ця подія могла статися щойно при кінці року по повороті ген. Леванідова з Польщі⁶⁾. Андрій Якович Леванідов, визначна постать кінця XVIII ст., в 1785 р. в ранзі генерал-майора був шефом Стародубського карабінерного полку, в 1787 р. командантом II кавалерійської бригади т. зв. Української Армії (Рум'янцева)⁷⁾, а 1790-1795 корпусним командантом у Києві, де стояв на квартирі на Подолі⁸⁾. Ген. Леванідов незвичайно любив хоролий спів; вже в 1790 р. при своїм корпусі „пісних стрільців” сформував хор, що складався з „солдатскихъ дѣтей и вольныхъ людей”, як подає Аскоченський. Але диригентом хору був „къ сожалѣнію”, — як пише Турчанинов, — якийсь капітан Капін, що не багато розумівся на музиці. Ген. Леванідов часто заходив з своїми співаками до київських церков, зокрема до монастиря св. Катерини, де проживав на пенсії хворий фльотський оберієромонах Євстафій. Проф. Оглоблин ідентифікує його з кол. архимандритом новгородсіверського монастиря Євстафієм Пальмовським, що 1785 р. перейшов „на покой” і оселився в Києво-Печерській Лаврі⁹⁾. Генерал Леванідов заходив до о. Євстафія з своїм хором. Одного разу застав він там учителів Академії і між ними Веделя, якого представлено Леванідову як композитора та співака. На запрошення генерала та о. Євстафія Ведель погодився заспівати тенорове сольо в концерті Рачинського, що його виконував хор. Захоплення виступом Веделя було таке велике, що ген. Леванідов негайно таки

⁵⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 48-49.

⁶⁾ cf. вище стор. 14.

⁷⁾ Оглоблин, „Арха”, стор. 35.

⁸⁾ Аскоченскій, Київъ..., т. II, стор. 374.

⁹⁾ Оглоблин, „Арха”, стор. 36 і також у книжці того самого автора „Люди старої України”, стор. 132-134.

запросив його підучати його хор. Ведель не відмовився, а ген. Леванідов постарався про перенесення Веделя з „штату” московського генерал-губернатора, де він працював колись в Сенатській Канцелярії і мав цивільний чин губернського секретаря, що відповідав військовій ранзі підпоручника, в свій корпус, назначив його своїм адъютантом та виробив йому ранг поручника, як подає Аскоченський¹⁰⁾. З цього джерела виходило б, що Ведель так і залишився до кінця на ступні поручника¹¹⁾. Але Турчанинов, що знав краще обставини, оповідає, що незабаром генерал іменував його старшим адъютантом з рангом капітана¹²⁾. Мабуть з уваги на те Ведель перейшов зовсім з диригента Київської Академії на становище диригента хору ген. Леванідова.

Отже Ведель займав тоді визначну позицію на терені Києва. Турчанинов каже, що не один батько рад був, щоб Ведель одружився з його дочкою¹³⁾. Однак Ведель не кваліфікувався на шлюб і так залишився самотнім. Аскоченський цитує (за Зубовським)¹⁴⁾ пісню Сковороди, яку Ведель часом давав співати хористам „Ох щастє, щастє бідное, злоє!”, де приходять слова:

„І сам я не знаю, що мені чинити
Женитися ли мні, холостим ли бити?
Взявши багату, будет укоряти,
Убогую взявши, нічим снабдівати,
Умная не дасть і слова сказати,
Дурную же стидно людям показати”.

¹⁰⁾ Аскоченський, Київъ..., т. II, стор. 374: „сложилъ съ себя званіе поручика”.

¹¹⁾ *ibidem*, стор. 375.

¹²⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 48.

¹³⁾ *ibidem*, стор. 49.

¹⁴⁾ Аскоченський, „Русскій Инвалидъ”, стор. 425.

Такі думки може й мали вплив на Веделя, бо Зубовський зазначав, що при виконанні таких пісень Ведель „погружался въ меланхолю”. Зате в Веделя часто тоді гостювали його колишні товариші, вчителі Академії, з якими він гаряче дискутував на релігійні теми, захищаючи православіє, як пише Турчанінов, а також товариші по службі, яких він щедро угощав.

Автори біографій однодушно зазначають, що завдяки праці Веделя хор Леванідова досяг мистецьких вершин і викликував захоплення серед слухачів. Приклад такого ентузіазму подає Аскоченський за Зубовським¹⁵⁾: Після виконання капелею Леванідова в Михайлівському монастирі Веделевого концерту „Доколѣ, Господи...” під диригентурою самого композитора присутній князь Дашков, що в той час перебував у Києві, в захопленні зняв з себе золоту шарфу й подарував її Веделеві, додаючи 50 червінців. Ген. Леванідов високо цинив Веделя і заприятелював з ним. Аскоченський оповідає, що Ведель жив у домі ген. Леванідова. Фактично Ведель жив у своїм власнім домі, як це засвідчує Турчанінов¹⁶⁾, але можливо, що залишався в гостях на якийсь час у домі генерала, якщо справді реальну основу має оповідання Аскоченського: „Генералъ Леванидовъ, въ домѣ котораго онъ жилъ и съ которымъ былъ потомъ въ дружескихъ сношеніяхъ, пожелалъ однажды узнать, чѣмъ занимается Ведель въ свободное время; для того онъ тихенько подошелъ къ его комнатѣ: но услышавъ его поющаго и завидѣвъ въ полуотворенную дверь, что Ведель стоитъ передъ иконами на колѣняхъ, отошелъ прочь, не желая мѣшати релігiозному вдохновенію благочестиваго чловѣка”¹⁷⁾.

Недовгий час перебування в Києві під рукою ген. Лева-

¹⁵⁾ Аскоченскій, Київъ..., т. II, стор. 378.

¹⁶⁾ cf. вище стор. 29.

¹⁷⁾ Аскоченскій, Київъ..., т. II, стор. 376.

нідова, як також дальші роки перебування в Харкові, належать до доби найвищого композиторського розквіту Веделя¹⁸⁾. В тому часі постало найбільше число його творів, про що буде мова в розділах про музичну спадщину композитора.

¹⁸⁾ *ibidem*, стор. 374. Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда“, стор. 49: „... всегда проводилъ время въ постѣ и молитвѣ и занимался сочиненіями. Онъ въ сіе время сочинилъ концерты...”

ВЕДЕЛЬ У ХАРКОВІ

Аскоченський нічого не знає і ні словом не згадує про перебування Веделя в Харкові, дарма що в замітці в першій своїй статті зазначив, що в партитурі концерту „Проповідника вѣры...” власною рукою автора відмічено: концерт написано в Харкові 1796 р., дня 30 листопада¹⁾. Одначе про майже трирічне перебування композитора в цьому місті маємо докладніші згадки в Турчанінова. З його автобіографії²⁾ довідуємося, що при кінці 1795 р. генерала Леванідова назначено намісником харківським і воронізьким, чи пак генерал-губернатором Харківського та Воронізького намісництва у ранзі генерал-поручника³⁾. Леванідов привіз із собою з Києва Веделя з співаками (м. і. з Турчаніновим). Турчанінов оповідає, що по дорозі в Харків Ведель написав новий концерт: „Воскресни, Боже, суди землі” чи пак „Воскресни, Господи, да судятся языцы предъ тобою”, як подає Аскоченський у своїм списку на основі партитури⁴⁾. А далі Турчанінов пише: „Встрѣча генерала въ Харьковѣ была великолѣп-

¹⁾ Аскоченский, „Русский Инвалидъ”, стор. 424.

²⁾ Турчаніновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 49-50.

³⁾ Так подає проф. О. Оглоблин в статті „Андрій Леванідов” („Арка”, стор. 36) і в книжці „Люди старої України”, стор. 129, відкликаючися на працю: Д. Багалій и Д. Миллеръ. Історія города Харькова. Т. I. 1905, стор. 101-102.

⁴⁾ Аскоченский, „Русский Инвалидъ”, стор. 424 і Аскоченский, Киевъ..., т. II, стор. 544.

ная, и при оной пѣвчіе, подѣ управленіемъ Веделя пѣли оный концертъ”.

Турчанинов стверджує, що Ведель був диригентом хору державної школи („казенныхъ классовъ”) і що після шкільної науки займався ще додатковим навчанням співаків, з яких деякі дісталися пізніше до царського придворного хору в Петербурзі.

Час перебування в Харкові належить також до доби найвищого розквіту композиторської творчості Веделя, як на те вказують деякі дати написання творів, про що буде мова в розділах про спадщину композитора.

Одначе в Харкові прийшлося Веделеві розпрощатися з своїм добрим духом і опікуном, ген. Леванідовим. Дня 10 листопада 1796 р. померла цариця Катерина II, а на царський престол вступив її син Павло I в 43-ому році життя. Павло з гиркістю ставився до своєї матері і за те, що зліквідувала його батька Петра III, коли йому було 8 років життя, і що не допустила його зразу на царський престол. Він усе життя боявся, що мати позбавить його права наслідства престолу, а то й накаже його вбити. Катерина справді носилася з думкою назначити своїм наслідником внука Олександра. Тим то Павло ненавидів свою матір, її фаворитів та її політику. Це й могло бути причиною, що цар, звільняючи з служби інших високих урядовців Катерини, у 1797 р. відсунув також і ген. Леванідова з становища генерал-губернатора в Харкові. Турчанинов подає тільки, що Леванідова назначено „шефомъ какогото новоформировавшагося полка...”. Сучасники в'язали деградацію ген. Леванідова з його переходом на бік Зубова⁹⁾. Але упадок Леванідова міг мати також і глибшу основу. Проф. Оглоблин у цитованій праці підкреслює українські симпатії ген. Леванідова, дарма що він сам не був українцем

⁹⁾ cf. Оглоблин, Люди старої України, з покликами на згадану працю Багалія-Міллера і на працю О. Єфименкової „Два напрямки” („Южная Русь”, т. II, 1905, стор. 189-190).

з походження, його діяльність для добра Слобожанщини, опіку над істориком-автономістом Архипом Худорбою й на можливість його зв'язків з новгородсіверським українським гуртком 1780-1790-тих років. Проф. Оглоблин пише: „Отож, можливо, що Павло І, який, будучи наслідником престолу, протегував українським патріотам на ґрунті спільної ворожості до уряду Катерини ІІ, зовсім інакше поставився до українського автономізму, коли став царем. Звідси, мабуть, походила й така гостра зміна в ставленні імператора до свого колишнього прихильника й, можливо, конфідента Леванідова”⁶⁾.

Упадок Леванідова і його виїзд з Харкова був великим ударом для Веделя. Він втратив щирого приятеля й опікуна. Щоправда наступник Леванідова на становищі генерал-губернатора Олексій Григорович Теплов також любив і розумів музику та й сам грав на скрипці, і полюбив, як подає Турчанінов, і його самого і Веделя, проте наш композитор заломався дуково. Коли в першій половині 1798 р. мати закликала Турчанінова вернутися до неї в Київ і він погодився з її пропозицією, Ведель похвалив його намір, благословив на дорогу і вставився в губ. Теплова, щоб той відпустив його, „имѣя самѣ желаніе разстаться со свѣтомъ, оставить службу и жить уединенно въ Кіевѣ”⁷⁾. Виїзд Турчанінова з Харкова припадає десь на червень 1798 р., як вказує дата його свідоцтва відходу з харківського „казеннаго училища” (6 червня). Турчанінов пише, що Ведель вже недовго залишався в Харкові, що подався в відставку та що його звільнено з почесною „сѣ мундиромъ, (тобто з правом носити уніформу і після відставки), что тогда значило много”⁸⁾... Але Ведель, що — за словами Турчанінова — не любив нічого світського, не

⁶⁾ Оглоблин, „Арка”, стор. 37.

⁷⁾ Турчаніновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 50.

⁸⁾ ibidem, стор. 64.

зрадів цим, а кинув усі свої атестати, роздав своє майно, бібліотеку і ноти та вернувся в Київ до батька. Це сталося влітку 1798 р., бо між опублікованими листами Веделя знаходиться його лист з Києва, датований днем 30 серпня 1798 р., що його він написав до Турчанінова. Турчанінов перебував тоді з матір'ю під Києвом в селі Вейзбахівці в поміщика Корбе, в якого був свій хор.

У КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКІЙ ЛАВРІ

Ведель вернувся в Київ у духовій депресії „и... началъ юродствовать“, як пише Турчанінов, тобто тоді появилися в композитора перші прояви психічного заломання. Причин на це мусіло бути чимало, а передусім втрата доброго приятеля та опікуна ген. Леванідова, що попав у царську неласку, політичні обставини часів панування Павла I, зокрема ж царський указ з 10 травня 1797 р. у справі церковного співу. Цей указ різно інтерпретували, тому слід зупинитися над ним. Цар Павло, подорожуючи по території, зайняті у другім і третім поділі Польщі, зупинився в Мінську, де 10 травня 1797 р. видав такий указ до Синодального члена, митрополита Новгородського і Петербурзького Гавриїла: „Нашедъ въ нынѣшнее мое путешествіе, что въ нѣкоторыхъ церквахъ во время причастія вмѣсто концерта поють стихи, сочиненныя по произволѣнію, желаю, чтобы отъ Синода предписано было всѣмъ Епархіальнымъ Архіереямъ, дабы никакихъ выдуманыхъ стиховъ въ церковное пѣніе не употребляли, но вмѣсто концерта пѣли бы или приличный псаломъ, или же обыкновенный каноникъ”¹⁾. Отже Турчанінов відчув у цім указі удар проти впливів італійської музики на церковні композиції. Він пише: „...когда бывшіе у нас иностранные капельмейстеры Галуппи, Керцелли, Сарти начали писать

¹⁾ Полное собрание законовъ Россійской Имперіи съ 1649 года. Т. XXIV (съ 6 ноября 1796 по 1798). Петербургъ, 1830, стор. 608, ч. 17,960.

музыку для нашей Церкви, тогда мало по малу, вольность неразборчивыхъ подражателей италіанской музыкѣ простерлась до того, что Государь Павелъ I принужденъ былъ то за-претить Высочайшемъ указомъ мая 10 дня 1797 года²⁾).

Фіндейзен також вихваляє указ царя Павла, підсуваючи безпідставну думку, що інспіратором указу був Бортнянський. Він пише: „Немаловажны заслуги Бортнянского и в отношении улучшения репертуара церковного пения, так как по его инициативе или при его содействии были изданы соответствующие указы и постановления³⁾“. А в примітці 299 до цього місця на стор. XL: „...В 1797 г. Синод, также, вероятно, по инициативе или при участии его в деле, предписал исполнять псалом или обильновенный каноник вместо концертов, которыми старались отличаться частные, мало дисциплинированные хоры. Тогда же Синодом было обращено внимание на известную распущенность в репертуаре церковного пения — тогдашние „композиторы“ без стеснения вносили в свои произведения оперные мотивы и изменяли по своему усмотрению текст песнопений. Мы знаем, как обращался, напр., Сартри с богослужебным текстом в оратории „Слава во вышнихъ богу“.

Фіндейзен не має найменшої підстави причіплювати ім'я Бортнянського до указу 1797 року, хочби тому, що цей указ видав цар під враженням моменту і, мабуть, за підшептами когось з царського довкілля в часі візитаційної подорожі по окупованій Білорусі, де, напевне, не було Бортнянського. Богослуження на новоприлучених територіях, переведених на православ'я після другого і третього поділу Польщі, відрізнялося від богослуження в корінній Росії і в цих відмінах московські централісти бачили вплив католицької церкви, як про це пише Білгородський: „Богослуженіе юго-западной Россіи, находясь подъ воздѣйствіемъ богослуженія церкви

²⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда“, стор. 136.

³⁾ Финдейзен, Очерки..., т. II, стор. 266.

римско-католической, съ давныхъ поръ въ своемъ развитіи, — обрядахъ, пѣснопѣніяхъ и молитвахъ, — шло своимъ особымъ путемъ, нѣсколько отличнымъ отъ того, по которому шло развитіе богослуженія церкви великороссійской⁴⁾. А далі: „Теченіе жизни способствовало закрѣпленію этихъ особенностей въ сознаніи народа, такъ что и по возвращеніи въ лоно православной церкви онъ долго не могъ отказаться отъ нихъ⁵⁾. Отож якраз у тих часах розпочалася кампанія за приучування новонаверненихъ священників до згадування царя і царської фамилії під час Богослужби⁶⁾, до московської вимови („голосомъ свойственнымъ россійскому нарѣчію⁷⁾“) церковно-слов'янських текстів та звертання уваги на багато інших подробиць. А указ, виданий у Мінську, мав, очевидно, на увазі „пѣснопѣнія“, що не подобалися прийжджим із столиці. Бож в указі не говориться про заборону співання концертів, „которыми старались отличать частные, мало дисциплинированные хоры“, як інтерпретує Фіндейзен. В указі говориться про те, що петербурзькі централісти помітили під час візитації, що „во время причастія вмѣсто концерта поють стихи, сочиненные по произволению“, тобто новоскладені побожні пісні, як водиться й досі по українсько-католицьких церквах (до того ж також у часі Різдвяних свят і коляди). Указ наказує „дабы никакихъ выдуманныхъ стиховъ не употребляли“, — проти цього звернене церковно-політичне вістря указу — і додає „но вмѣсто концерта — якого в Білорусі не вміли може співати — пѣли бы или приличный псаломъ, или же обыкновенный каноникъ“. Очевидно, люди, необзнайомлені з відносинами на новопридбаних територіях, могли не відчувати тонкощів, проти яких звернене вістря указу, а сти-

⁴⁾ А. Бѣлгородскій. Киевскій митрополитъ Герофей Малицкій, „Труды Киевской Духовной Академіи“, т. I, Київ, 1901, стор. 231.

⁵⁾ *ibidem*, стор. 232.

⁶⁾ *ibidem*, стор. 236-237.

⁷⁾ *ibidem*, стор. 242.

лізація останнього речення „но вмѣсто концерта пѣли бы или приличный псаломъ или же обыкновенный каноникъ” могла піддати думку про заборону співання концертів взагалі. Дальші слова Фіндейзена: „Тогда же Синодом было обращено внимание...” і дальші його пояснення доказують, як різно можна було інтерпретувати злочасний указ і що могли існувати ще додаткові вказівки підвладних чинників.

Ол. Кошиць пише навіть, що „...твори його (Веделя) заборонено царським указом (з 12 травня 1797 р.), яко »невідповідні до православного духу«⁸⁾», — хоча в самому указі не згадується імени Веделя та й ніякого іншого. Але довільна інтерпретація цього указу, розісланого „въ Московскую Святѣйшаго Синода Кантору, къ Синодальнымъ членамъ и прочимъ Преосвященнымъ епархіальнымъ Архіереямъ, также въ Ставропигіальныя лавры и монастыри” з наказом „дабы какъ Преосвященные Архіереи, такъ и настоятели монастырскіе о неперемѣнномъ сего Высочайшаго повелѣнія исполненіи во вѣренныя имъ епархіяхъ и монастыряхъ имѣли неослабное наблюденіе”⁹⁾ могла вдарити по неблагонадійних композиторах і вона, мабуть, спричинилася до упадку творчого розмаху Веделя та до його психічної депресії.

Серед таких обставин Ведель порвав мости з світським життям і вступив послушником в Києво-Печерську Лавру. Турчанинов не подає точної дати, зазначає тільки, що Ведель вступив до монастиря „послѣ отца”, де друкарська помилка затемнила думку. Петрушевський, оповідаючи про життя Веделя на основі Турчанинова, комбінує: „Въ томъ же 1798 г. послѣ смерти отца Ведель поступилъ въ Киево-Печер-

⁸⁾ Кошиць, Про українську пісню й музику, стор. 39.

⁹⁾ Полное собраніе постановленій и распоряженій по вѣдомству православнаго исповѣданія Россійской Имперіи (царствованіе государя императора Павла Перваго). Петроград, 1915, стор. 69-70, ч. 99.

скую Лавру послушником..."¹⁰). Ця здогадна дата не має осн. В автобіографії Турчанінова редакція опублікувала м. і. лист Веделя до Турчанінова з дати 4 грудня 1798 р., де він пише: „Я не знаю, що мнѣ дѣлать. Мнѣ кажется, что меня и Богъ совсѣмъ оставилъ... однако я крайне неустроенъ въ моей участи. Ни это, ни то — но что дѣлать! Не всегда такъ бываетъ, какъ мы хотимъ. Но пусть никогда и не будетъ, но да будетъ Его воля во всемъ! Ибо много уже я и по моей волѣ отъ Него получилъ милостей; а теперь свою волю должно покорить Его. Но ожидая такимъ образомъ Его повелѣнія, прошу..." (далі пропущено). Ця нерішучість Веделя і фаталістичне вижидання Вожої волі вказує, що цей лист писаний перед вступленням до монастиря.

На початку цього листа Ведель повідомляє Турчанінова, що він написав два нові концерти, виконані в Братській церкві і Софійським соборі. Це теж доказує, що на початку грудня 1798 р. Ведель ще не був ченцем: він тоді ще компонував і обидва ті концерти — це останні в власноручно писаній партитурі. Він ще слухав виконання тих концертів по церквах. В однім з концертів він ще молився за царем Давидом: „Призри на мя и помилуй мя... Сотвори со мною знаменіе во благо, и да видятъ ненавидящіи мя и постыдятся. Яко Ты, Господи, помоглъ ми и утѣшилъ мя еси”.

Та зберігся ще один лист — на жаль — без дати, але змістом тісно зв'язаний з попереднім, в якому композитор ще раз з'ясовує свою нерішучість: „Впрочемъ... увѣдомляю тебя, что я еще никуда не рѣшился, да и рѣшаться воли не имѣю, ибо я передалъ оную Спасителю моему, который какъ благоустроитъ мною впредь, такъ и будетъ...”

Такі були настрої у Веделя в грудні 1798 р. і тому дату

¹⁰) Петрушевскій, „Труды...”, стор. 389. Про цю хибну інтерпретацію помилки була мова вище (cf. розділ „Рід Веделя”, стор. 29-30).

вступлення в Києво-Печерську Лавру слід поставити на наступний: 1799 рік.

Про саме перебування Веделя в Лаврі Турчанинов мав відомості в самій Лаврі від соборного ієромонаха Антонія, що розказував йому багато про Веделя та зазначив, що його тут уважають навіженим („помѣшаннымъ”). Далі Турчанинов описує свої відвідини Веделя, що дають образ аскетичного життя композитора в Лаврі: „Я посѣтилъ его въ Лаврѣ и нащелъ въ маленькой кельѣ, лежащаго на каменномъ полу, въ черной свитѣ и обросшаго большою бородою. Когда я вошелъ къ нему, то онъ долго лежалъ безъ всякаго движенія, и это такъ меня смутило, что я въ самомъ дѣлѣ поколебался мыслями и подумалъ, — не въ самомъ ли дѣлѣ онъ помѣшался? Онъ это замѣтилъ, и вдругъ вскочивъ, началъ меня крестить и цѣловать, и сказалъ: »неужели, мой добрый Петръ, и ты во мнѣ усумнился?« Посадилъ меня на окошко, ибо ни скамейки, ни стула не было; началъ говорить такіа видѣнія и откровенія, коиъ я и понять не могъ...”¹¹⁾

Аскоченський змальовує трохи інакше перебування Веделя в монастирі, зокрема ставлення ченців до нього: „Здѣсь (тобто в Києво-Печерській Лаврі) онъ обратилъ всю энергію пылкой души своей къ иначескимъ подвигамъ, усердно исправляя должность чтеца и клирошанина. Братія находили въ немъ образецъ кротости, терпѣнія и послушанія, и скоро надѣялись видѣть его въ санѣ служителя алтаря Господня...”¹²⁾

Турчанинов згадує тільки одні свої відвідини Веделя в Лаврі: він, мабуть, у тому часі трохи охолов був до свого колишнього вчителя, та подає натяк монаха Антонія на ненормальний психічний стан Веделя в тому часі. Зате друге наше джерело, Аскоченський, що бере тут за основу напевно спогади ієромонаха Києво-Печерської Лаври Варлаама (Василія

¹¹⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 87.

¹²⁾ Аскоченскій, Київъ..., т. II, стор. 375.

Зубовського), говорить про активну участь Веделя в монастирському житті, хоч теж підкреслює його аскетичну постанову, та оповідає про пошану, що її знайшов серед ченців Києво-Печерської Лаври. Проте ці ніби суперечні відомості не виключають себе, бо незвичайна поведінка Веделя могла знаходити різну інтерпретацію.

Ведель не побув довго в Лаврі, його перебування в монастирі не тривало, мабуть, довше року.

ЗАГАДКОВА ВТЕЧА, МАНДРІВКА И АРЕШТ

Втеча з монастиря і даліші події в житті Веделя становлять загадку, яку важко розв'язати на основі існуючих матеріалів. До того ж обидва наші джерела з'ясовують справу в відмінний спосіб. Аскоченський описуючи, з якою пошаною ставилися братчики до аскетичного життя Веделя, стає безрадіний перед цією загадкою. Він пише: „но кь удивленію всѣхъ, Ведель вѣ одну ночь тайно бѣжалъ изъ Лавры”¹⁾. Далі переказує, що він в убогій одежині, з деякими признаками божевілля, скитався по полтавській, чернігівській та харківській губерніях. „Между тѣмъ на Веделя пало неблаговидное подозрѣніе вѣ сочиненіи какихъ-то записокъ, относившихся кь современнымъ политическимъ событіямъ. Тогдашній генераль-губернаторъ кіевскій М. Н. Кречетниковъ²⁾ немедленно распорядился обѣ отысканіи бѣглеца”.

Інакше виглядають ці події в оповіданні Турчанінова. Він кінчає опис своїх відвідин у Веделя в Лаврі такими словами: „...только сказалъ ясно, что скоро оставляетъ Лавру, гдѣ его

¹⁾ Аскоченський, Київъ..., т. II, стор. 375.

²⁾ М. Н. Кречетніков був київським генерал-губернатором від 1790 р. Cf. O. Ohloblyn. *Ukrainian autonomists of the 1780's and 1790's and Count P. A. Rumyantsev-Zadunaysky, "The Annals of the Ukrainian Academy of Art and Sciences in the US", vol. VI, New York, 1958, p.1321.* Аскоченський подає неправильно рік 1792 як дату вступлення Веделя до Києво-Печерської Лаври (cf. вище стор. 40). Фактично Ведель перебував у Лаврі в часі київського генерал-губернатора А. А. Беклешова.

приучають їсть, пити и спати, отъ чего онъ и въ мірѣ отста-
валъ"³⁾). Але в дальшому оповіданні подає зовсім іншу вер-
сію подій зв'язаних з виходом Веделя з монастиря: „Въ это
время пронесся слухъ, что Императоръ Павелъ посылаетъ
Великаго Князя Константина Павловича осматривать войска,
и что онъ посѣтитъ и Кіевъ"⁴⁾). Далі Турчанинов оповідає,
що митрополит Ісрофій Малицький, який був митрополитом
у рр. 1796-1799, дізнавшись про перебування Веделя в Лаврі,
післав по нього і просив його, щоб написав кант на зустріч
великого князя. Ведель згодився, але опісля замість канту
приніс митрополитові листа, заадресованого на ім'я царя та
залишив його в нього. Митрополит „зная строгость импера-
тора, отправилъ конвертъ генераль-губернатору Кіева Бек-
лешеву"⁵⁾, а сей Государю". А тим часом Ведель покинув
Лавру „и продолжалъ юродствовать".

Отже Аскаченський неясно натякає, що на Веделя впало
підозріння, нібито він редагував якісь записки, що торка-
лись тогочасних політичних подій. У Турчанинова справа
з'ясована трохи точніше: Ведель замість замовленого канту
на приїзд вел. князя Константина Павловича написав листа
до царя. Безумовно, Турчанинов, що жив у той час у губер-
натора ген. Теплова в домі Розумовського на Печерську, був
„приписанъ къ его канцеляріи", вчив його власних співаків
і „жилъ на полномъ его содержаніи",⁶⁾ міг мати секретні
відомості про події того часу. Проте і до його оповідання не
можна ставитися з беззастережним довір'ям, хочби вже тому,

³⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда", стор. 64.

⁴⁾ *ibidem*, стор. 87-88.

⁵⁾ А. А. Беклешов (1743-1808), іменований 3 грудня 1796 р.
військовим губернатором Кам'янця, 1797 військовим губернатором
Києва в ранзі генерала інфантерії; 1799 цар Павло іменував його
сенатором і генерал-прокурором, але 2 лютого 1800 звільнив від
служби. За Олександра займав різні пости. (cf. „Энциклоп. Сло-
варь" Брокгауза-Ефрона, т. XVI, стор. 732).

⁶⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда", стор. 87.

що він писав свої спогади 40 років пізніше: деякі подробиці в його оповіданні заперечують себе. Коли могла розвестися чутка, що вел. князь Константин приїде в Київ для перегляду війська? Константин розпочав свою військову кар'єру тількищо під проводом ген. Суворова на початку 1799 р. і до того часу 19-літній юнак не міг бути військовим авторитетом, що їхав би на перегляд армії. До речі, Ведель у тому часі ще й не був у Лаврі.

Цар Павло назначив ген. Суворова начальним вождем проти французької революційної армії в місяці лютому 1799 р. і тоді Константин виїхав з армією. Дня 4 квітня Суворов з'явився в Італії; битва під Басіньяно не повелася з вини Константина, зате в переможній битві під Нові 13 серпня Константин настільки визначився, що цар Павло надав йому з тієї нагоди титул „цесаревича”, хоч на основі закону цей титул належався тільки престолонаслідникові, що ним був його старший брат Олександр. Але аж 8 жовтня армія Суворова пробилася з великими втратами через Альпи, відступаючи з Італії, і аж на початку 1800 р. Суворов вернувся в Петербург, а Константин не багато раніше⁷⁾. Отже тільки в 1800 р. вел. князь Константин міг мати настільки авторитету, що в Києві могли сподіватися його приїзду. До того ж у тому часі цар Павло круто змінив свою протифранцузьку політику і носився з думкою виступити проти Великої Британії, атакуючи Індію. Алей митрополит Ісрофій Малицький, якому Турчанінов приписує замовлення канту на приїзд вел. князя Константина, в тому часі вже не жив; він помер у 1799 р. дня 2 вересня⁸⁾ (в часі перебування Константина на італійському фронті) і на митрополичому престолі засів румун з Трансільванії Гавриїл Банулеско-Бодоні (1799-1803). Отже митрополит Ісрофій не міг пропонувати Веделеві писати кант

⁷⁾ К. Waliszewski. Paul the First of Russia, the son of Catherine the Great, (переклад з французької мови). London, 1913, passim.

⁸⁾ Аскоченський, Київ..., т. II, стор. 404.

на сподіваний приїзд вел. князя Константина. Турчанінов переплутав щось у подробицях. Проте нема причини відкидати в цілому його оповідання про лист Веделя до царя Павла.

Саме писання листа до царя може видаватися незвичайно сміливим, просто одчайдушним вчинком. Але до Веделя могли дійти вістки, що цар Павло зараз після вступлення на престол давав змогу покривдженим писати „прошення на имя императора” безпосередньо до його рук⁹⁾, подавав негайно відповіді з порадами, а іноді сам карав винувників з-поміж аристократії жорстокими карами. Але слід підкреслити, що такі „прошення” мали особистий характер і були своєрідними доносами, які цар, відомий із своєї підозріливості, міг використати проти нелюбих йому осіб з вищих шарів суспільства.

Одначе зміст Веделевого листа нам невідомий. Щоправда, він міг мати деяку особисту підставу: протест проти указу з 10 травня 1797 р., що в'язав руки композиторам, заторкуючи, хоч і неясно, улюблену Веделем форму духовного концерту, він міг теж мати зв'язок з опалою ген. Леванідова. Одначе наші джерела вказують недвозначно на політичний підклад Веделевої записки. А вони напевне радо були б використали особисту тему листа, якби вона існувала, бо мають тенденцію вибілити Веделя з закидів політичної неблагонадійності. Коли ж все таки проти своєї інтенції згадують про політичний підклад, то не може бути сумніву, що лист по-

⁹⁾ Н. А. Саблуков пише про це в своїх спогадах: „Спустя нѣсколько дней послѣ вступленія Павла на престолъ, во дворцѣ было устроено обширное окно, въ которое всякій имѣлъ право опустить свое прошеніе на имя императора. Оно помѣщалось въ нижнемъ этажѣ дворца, подъ однимъ изъ коридоровъ, и Павелъ самъ хранилъ у себя ключъ отъ комнаты, въ которой находилось это окно. Каждое утро, въ седьмомъ часу, императоръ отправлялся туда, собиралъ прошенія, собственноручно ихъ помѣчалъ и затѣмъ прочитывалъ ихъ...” (ср. книга „Цареубійство 11 марта 1801 года. Записки участниковъ и современниковъ”. 2-ге вид. Петербург, 1908, стор. 28 згу.).

рушував якусь політичну тему, можливо, зв'язану з загальним невдоволенням серед різних шарів української суспільності після запровадження кріпацтва та знесення останків української автономії.

Ведель міг знати про деякі симпатії Павла, коли він ще був престолонаслідником, до українських автономістів, мабуть, як реакцію політики зненавидженої матері, цариці Катерини¹⁰⁾, міг чути про те, що вел. князь Павло протегував у своїх дисциплінованих відділах у Гатчині вояків українського походження¹¹⁾ та що після вступлення на престол ці українські старшини стали інструкторами „екатерининських” пізніжених і распущенних гвардейцевъ: сто тридцать два офицера, принадлежавших къ лучшимъ фамиліямъ русскаго дворянства, т. е. къ взысканнымъ милостію Екатерины, очутились на равной ногѣ съ офицерами изъ темныхъ хохловъ”¹²⁾. Але Павло використовував український елемент тільки для особистої вигоди і, ставши царем, не виправдав надій українських автономістів. Ведель прорахувався на здогадних симпатіях Павла і за це дорого поплатився.

Енциклопедичний Словник Брокгауза-Єфрона (т. V, 1892), згадуючи про втечу з монастиря і мандрівку, додає: „Въ то время въ Малороссіи происходили волненія...” Якщо він має на увазі селянські повстання, то хронологічно ця нотатка Словника не зовсім докладна. Більше селянське повстання на Лівобережжі вибухнуло ще за цариці Катерини в червні 1789 р. під проводом братів Рогачків і Помазана в селі Турбаях на Полтавщині проти поміщиків Базилевських, що примушували козаків до кріпацької праці, і було здалене 1793 р.¹³⁾. Щоправда на самому початку панування царя

¹⁰⁾ Ohloblyn, *Ukrainian autonomists...*, стор. 1322-1323.

¹¹⁾ Цареубійство..., XXVI (вступ): „Офицерскія должности были заняты людьми низкаго происхожденія, и по большей части — малороссами”.

¹²⁾ *ibidem*, стор. XXVI.

¹³⁾ Історія Української РСР. Т. I. Київ, 1953, стор. 354-355.

Павла, ще в грудні 1796 р. почалися селянські заколоти, алеж вони вибухали головню на московській території¹⁴), а на українській тільки в Новгород-Сіверській губернії, хоч деякі відгуки траплялися і в Київській (жалоби на поміщиків, відмова слухняности поміщикам у Козаровичах і Глібівці тощо). Одначе 29 січня 1797 р. цар Павло видав маніфест з осудом непокірности, та ще й св. Синод з свого боку указом з 1 лютого 1797 р. наказав священству проголосити цей маніфест по церквах, так що до більшого бунту не дійшло¹⁵). Але саме в тому часі Ведель перебував у Харкові з ген. Леванідовим, зайнятий ще своєю працею диригента і композитора. А листа писав два-три роки пізніше. Ще й 1798 рік був дуже неспокійним, але тоді Ведель навіть ще не вступив був до монастиря. Отож, здається, тяжко в'язати тему листа чи мандрівки виключно з селянськими повстаннями; тема листа могла порушувати загальніші політичні проблеми. Проте Ведель у своєму листі до царя безумовно міг заторкнути теж і наболілу справу кріпацтва, бо ніжна душа композитора розуміла народні кривди і співчувала селянству, закріпаченому указом цариці Катерини з 3 травня 1783 р., як це видно з композиторського листа до Турчанінова, про який буде мова в останньому розділі нашої праці.

Слід звернути увагу, що в першій статті про Веделя в „Русскомъ Инвалидѣ” з 1854 р. Аскоченський зовсім промовчав ці події з життя Веделя, хоч решта статті майже до-

¹⁴) В губерніях Московській, Псковській, Новгородській, Ярославській, Вологодській, Костромській, Нижгородській, Пензенській, Орловській, cf. П. Знаменскій: Приходское духовенство въ Россіи со времени реформы Петра. Казань, 1873, стор. 75-76.

¹⁵) Вѣлгородскій, „Труды...”, стор. 494-495. Ще й указ з 7 травня 1797 (ч. 17,958) пригадував священникам, що їх обов'язком „по произшедшимъ въ нѣкоторыхъ Губерніяхъ ослушаніямъ крестьянъ противу своихъ помѣщиковъ... наставлять прихожанъ своихъ въ благонравіи и повинненіи властямъ над ними поставленнымъ”. (cf. „Полное собраніе законовъ...”, т. XXIV, стор. 606.)

слівно покривається з текстом розділу про Веделя в книзі про Київську Академію; тут пропущено всі речення про дальшу долю композитора: говориться тільки про перебування Веделя в Києво-Печерській Лаврі, а потім зразу: „Въ 1806 г. А. Л. Веделевъ кончилъ жизнь свою”. Не можна знати, чи це льояльний Аскаченський пропустив відомості про всі ці події в статті до „Інваліда”, чи пак до „Київських Губерн. Відомостей”, чи то цензура 1854 р. скреслила їх, вважаючи за поганий приклад для читачів офіційного „Інваліда” поміщувати відомість про те, що колишній офіцер Ведель стягнув на себе підозріння в редагуванні політичних записок, за які треба було його арештувати.

Ведель пустився в мандрівку по Лівобережжі та Слобожанщині, яка йому була знана, хоч би з часів перебування в Харкові. Правобережжя, прилучене до російської імперії 1793 р., було невідомим тереном для нього і туди він не пробував мандрувати. Аскаченський пише, що Ведель скитався аж по трьох пізніших губерніях: полтавській, чернігівській і харківській, Турчанінов говорить загальніше: „пошелъ изъ Лавры странствовать”.

Також час Веделевого скитальства невідомий. Рибakov у „Новомъ Энциклоп. Словарѣ” вид. Брокгауза-Ефрона (т. IX, ст. 804) говорить: „Долго странствовалъ по Малороссіи...” Одначе дальші події вказують, що це загальне означення не можна брати серйозно і що час тривання не покривається, напр., з відомими мандрівками Сковороди.

Рибakov пише далі, що Ведель скитався „по Малороссіи, при чемъ, говорятъ, присоединился къ сектѣ иллюминатовъ”. Також у російському виданні Рімана (1901 р.) пишеться про те, що Ведель „бродилъ по Малороссіи, при чемъ, говорятъ, присоединился къ сектѣ иллюминатовъ”. Звідкіля відомості про ці „разказы”, невідомо. Немає ніяких реальних основ зараховувати Веделя до ілюмінатів: ні його світогляд, ні тодішні його настрої не вказують на це. Можливо, що причиною

його втечі з Києва було холодне передумання справи і з'ясування великої небезпеки, на яку наразився, похапцем передаючи листа цареві, а може й чинсь попередження про небезпеку.

Втеча з Києво-Печерської Лаври і мандрівки закінчилися арештом Веделя, на що погоджуються обидва джерела життєпису. Аскоченський згадує, щоправда, про наказ генерал-губернатора (нібито ще М. Кречетнікова) шукати втікача, але арештування настає в самому Києві. Бо Ведель „не знаючи ні о чьомъ и ничего не подозревая,... воротился въ Кіевъ и явился прямо въ Лавру, откуда былъ представленъ за карауломъ гражданскому начальству”¹⁶⁾.

Навпаки, Турчанинов оповідає, що Веделя арештовано в містечку Охтирці на Слобожанщині: „но какъ у него никакого вида не было, то его въ Ахтыркѣ и задержали”¹⁷⁾. Все даліше оповідання про допити показує Веделя „хородивим”. На питання: звідкіля він і хто такий, Ведель нібито відповів: „Я — серафим з Київської Лаври”. На питання, куди він їде і пощо, відповідь: „В Охтирку, пожалітися Охтирській Богоматері на печерських монахів”. Не можна знати, чи справді саме такі були слова Веделя при допитах, чи до Турчанинова дійшла тільки анекдота. Можна б їх теж уважати за слова добре законспірованої людини.

Турчанинов оповідає, що після цього допиту в Охтирці Веделя признали божевільним, відіслали в Київ, „и когда его привели къ коменданту, то онъ узналъ его, пожалѣлъ и оставилъ у себя”. З оповідання неясно, чи „командантом” називає Турчанинов губернатора ген. Тєплова, чи когось підвладного. Але швидко прийшов наказ від царя Павла, щоб „капитана Веделя содержать въ сумасшедшемъ домѣ”. З того часу починається виразна тенденція і в Аскоченського і в Тур-

¹⁶⁾ Аскоченский, Киевъ..., т. II, стор. 375.

¹⁷⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 88.

чанінова показати Веделя божевільним, як цього бажав собі уряд, а приготуванням до цього можна вважати натяки Турчанінова на поведінку Веделя ще з часу повороту його з Харкова в Київ. Але Турчанінов рад би скинути роблення закидів божевільня на інших, а сам пробує знайти компроміс доказуючи, що Веделя не можна вважати справді божевільним, а тільки добровільно „юродивим”¹⁸⁾. Також Петрушевський думає, що „это юродство его было добровольное и сознательное, что онъ понималъ его, какъ высшій подвигъ самоотреченія или мученичества”¹⁹⁾. Алеж „добровільне божевільня” як проява героїчного аскетизму видається своєрідним *contradictio in adiecto*.

¹⁸⁾ „Это было непонятно для многихъ свѣтскихъ людей... многие знакомые считали его помѣшавшимся и съ сожалѣнiемъ извѣщали меня о семъ. Но я... полагаю, что онъ добровольно принялъ на себя этотъ крестъ... да изъ писемъ его, въ это время ко мнѣ писанных, я видѣлъ, что въ немъ нѣтъ никакихъ признаковъ помѣшательства”. (cf. Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 64.)

¹⁹⁾ Петрушевскій, „Труды...”, стор. 389.

У „СМИРИТЕЛЬНОМЪ ДОМЪ”

Після арешту, мабуть, у 1800 р., Веделеві прийшлося пережити найприкріші хвилини життя. Аскоченський пише, що арешт міцно струснув душу композитора, проте він не втратив духової рівноваги і потрапив виправдатися з підозрінь. „Но за бродяжество все таки посадили его въ Смирительный Домъ”¹⁾). Досмертна в'язниця в тюрмі Смирительного Дому — це була б справді тяжка кара за підсуданий злочин волокитства.

Турчанінов представляє справу в трохи іншому світлі, намагаючися ще більш затушувати нелюдяність кари, що впала на композитора. Він не вживає назви „Смирительный Домъ”, що її подибуємо в Аскоченського, але говорить про „Инвалидный Домъ”. Можливо, що цю інституцію в Києві перейменували на „Инвалидный Домъ”; до речі, цар Павло указом з 13 вересня 1797 р. з уваги на недостачу робочих рук при державнім будівництві наказав відправляти засуджених на тюрму в „Смирительныхъ Домахъ” на примусову працю „къ крѣпоснымъ строеніямъ, отколѣ куда способнѣе”. Цей указ привів до повільної ліквідації Смирительних

¹⁾ Аскоченский, Киевъ..., т. II, стор. 375. Энцикл. Словарь Брокгауза-Ефрона (т. 34, стор. 528) пише про цю установу: „Смирительный Домъ — одна изъ формъ лишенія свободы, долго существовавшая въ русскомъ правѣ. Еще Петръ Вел. въ регламентѣ главному магистрату опредѣлилъ учредить С. дома для „содержанія въ постоянной работѣ людей непотребнаго и невоздержнаго житія”.

Домів. З другого ж боку маємо слід, що в грудні 1796 р. „смотрителем” Інвалідного Дому був надв. сов. Іван Алексєєвич Суковкін²), а це доказує, що ця інституція існувала в Києві вже в тому часі. Зрештою „Инвалидный Домъ” був родом тюрми для калік, анормальних і невиліковно хворих (Invaliden—Gefängnisse), що покривалося б з фрагментами описів в оповіданні Турчанинова. Він помітно тримається лінії начальства, що признало Веделя божевільним, зазначуючи, що це сам цар Павло видав наказ³). Це, мабуть, був найвигідніший засіб для уряду зліквідувати підозрілу особу. Турчанинов додає, що цар наказав тримати Веделя „впрочемъ пристойнымъ образомъ”, а з цього застереження виходило б, що в тій інституції в основному панувала брутальна поведінка. Не відомо, чи тюремне начальство додержувалося цієї директиви, якщо справді вона існувала. Але одночасно цар заборонив давати композиторові перо, папір і чорнило („не давать ему ни пера, ни бумаги, ни чернилъ”)⁴).

Ця заборона означала кінець композиторської діяльності Веделя; вона пригадує подібну заборону царя Миколи супроти Шевченка в часі його заслання пів століття пізніше. Ніби іронія виглядають даліші слова Турчанинова: „Онъ сему обрадовался...” та оповідання, що під час відвідин Турчанинова Ведель заявив, що він досягнув своєї мети, що звідтіля нікуди вже не хоче вийти, бо „получилъ сей домъ отъ Саваофа”. Це могла говорити стероризована людина, що

²) Передача иконостаса изъ Кієво-Кирилловской церкви въ с. Бортичъ въ 1796 г., „Кієвская Старина”, т. XXXVII, Кієвъ 1892, стор. 293.

³) Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 88: „Скоро засимъ прислано было повелѣніе отъ Императора, чтобы капитана Веделя содержать въ сумасшедшемъ домѣ, гдѣ были и инвалиды, то вмѣстѣ съ ними содержать...”

Раніше до указу з 1762 р. тримали таких людей по монастирях (пор. Щербина, Нариси..., стор. 141-144. Чи була Київська Лавра в'язницею, як монастирі російські).

⁴) Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 88.

підозрівала може й самого Турчанінова. Бож Турчанінов тоді якраз провадив хор губернатора ген. Теплова, тобто займав подібну позицію, як колись Ведель у ген. Леванідова, та ще жив у домі Теплова. Отже Ведель міг підозрівати, оправдано, чи неоправдано, що через Турчанінова влада може знати кожне його слово. Це вичувається з дальших слів Турчанінова: „хотя онъ въ бесѣдахъ со мною, какъ можно, скрывалъ себя и говорилъ непонятно”. Зрештою автор оповідає, що „губернаторъ Тепловъ интересовался всегда знать о немъ”, на думку Турчанінова на те, щоб допомогти йому визволитися з „Инвалиднаго Дома”⁶⁾. А втім відвідини Турчанінова — напевно останні — увірвалися несподівано загадковим епізодом. Турчанінов оповідає, що побачив Веделя „въ другомъ отдѣленіи, гдѣ содержались сумасшедшіе”. Поведінка босого Веделя була дивна: побачивши Турчанінова, він почав утікати від нього в той бік, де знаходилися солдати. Турчанінов здоганяв його, але Ведель, зближившись до солдатів, закричав голосно „ура! Александръ на престолѣ!...” Турчанінов описує, як усі захвилювалися, як він сам налякався до того ступеня, що притьмом погнав до повозки та помчав додому, не знаючи, чи розказати про цей епізод губ. Теплову. Боячися, щоб той не довідався про подію з іншого джерела, розказав йому, як було. Теплов схвилювався і наказав нікому не говорити про поведінку божевільного. Проте Турчанінов не міг опертися тому, щоб не занотувати в календарі дати своєї дивної зустрічі. По кількох днях прибув кур’єр із столиці до губернатора з вісткою про смерть царя Павла. Турчанінов запевняє, що віщі слова Веделя про зміну на престолі впали якраз того дня, коли згинув цар Павло.

⁶⁾ „Тепловъ... однажды спросилъ меня: скоро ли я поѣду къ нему? — велѣлъ мнѣ предложить ему, не хочетъ ли онъ, чтобы его уволили изъ Инвалиднаго Дома; хотѣлъ его взять къ себѣ и написать Императору, который его любилъ, и просить, чтобы его освободили”, *ibidem*, стор. 88.

Турчанинов пояснює це тим, що Ведель „сподобился благодати предвѣднія”.

Цар Павло відіграв злочасну роллю в життю Веделя: опала Леванідова, указ з 10 травня 1797 р., жорстока реакція на Веделевого листа до нього, арешт, запроторення в „Смірительний Дом”, заборона писати — це все факти, що зламали життя композитора. Тим то слова: „ура, Олександр на престолі” могли означати стихійну радість з ліквідації тирана і надію на краще; така реакція проявлялася тоді серед багатьох громадян царської імперії. Тільки ж нелегко пояснити, звідкіля Ведель довідався про смерть царя, якого за тихою згодою його сина, престолонаслідника Олександра, вбила в царській палаті вночі з 11 на 12 березня (23-24 нов. ст.) 1801 р. група офіцерів гвардії під проводом військового губернатора Петербургу графа П. Палена, генерала Л. Беннігсена та братів Зубових (між ними останнього фаворита цариці Катерини, Платона)⁶⁾. Хоча приготування до атентату доволі численної громади змовників не могли втриматися в таємниці серед мешканців Петербургу, проте тяжко собі уявити, як ця відомість про палатну революцію могла досягти замкненого в київській тюрмі Смирительного Дому, ще поки дійшла до офіційних кіл; хіба що вони навмисне припізнали її проголошення. Інакше залишалося б признати цей інцидент справді поведінкою ясновидця.

Проте, перевірюючи прізвища змовників, що планували повалення царя Павла I, натрапляємо на визначну особу українського роду, з якою Ведель був добре знайомий. Це Дмитро Прокопович Трощинський, статс-секретар Катерини II і Павла I. Трощинський (1754-1829), з старого старшинського роду, по закінченні Київської Академії служив у канцелярії ген.-губ. Рум'янцева, потім був секретарем кн. Рєпніна в Константинополі, пізніше працював під рукою

⁶⁾ Цареубійство..., *passim*. Waliszewski, Paul..., стор. 410 squ.

Олександра Безбородька (1746-1799), також колишнього вихованця Київської Академії, а 1793 цариця іменувала його статс-секретарем. Переміни в державній бюрократії після смерти Катерини не торкнулися Трощинського. Він залишився на становищі статс-секретаря за Павла I, навіть зредагував маніфест про вступ на престол Павла. Хоч Павло нагороджував його орденами, наділив 1.200 кріпаками та зробив його сенатором, Трощинський не був, очевидно, вдоволений з панування деспота, коли приєднався до гурту змовників, як єдиний визначніший представник цивільних кіл⁷⁾. Трощинський належав, мабуть, до поміркованого крила змови, що бажало приневолити царя до абдикації на користь Олександра та інтернувати його в Шліссельбургу, бо змовники, зібрані на квартирі ген. Талізіна в Зимовому Палаці перед атентатом, прийняли проєкт маніфесту Трощинського, єдиної „людини пера” („penman”) між ними, в якому зазначалося, що цар з причини важкої недуги призначає вел. князя Олександра співрегентом⁸⁾. Трощинський не був між тими, що вдерлися до спальні царя в Михайлівському палаці, бо після атентату „незаступимий” („inevitable”) Трощинський у Зимовому Палаці приготував інший маніфест для Олександра⁹⁾.

З праці Аскоченського відомо, що Ведель знав Дмитра Трощинського, бо той був ентузіастичним поклонником його таланту та купив у нього дві повні Служби Божі за 300 руб-

⁷⁾ К. Waliszewski, Paul..., стор. 427: "The civil element was very poorly represented... which contained only one administrator of note, Trochitchinski, formerly secretary to Catherine". Про посередню участь Трощинського згадують різні автори спогадів: майор Ернст фон Ведель на основі оповідань генерала Беннігсена і Платона Зубова з 1812 р. („Цареубійство...", стор. 166), Фонвізін (ibidem, стор. 212), Август Коцебу (ibidem, стор. 405). Інші згадки про Трощинського там само на стор. 302 і 410.

⁸⁾ Цареубійство..., стор. 166; Waliszewski, ibidem, стор. 448-449.

⁹⁾ ibidem, стор. 469.

лів¹⁰⁾. Можливо, що зв'язки Веделя з Трощинським були тісніші, може вони й інколи обмінювалися листами; в особистій справі Веделя міг шукати допомоги Трощинського при дворі царя, але могли існувати й інші зв'язки якоїсь політичної натури.

Ліберальні кола покладали велику надію на молодого, 24-літнього престолонаслідника, вихованця швейцарського вчителя *César-a La Harpe*, прихильника Руссо¹¹⁾. Але забували, що Олександр одночасно діставав мілітарне виховання під керівництвом ген. Салтикова. Ці впливи перехресчувалися, через що створювалася нестійка політична лінія боязливого Олександра¹²⁾. Отож зміна на престолі не мала найменшого впливу на долю Веделя, що й залишився в „Смирительном Демі“, дарма що новий цар видав цілу низку указів про амністію¹³⁾, а один з них (№ 19,784) згадує навіть підпоручника Барановського в Києво-Печерській „крѣпости“.

Зрештою про мізерне життя Веделя в останніх роках знаємо небагато. Аскаченський пише про те: „Многочисленные почитатели его таланта не переставали навѣщать его въ горькомъ заключеніи: но уходили, часто не могши добиться отъ него какого либо слова“¹⁴⁾. Під впливом непри-

¹⁰⁾ Аскаченський, Київ..., т. II, стор. 378.

¹¹⁾ *Waliszewski*, *op. cit.*, стор. 20.

¹²⁾ Учасники змови здебільшого не здобули сподіваної нагороди за підтримку Олександра. Навпаки, Пален, напр., на домагання цариці-матері втратив своє становище та до кінця життя (1826 р.) проживав як приватна людина у своєму маєтку в Курляндії. Мабуть і Трощинський не почувався міцно, хоч цар Олександр назначив його головним директором пошт і міністром „удѣловъ“. Він згодом подався до димісії та переїхав на Полтавщину, де в рр. 1812-13 був губ. маршалом. В 1814 р. цар знову покликав його в Петербург на становище міністра юстиції, в 1817 р. він остаточно перейшов на пенсію. В 1822 р. знов переїхав у село Кибинці на Полтавщині, де перебував до кінця життя, приятелюючи з Василем Гоголем, батьком Миколи, і з Василем Капністом.

¹³⁾ Полное Собрание Законовъ, № 19782, 19784, 19786, 19788, 19798, 19814.

¹⁴⁾ Аскаченський, Київ..., т. II, стор. 375.

вітного довкілля Ведель замкнувся в собі, тікав від людей і попадав у меланхолію („глубокая задумчивость и исканіе уединенныхъ мѣстъ были признаками уже не нормальнаго состоянія его умственныхъ способностей”). Подібно розказує про життя Веделя теж і Турчанінов: кияни, що знали його, відвідували його і в Інваліднім Домі, давали йому одєжу і гроші, але він роздавав усе своїм товаришам недолі, бідним і солдатам. Сам одягався тільки в халат, запустив бороду, поводився тихо і скромно, здебільшого мовчав і молився. А втім по смерті Павла І і з авансом ген. Теплова до Петербургу Турчанінов у 1801 р. покинув Київ і більш туди не вертався, то й стратив з очей свого колишнього вчителя.

Останній опублікований лист Веделя до Турчанінова — на жаль — без означення дати носить на собі печать глибокої психічної депресії. Редакція „Дом. Бесѣды” додає до нього замітку: „Без означенія также времени, когда писано; но извѣстно, что незадолго предъ кончиною, въ юродственномъ состояніи”. Але лист починається словами: „Я вѣдаю, что вы здѣсь находитесь, и не могу вѣрить тому, чтобы васъ что либо могло удержать посѣтити меня, но думаю, что васъ не пускають нарочно, ожидая съ минуты на минуту моеї вѣчної смерти, съ секунды на секунду моего ежечаснаго издыханія”. З перших слів виходило б, що Турчанінов був у тому часі ще в Києві, бо тяжко уявити собі, щоб Ведель знаходився в такому духовому занепаді, що писав листа на адресу в Севск — адже лист знайшовся в архіві Турчанінова! — і вірив, що адресат є близько, отже в Києві. Тому дописка редакції „незадолго предъ кончиною” — здається нам неоправданим здогадом: Ведель помер у 7 років після виїзду Турчанінова з Києва. Дальший текст листа неясний, зраджує ознаки меланхолії, страх перед переслідуванням: „Я не знаю ни убійць, ни спасителей моихъ...” та говорить про можливих убійників, „о коихъ я нынѣ никакого понятія не имѣю, да

и имѣть не хочу" ¹⁵⁾). Безумовно в ньому видно признаки незвичайного пригноблення, якого причиною могло бути передусім життя в „Смірительном Домі" і поведінка наставників.

¹⁵⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда", стор. 67.

СМЕРТЬ ВЕДЕЛЯ

Про смерть Веделя Асоченський писав: „Въ 1806 году Артемій Лукьяновичъ Ведель окончилъ горемычную жизнь свою въ томъ же Смирительномъ Домѣ”¹⁾). Отже за Асоченським місцем смерті — „Смірительний Дом”, рік смерті — 1806.

Наше друге джерело, Турчанинов, подає зовсім іншу інформацію. Він сам вже давно виїхав був з Києва, але про смерть Веделя розказав йому в Петербурзі архим. Методій, „бывшій префектъ Кіевской Академіи, который зналъ Веделя”. Архим. Методій це Михайло Піснячевський, молодший товариш Веделя з Академії (родж. 1774 р.), що опісля студіював у Московським університеті, де здобув срібну медаль за латинську дисертацію, вернувся в Київ 1800 р. і був учителем поетики в Академії. По трьох роках постригся в ченці, прибравши ім'я Методія, і в 1804 р. був іменований префектом Київської Академії. Але „черезъ пять лѣтъ (тобто в 1809 р.) указомъ св. Синода вытребованъ былъ въ с.-петербургскую семинарію для преподаванія философскихъ наукъ”²⁾). В 1810 році доручено йому становище інспектора семінарії, 1811 р. дістав титул архимандрита; наступного року призначено його на ректора петербурзької семінарії та професора богословія, але вже в 1813 р. висвячено його на єпископа, вікарія новгородської єпархії, отже в тому році він покинув Петер-

¹⁾ Асоченскій, Кіевъ..., т. II, стор. 375.

²⁾ ibidem, стор. 380.

бург³⁾. Турчанинов дістався до Петербургу також при кінці 1809 р., отже в тому часі, в роках 1810-1813, міг дістати інформації від Методія. Турчанинов пише, що Методій подав йому як дату смерті — рік 1810. Вже редакція „Дом. Бесіди” зазначила, що на її сторінках (1860, вип. 19, стор. 270) як рік смерті Веделя подано 1806, це очевидно в статті Аскоченського, та додала: „Не ручаемся, который вѣрнѣе”. Петрушевський у своїй монографії схиляється до дати смерті, поданої Турчаниновим⁴⁾, також Ріман приймає цю дату. Зате обидва енциклопедичні словники Брокгауза-Ефрона повторюють дату Аскоченського (1806 р.), а за ними йдуть усі інші (Южаков, Лінський, „Русская Энциклопедия” з 1911 р. і ще й Металлов 1915 р. та навіть „Большая Советская Энциклопедия” з 1951 р.). Оповідання Методія в автобіографії Турчанинова своєю докладністю робить враження, що Методій Піснячевський був у часі смерті Веделя в Києві; тим часом повище наведені факти про біографію Піснячевського вказують, що в 1810 р. він був уже в Петербурзі. Вже це піддає сумніву, що дату 1810 р. подано помилково тим більше, що Турчанинов писав свою автобіографію за яких 30 літ після зустрічі з Піснячевським. Справу дати смерті розв'язує відомість, подана в праці Б. Кудрика⁵⁾: „Давніше дату його

³⁾ За інформаціями Аскоченського (*ibidem*, стор. 381) в 1816 р. єпископа Методія перенесено в Полтаву, 1824 в Астрахань, а наступного року він став архієпископом Пскова. Через втрату зору зрікся цього становища і жив у лубенському монастирі до своєї смерті 1844 р.

⁴⁾ Петрушевський, „Труды...”, стор. 391. Петрушевський аргументує: „Последняя дата (тобто 1810 р.) болѣе заслуживаетъ довѣрія, такъ какъ ее устанавливаетъ Турчаниновъ, на основаніи сообщенія бывшаго въ то время префекта Кіевской академіи архим. Мефодія, переведеннаго въ 1813 г. въ Петербургъ ректоромъ семинаріи”. Але фактично архим. Методій був префектом Київської Академії тільки до 1809 р. і того року його перенесено до Петербургу, спершу на посаду викладача.

⁵⁾ Кудрик, Огляд..., стор. 82.

смерти подавано на 1806 р., чи навіть на 1810, аж щойно у 1910 році російський музичний діяч і редактор популярного тоді журналу „Музыка и пѣніе”, М. Гольцисон, у записках архіву Київської духовної консисторії відкрив автентичну метрику композитора. Отся дата звучить: „14 (27 н. ст.) липня 1808 р.”, але з неімовірною допискою віку покійника: 36 літ, цебто рік уродження мав би бути щойно 1772. До цього можна додати, що вік покійника подано, очевидно, навгад, не маючи під рукою відповідного документу. На жаль, д-р Кудрик не подав докладно джерела, з якого взяв цю відомість. Здогадуватися тільки можна з стилізації поданих рядків, що ця дата була опублікована в 1910 р. в журналі „Музыка и Пѣніе”, недоступним тепер для нас^{*)}. Зрештою, цю вістку д-ра Кудрика про устійнення дати смерти на рік 1808 підтверджує ще й Петрушевський, що в випуску літургійних пісень Веделя „Избранныя духовно-музыкальныя сочиненія А. Л. Веделя”, виданім у Києві 1911 р. „къ столѣтію со дня смерти композитора” (приготованім на рік 1910, бо в монографії з 1901 р. він підтримував дату смерти 1810 р.), змінив свою думку і, очевидно, під впливом відкриття метрики подав на обкладинці роки життя Веделя 1767-1808.

Турчанинов, відмінно від Асоченського, подає за оповіданням Піснячевського, що Ведель помер у домі батька, куди

*) Ще тільки Кошиць, що мав у своїй бібліотеці працю Кудрика, в доповіді „Про українську пісню й музику” з 1941 р. (друк. 1942 р.) на стор. 38 подає дату смерти 1808 (1772-1808), хоч на стор. 28 у тій самій статті стоять дати 1770-1806, а в статті „Два корифеї української церковної музики” (газета „Новий Шлях” в Саскатуні з 16 січня 1941 р.): 1767-1806. Також новіша збірна праця „Музыкальная Культура Союзных Республик — Украинская СССР”, Москва, 1957, подає на стор. 43 і 47 дату смерти 1806 р., але в найновішому виданні з 1961 р. під заголовком „Музыкальная культура Украины”, (Москва, 1961), подає на стор. 34 вже правильну дату (1808 р.), хоч на стор. 31 в тій самій книжці стоїть ще непоправлена дата (1806 р.), як і в книжці тих самих авторок „Нариси з історії української музики”, ч. 1, з 1964 р. на стор. 138.

переїхав з Інвалідного Дому вже хворим за декілька днів перед смертю⁷⁾. Турчанинов оповідає далі (за Методієм): „Онъ удивилъ и духовника и домашнихъ и знакомыхъ своею тихою предсмертною бесѣдою, въ которой съ высокимъ чувствомъ изложилъ, какъ мы должны быть кротки, смиренны, не самонадѣянны, благочестивы и паче любвеобильны къ ближнимъ, и скончался въ маленькомъ садикѣ, стоя на молитвѣ”. Це могло статися тільки літньою порою і з цим погоджується дата смерті цитованої метрики: 14 (27 н. ст.) липня. Так отже правдивим треба вважати оповідання Турчанинова-Піснячевського, що смерть Веделя наступила в його ріднім домі після відпущення безвиглядно недужого з „Смірительного Дому”. Тільки ж вражає факт, що ніяке джерело не подає причини смерті. Це тим більше дивне, що вмирав не старик, але людина в розквіті віку, около 40 років. Цей факт підсилює підозріння, що режим і поведінка управи Смирительного Дому спричинилася до передчасної смерті композитора. А оповідання про останні хвилини життя вказує, що Ведель не був божевільний, яким його проголосив уряд, хоч безперечно мусів знаходитися в стані духової депресії та меланхолії.

Шевченкові 10-літнє заслання вкоротило життя, Веделеві 8-літнє перебування в аномальному оточенні. Алеж слова Дмитра Антоновича в його курсі лекцій про українську культуру, надруковані майже в 140 років після смерті композитора: „Його (Веделя) в Києві арештували, засадили до »капоніру« і у темниці задушили⁸⁾” не мають ніякої основи: автор не подає ніякого джерела на підтримку свого здогаду.

⁷⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 120: „Онъ мнѣ сообщилъ, что Ведель 1810 года скончался въ домѣ отца своего, куда онъ переѣхалъ уже больной, за нѣсколько дней до своей кончины, изъ Инвалиднаго Дома”.

⁸⁾ Українська культура. Курс лекцій за редакцією проф. Дмитра Антоновича. Регенсбург, вид. УТГІ (циклостилем), 1947, стор. 353.

Нарешті можна б поминути мовчанкою нічим необосноване твердження І. Власовського, мовляв, Ведель „кінчив... самогубством в 1806 р.”, якби воно не появилось в книжці з авторитетною назвою⁹⁾ і через те не мало впливу на менш критичних читачів. Не знати, з якою метою треба було кидати тінь підозріння на пам'ять композитора, коли ніякий автор, ні російський, ні український, не натякав досі на такий кінець його життя: адже навпаки обидва головні джерела описують смерть Веделя, як смерть зразкового християнина.

Аскаченський подає деякі відомості про похорон композитора. Він оповідає, що відомий київський проповідник Іван Леванда (1736-1814) „напутствовавший его св. тайнами, испросилъ позволенія у начальства проводить Веделя съ приличною церемоніей”. Ці слова вказували б на те, що уряд уважав Веделя до кінця життя неблагонадійним. Протоієрей Леванда, також родом з Києва, близький приятель українських автономістів, піклувався Веделем, бо знав його дуже добре з давніших літ. Це посвідчує Турчанинов¹⁰⁾: „Ведель былъ съ нимъ очень друженъ...”, розказавши, як 1795 р. після смерті митрополита Самійла (фактично митрополит помер 8 січня 1796 р.), перед похороном, о. Леванда показував Веделеві і Турчанинову місце під Софійським собором, призначене для похоронення митрополита. При цьому Турчанинов подає такий характерний епізод: „Тутъ мы, по милости Леванды, приложились къ митрополиту Рафаилу (Заборовському), который давно былъ погребенъ и былъ нетлѣненъ. Ведель, по благочестію, молился со слезами и просилъ о Леванду оторвать кусочекъ саккоса, который такъ былъ крѣпокъ, что онъ не могъ руками сего сдѣлать; о. Леванда прика-

⁹⁾ Іван Власовський. Нарис історії Української Православної Церкви. Т. III, Нью Йорк, 1957, стор. 107.

¹⁰⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 48.

заль принести ножниці, и отрізаль Веделю и мнѣ по маленькому кусочку”¹¹⁾).

Далі оповідає Аскаченський про похорон Веделя, що труну покійника несли по черзі то вихованці Академії, то приватні люди, його звеличники. Цей факт вказує на те, що київська суспільність не забула композитора, дарма що він майже 10 років не міг продовжати ні своєї композиторської, ні диригентської праці, запроторений до Смірительного Дому.

Аскаченський повідомляє, що Веделя поховано в колишнім Кирилівським монастирі, „но гдѣ именно его могила — неизвѣстно”. Також Турчанинов оповідає, що під час своїх відвідин у Києві він був на кладовищі, шукав за могилою композитора, але на превеликий свій жаль не міг віднайти місця, „гдѣ погребено страдальческое тѣло незабвеннаго Артемія Лукьяновича Веделя”¹²⁾).

¹¹⁾ Сам протоієрей Іван Леванда був сином київського ремісника-певця, Василя Сікачки. Молодий Іван Сікачка не раз приносив батькову роботу до київського священика Івана Леванди, що мав малого сина, учня Академії. Свящ. Леванда спостеріг талант і бистрість певського челядника, що миттю повторював лекції, які вивчав його син. Він зацікавився хлопцем, записав в Академію, адоптував і на свій кошт вивчив здібного юнака, що вже в 1759 р. був учителем Академії. Опісля Іван Сікачка-Леванда був священиком при київських церквах, здобувши славу найкращого оратора, якому доручували похоронні слова по смерті київських митрополитів, вітальні промови на приїзд достойників у Київ, напр., цариці Катерини II в 1787 р. тощо. Його проповіді та промови видані в 3 томах у 1821 р. в Петербурзі, хоч це була тільки частина його письменської спадщини (cf. Аскаченскій, *op. cit.*, т. II, стор. 282-287).

¹²⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 120.

ІСТОРІЯ МУЗИЧНОЇ СПАДЩИНИ

Минуло 150 років з часу смерти Веделя, а його музична спадщина не тількищо не опублікована в цілості, але й не підрахована. Передусім офіційні чинники царської Росії довгий час вперто ставили перешкоди, не допускаючи до друку творів українського композитора. Про це пише ясно Петрушевський у 1901 р.: „Не смотря на общую любовь и широкую распространенность, которую сочинения Веделя получили сь самого начала, они до сихъ поръ еще не собраны и не напечатаны, такъ какъ всегда встрѣчали противодѣйствіе со стороны представителей Придворной Пѣвческой капеллы, которые со времени Бортнянскаго и почти до конца 19 столѣтія официально вѣдали цензуру духовно-музыкальныхъ изданій”¹⁾. Заслуга Петрушевського в тому, що він накликавав компетентні кола до видавання творів Веделя і цим причинився до того, що починаючи з 1902 р. більшість праць композитора появилася друком. Однак і Петрушевський не подбав про те, щоб скаталогізувати спадщину композитора, хоч у той час справа не була тяжкою.

Для збереження творів найбільше заслужився В. Аскоченський. Він придбав партитуру 12 концертів, писану власною рукою Веделя, як про це пише: „Я имѣю у себя партитуру всѣхъ — на думку Аскоченскаго — концертвъ Веделева, писанную въ 1796 году его собственной рукою”²⁾. Цю партитуру

¹⁾ Петрушевскій, „Труды...”, стор. 395-396.

²⁾ Аскоченскій, „Русскій Инвалидъ”, стор. 423.

туру Аскоченський подарував перед 1856 р. Київській Академії, як про це пише в своїй праці „Кієвъ съ древнѣйшимъ его училищемъ Академією”: „Она пожертвована мною Кіевской Академіи и хранится нынѣ въ тамошней библіотекѣ”³⁾). На початку XX ст. цей рукопис знаходився в музеї „Церковно-Археологическаго Общества” при Київській Академії⁴⁾).

І в статті „Русскаго Инвалида”, і в праці про Київську Академію Аскоченський подає список 12 концертів, що знаходилися в цьому рукописі. Були там два концерти на два хори: „Проповѣдника вѣры” і „Господь пасеть мя”, і 10 однохорних концертів (на 4 голоси):

- 1) „Въ молитвахъ неусыпающую Богородицу...”
- 2) „Спаси мя, Боже, яко внидоша воды...”
- 3) „Доколѣ, Господи, забудеши мя...”
- 4) „Пою Богу моему, дондеже есмь...”
- 5) „Блаженъ разумѣвая на нища и убога...”
- 6) „Помилуй мя, Господи, яко немоцень есмь...”
- 7) „Воскресни, Господи...”
- 8) „Услыши, Господи, гласъ мой...”
- 9) „Боже законопреступницы возста на мя...”
- 10) „Ко Господу внемга скорбѣти ми...”

Аскоченський уважав обидва двохорні концерти за наслідування манери Сарті⁵⁾).

Що торкається інших творів Веделя — поза концертами, — Аскоченський подає відомість про дві повні Богослужби, які купив у Веделя пізніший міністер юстиції Д. П. Трощинський. Крім того описує враження, яке робить Веделеве тріо „Покая-

³⁾ Аскоченский, Кієвъ..., т. II, стор. 544, прим. 410.

⁴⁾ Петрушевскій, „Труды...”, стор. 395.

⁵⁾ Аскоченский, Кієвъ..., т. II, стор. 377: „Оба эти концерта написаны, какъ видно, изъ подражанія извѣстному Сарті и слабѣ прочихъ композицій Веделя, хотъ далеко выше музыкально-церковныхъ произведеній этого итальянца-капельмейстера”.

нія отверзи ми двери" та згадує з дрібніших творів ще „Единородный", „Пѣсни херувимскія", „Егда славній ученицы", „Милость мира", „Отче нашъ", „Достойно есть", додаючи ще слова „и проч."

Турчанинов у своїй автобіографії не поширює наших відомостей про скількість творів Веделя, зате дає дуже цінні вказівки до установлення хронології концертів. Не згадуючи нічого про Веделів рукопис 12 концертів, він пише: „Онъ въ сіє время (тобто 1794-95) сочинилъ концерты: Спаси мя Боже, яко виношна воды и для Печерскія Лавры: Въ молитвахъ неусыпающую. Послѣдній пѣли въ Лаврѣ. Въ немъ всѣ силы тенору, и пѣть его надо съ такимъ же чувствомъ и вкусомъ, какъ пѣлъ Ведель"⁶). Про концерт „Воскресни, Господи, да судятся языцы предъ тобою" (заголовок за Аскоченським) Турчанинов пише: „Дорогою (з Києва в Харків на початку 1796 р.) Ведель написавъ, для встрѣчи Леванидова, концертъ: Воскресни, Боже, суди земли. Встрѣча генерала въ Харковѣ была великолѣпная, и при оной пѣвчіе, подъ управленіємъ Веделя, пѣли онъй концертъ"⁷). А з листа Веделя до Турчанинова, писаного 4 грудня 1798 р. в Києві, опублікованого редакцією „Домашньої Бесіди", довідуємося, що він „недавно" (тобто в 1798 р.) скомпонував „два концерта весьма сильные: 1-й Боже, законопреступницы возста на мя, а 2-й Ко Господу внигда скорбѣти ми, кои и были пѣты въ Братскомъ и Софійскомъ соборахъ"⁸).

Коли порівняємо порядок однохорних концертів у рукописі, що його мав Аскоченський і передав Київській Академії, то спостережемо, що ці концерти були списані в партитурі хронологічно, бо концерти ч. 1 і 2 постали за інформацією Турчанинова в рр. 1794-95, концерт ч. 7 у 1796 р., а концерти ч. 9 і 10 в 1798 р. З слів Аскоченського виходило б, що партитура

⁶) Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда", стор. 49.

⁷) *ibidem*, стор. 49.

⁸) *ibidem*, стор. 66.

всіх концертів була написана в році 1796, однаке цьому перечать слова згаданого листа з 4 грудня 1798 р. Мабуть, дату 1796 р. Аскоченський знайшов під деякими концертами і з того зродилася в нього думка, що всі концерти були списані 1796 р. Одна цінна дата зафіксована ним недвозначно: концерт на два хори „Проповѣдника вѣры” написаний на 30 листопада 1796 р. в Харкові, що зазначено було власною рукою Веделя⁹).

З усього вище наведеного виходить, що всі 12 концертів Веделя, яких партитура знаходилася в бібліотеці Київської Академії (2 на два хори і 10 однокорних) були написані в рр. 1794-1798, тобто в добі найвищого розквіту Веделевої творчости.

Дмитро Розумовський у своїй праці „Церковное пѣніе въ Россіи” (Москва, 1867), пишучи про творчість Веделя на стор. 228-230, говорить також тільки про 12 концертів Веделя та про 6 дрібніших творів (частини Літургії): „Единородный” (Dis-dur), „Иже Херувимы (f-moll)”, „Милость мира”, „Святъ”, „Тебе поемъ” (в g-moll), „Отче нашъ” (теж у g-moll), „Достойно есть” (c-moll) і „Да исполнятся” (Dis-dur), що тоді вже також знаходилися в бібліотеці Київської Духовної Академії. Зрештою свої відомості черпає з Аскоченського і Турчанинова.

Петрушевський вчисляє власноручні рукописи Веделя, що в тому часі (1901 р.) знаходилися в музеї Церковно-Археологічного Товариства при Київській Академії. Окрім згаданих вище 12 концертів була там „неповна Літургія” (мабуть згадані Розумовським частини Літургії), стихи на освячення храму „Кто есть сей царь славы?”, а „въ старыхъ нотахъ (начала XIX в.) академической библиотеки встрѣчаются также сочиненія Веделя изъ всенощнаго бдѣнія”¹⁰). Петрушевський підкреслює, що в тих рукописах у Київській Ака-

⁹) Аскоченский. „Русский Империалъ”, стор. 424 (в примітці).

¹⁰) Петрушевский, „Труды...”, стор. 395, прим. 1.

демії немає найпопулярніших творів Веделя: тріо „Покаянія отверзи ми двери” і концерту „На рѣкахъ Вавилонскихъ”. Поза відомості в цій замітці Петрушевський не виходить і не обговорює інших творів Веделя, незгадуваних першими джерелами.

Енциклопедичні видання обмежуються до відомостей, поміщених в обговорених нами працях, не подаючи ніколи назв усіх концертів, вичислених Аскоченським. Так „Енциклопедическій Словарь” Брокгауза-Ефрона з 1892 р. подає фальшиву інформацію, що всі твори Веделя зберігаються в Київській Академії і за Аскоченським подає назви обох концертів на два хори та згадує про існування 10 концертів на 4 голоси, а з дрібних „Покаянія”. Преображенський у Музичнім Словнику Рімана (1901) збуває справу ще коротше: „собственно-ручныя рукописи В. хранятся въ библиот. Киевск. духовн. академіи; большая часть ихъ — концерты”. „Большая Энциклопедія” Южакова з 1904 р. обмежується до відписання відомостей з Брокгауза-Ефрона, повторюючи докладно нісенітницю про „всі твори” і вичисляючи ті самі твори, що Брокгауз. „Біографіи композиторовъ” Ильинскаго з 1904 р. згадують загально концерти Веделя, а як найкращі подають за Розумовським „Услыши, Господи, гласъ мой” і „Помилуй мя, Господи, яко немощенъ есмь”, з інших творів тріо „Покаянія”. Автор статті в „Русской Энциклопедіи” (т. IV, 1911) не мав часу, чи охоти підрахувати концерти Веделя; він подає стереотипне число 12, згадуючи по назвах „На рѣкахъ Вавилонскихъ” і „Помилуй мя”, хоч концерт „На рѣкахъ Вавилонскихъ” був поза списком Аскоченського 12 концертів.

Зрештою з-поміж енциклопедичних видань з перших років XX ст. найкращі інформації подає „Православная Богословская Энциклопедія” Лопухіна з 1902 р. Згадавши шість дрібніших творів, тріо „Покаянія” та 12 концертів з рукописів у Київській Духовній Академії та подавши навіть будову чотирьох концертів, автор статті, свящ. А. Митропольський,

додає: „Извѣстныя по разнымъ рукописнымъ сборникамъ сочиненія: псаломъ 103-й (C-dur), Блаженъ мужъ (a-moll), Свѣте тихій (F-dur), Нынѣ отпускаеши (A-dur), Херувимская пѣснь (a-moll)¹¹⁾, На рѣкахъ Вавилонскихъ; — это болѣе соответствующія характеру творчества Веделя. Указываютъ еще нѣсколько №№ съ именемъ Веделя, но принадлежность ихъ ему сомнительна, такъ какъ многія, приписываемыя ему вещи, не въ духѣ творчества Веделя”. (III т., стор. 254-255).

„Новый Энциклопедическій Словаръ” Брокгауза-Ефрона (т. IX, стор. 804) згадує про 12 концертів, що знаходилися в бібліотеці Київської Академії, а за найкращі вважає оба двохорні та два, признані Розумовським. Цей словник подає вперше інформацію про друкування творів Веделя: „Лишь въ 1908-1910 гг. многія сочиненія В. изданы подъ редакціей М. А. Гольтисона”. Дивно тільки, що авторові славної енциклопедії не були відомі попередні видання Лісіцина.

Але Василій Металлов, автор „Очерка исторіи православнаго церковнаго пѣнія въ Россіи” не помітив навіть цієї інформації Брокгауза-Ефрона і ще в виданні з 1914-15 р. запевняє своїх читачів, що твори Веделя ще не видані, а „перечень его сочиненій, по Разумовскому, слѣдующій: концерты: 1) Боже, законопреступницы возсташа, 2) Ко Господу внегда скорбѣти, 3) Помилуй мя, Господи, 4) Услыши, Господи, гласъ мой” і частини Літургії. Автор, мабуть, не доглянув, що Розумовський в іншому місці згадує по імені ще концерт „Доколѣ, Господи, забудеши мя”. Про список Аскоченського цей фахівець нічого не знає.

¹¹⁾ Автор має на думці, очевидно, вірші з 103 псалма „Благослови, душе моя, Господа”, що є частиною Всеношної, в C-dur. „Свѣте тихій” (F-dur), видав опісля Гольтисон, Херувимська (a-moll) знаходиться в Літургії, виданій теж Гольтисоном, але „Нынѣ отпускаеши” в A-dur віде не подибуємо; отож не можна знати, котру композицію мав на думці автор статті. Також справа з композицією „Блаженъ мужъ” неясна. Тут вона подана в тонації a-moll, а у Всеношній існує в тонації d-moll.

Кудрик також не знав нічого про реєстр Аскаченського, проте авторитетно заявляє: „Напевно автентичними є отсі твори” і з-поміж концертів вчислєє чотири, про які згадує Металлов, та чотири дальші: „Боже приідоша языцы”, „Днесь Владыка твари”, „На рѣкахъ Вавилонскихъ (с-moll) та „Гласомъ моимъ”, з яких два останні мав напевне в руках, бо обговорює їх при аналізі. З інших творів вчислєє частини Літургії, згадувані Розумовським, а дальше „Не отврати лица Твоего”, „Отъ юности моя”, „Свѣте тихій”, „Покаянія”, канон Пасхи та Всенощну¹²⁾.

Як же ж насправді виглядала публікація творів Веделя?

Вперше появились друком твори Веделя в виданні „книжно-музыкальнаго магазину” П. К. Селіверстова в Петербурзі, заповнюючи перший та четвертий випуск публікації „Историческая Хрестоматія церковнаго пѣнія. Подъ редакціей священника М. А. Лисицына”¹³⁾. Першим появився концерт „На рѣкахъ Вавилонскихъ” (с-moll); цей твір дістав дозвіл на публікацію від Придворної капелі дня 26 січня 1902 р. як додаток до статті о. Лисицина „Современная церковная музыка” в журналі „Музыка и Пѣніе”, і дозвіл від духовної цензури дня 1 лютого 1902 р., але потім увійшов як перша части-

¹²⁾ А. Рудницький у своїй компіляції „Українська Музика” (з 1963 року) тримається цих недостатніх відомостей Кудрика про 8 концертів, 6 Богослужбних частин і 5 „інших”, додаючи від себе тільки зліску замітку: „Оце й усе!”, при чому не обійшлося, як звичайно буває у цього автора, без численних перекирвань у назвах концертів, переписаних з Кудрика. Автор також повторює за Кудриком оцінку творів Веделя.

¹³⁾ У 2-ому випуску видруковано вибрані церковні твори Дж. Сарті (2 концерти і 4 дрібні), у 3-ому С. А. Дегтярева, у 5-ому архимандрита Йосифа, в останньому 6-ому концерт М. С. Березовського „Господь воцарися” і дрібніші твори ієр. Віктора Ф. Максименка і В. М. Орлова. „Предисловіє” редактора Хрестоматії свящ. М. Лисицина до всіх 6 випусків пройшло цензуру 10 листопада 1903; отже тоді, мабуть, всі випуски публікації були закінчені.

на 1-го випуску Хрестоматії з знаком П. 1003 С.¹⁴). У перший випуск Хрестоматії увійшов ще концерт „Доколѣ, Господи, забудеши мя...” із знаком П. 1151 С., концерт „Помилуй мя, Господи, яко немощенъ есмь...” із знаком П. 1137 С. та перший антифон (поміщений теж у виданні Всеношної) „Блаженъ мужъ, иже не иде на совѣтъ нечестивыхъ” із знаком П. 1152 С. На кінці першого випуску Хрестоматії видруковано дозвіл на публікацію від управ. Капелі Ст. Смоленського і від духовного цензора ісромонаха Александра, обидва з дати 29 жовтня 1902 р.

В четвертому випуску Хрестоматії Лісіцина знайшлися теж 4 твори Веделя: концерт „Услыши, Господи, гласъ мой...” (знак П. 1187 С.), концерт „Воже, законопреступницы возста на мя...” (знак П. 1188 С.) і три композиції з „Всеношної”: „Прїидите поклонимся...” та „Благослови, душе моя, Господа”, разом підряд (знак П. 1189 С.), і „Свѣте тихій” с-moll (знак П. 1190 С.). Дата дозволу цензури на цих публікаціях: 17 травня 1902 р.

Отже 5 концертів Веделя і 4 композиції з Всеношної появились друком у 1902 р., тобто в рік після опублікування статті В. Петрушевського про Веделя в „Трудах” Київської Академії.

У виданні журналу „Музыка и Пѣніе” в Петербурзі зі знаками М. П. з рукописів із бібліотеки М. А. Гольтісона і під його редакцією почали появлятися частини „Всеношної”: ч. 1 „Прїидите, поклонимся” (М. 226 П.), ч. 2 „Благослови, душе моя, Господа” і ч. 3 „Великая ектенія” (М. 230 П.), ч. 4 „Блаженъ мужъ” (М. 102 П.), без нумерації: „Малая Ектенія” (М. 284 П.), „Свѣте тихій” (М. 285 П.), „Господь воцарися” (М. 286 П.), ч. 8 „Сугубая Ектенія” (М. 253 П.), ч. 9 „Сподоби Господи” (М. 254 П.), „Нынѣ отпускаеши”, ч. 12 „Богоро-

¹⁴) Знак П. С. — ініціали імені й прізвища видавця П. Селіверстова.

дице Дѣво, радуйся" (М. 256 П.), без нумерації: „Слава въ вышнихъ Богу ч. 1 (на шестопсалміи) — знак не поданий, „Буди имя Господне" (М. 469 П.), „Предъ шестопсалміемъ" („Слава въ вышнихъ Богу") і „Великая Ектенія" (М. 470 П.), „На кафизмахъ" і „На малыхъ ектеніяхъ" (М. 471 П.) „Полвелей" („Хвалите имя Господне"), знак пропущено, „Благословенъ еси Господи" (М. 467 П.), „Господи помилуй", „Всякое дыханіе" і „Господи помилуй" (М. 468 П.), ч. 24 „Воскресеніе Христово видѣвше" (М. 251 П.), ч. 25 „Сугубая ектенія" (М. 252 П.), ч. 28 „И нынѣ, Препоблагословенна" (М. 238 П.), ч. 29 „Слава въ вышнихъ Богу". Славословіе великое (без знаку), без нумерації: „Днесъ спасеніе міру бысть (без знаку), „Воскресъ изъ гроба" (М. 472 П.), „Ектенія сугубая" і „Ектенія просительная" (М. 288 П.), „Благослови" (М. 473 П.), „Честнѣйшую Херувимъ" (М. 474 П.), „Слава и нынѣ" (М. 475 П.), ч. 37 „Взбранной Воеводѣ" (М. 236 П.), ч. 38 „Слава, И нынѣ" і ч. 39 „Господи помилуй" (М. 237 П.).

Всі ці окремі частини — з різною пагінацією — зпито в цілість з наголовною сторінкою „Всенощное бдѣніе для смѣшаннаго хора. Музыка Арт. Лук. Веделя" — без подання дати. Тільки внизу першої сторінки ч. 4 „Блаженъ мужъ" надруковано: „Дозв. Дух. Ценз. Спб. 15 Іюня 1904 г. Старшій Цензоръ Архимандритъ Филаретъ". З цієї замітки можна здогадуватися, що частини виданої Гольтісоном Всенощної друкувалися, починаючи вже з 1904 р. Тому недокладною виявляється інформація Нового Енциклопедичного Словника: „Лишь въ 1908-1910 гг. многія сочиненія В. изданы подъ редакціей М. А. Гольтисона".

У виданні журналу „Музыка и Пѣніе" під редакцією Гольтісона появилися згодом ще наступні концерти Веделя: „Боже, приидоша языцы въ достояніе Твое" (без подання знака і дати, друга частина п. заг. „Боже, Боже, не помяни беззаконій нашихъ"), „Въ молитвахъ неусыпающую Богородицу" (знак М. 392 П., без дати; число знаку вказувало б, що його

друковано помітно пізніше від „Блаженъ мужъ” з Всеношної — з 1904 р. — але перед деякими іншими частинами Всеношної, що досягають числа М. 475 П.), „Днесъ Владыка твари” (знак М. 413 П.), „На рѣкахъ Вавилонскихъ” ч. 2 а-moll (знак М. 417 П., відомий теж з опрацювання Ол. Кошиця, виданого в Ужгороді 1938 р.), „Гласомъ моимъ” (знак М. 481 П.), як VIII-ий випуск „Ист. хрест. церк. пѣнія” за ред. Гольтисона, а ще пізніше концерти „Всемирную славу” і „Заступникъ мой еси” (недоступні нам, але засвідчені оголошенням магазину „Музыка и Пѣніе” на обгортках інших творів). Отже редакція цього журналу випустила друком 7 концертів Веделя.

Окрім того нотне видавництво „Т-во Нотно-книжнаго дѣла” (пізніше Н. Г. Адамсона) в Петербурзі видрукувало два концерти Веделя: „Сльпши, дщи, и виждь. Концертъ въ дни Богородичнихъ празниковъ” (як ч. 29 творів Веделя) і „Скажи ми, Господи, кончину мою” як ч. 30 (без дати).

У видані журналу „Музыка и Пѣніе” появилася також (мабуть в останніх роках перед I війною) Літургія¹⁵). В її склад входять такі частини: ч. 1 „Господи, помилуй” (C-dur), ч. 2 „Слава и нынѣ. Единородный Сыне” (C-dur), ч. 3 „Примдите, поклонимся” (G-dur), ч. 4 „Господи, спаси благочестивыя (C-dur), „Святый Боже” (d-moll), ч. 5 „Аллилуіа. И духови. „Слава Тебѣ, Господи” (C-dur), ч. 6 „Слава Тебѣ, Господи” (Сугубая Ектенія) в g-moll, ч. 7 „Херувимская пѣснь” (a-moll), ч. 8 „Господи, помилуй” (F-dur). ч. 9 „Отца и Сына” (тріо) в g-moll, ч. 10 „Вѣрую” (D-dur), ч. 11 „Милость мира” (G-dur), ч. 12 „Тебе поемъ (e-moll), ч. 13 „Достойно есть” (C-dur), ч. 14 „И всѣхъ и вся (C-dur). Аминь (C-dur — G-dur). И со духомъ твоимъ. Господи, помилуй. Подай, Господи. Тебѣ, Господи” (G-dur), ч. 15 „Отче нашъ”

¹⁵) Заголовок видання такий: „Литургія св. Іоанна Златоуста. Для четырехголоснаго смѣшаннаго хора. Музыка А. Л. Веделя. Редакція, обработка и переложение для фортепіано Михаила Гольтисона”.

(с-moll — Es-dur), ч. 16 „Аминь. И духови твоему. Тебѣ, Господи. Аминь (Es-dur). Единъ святъ (Es-dur — с-moll)”, ч. 17 „Благословень грядый. Тѣло Христове” (C-dur). На цім кінчається в примірнику, що дійшов до моїх рук. Не знаю, чи більше справді не було надруковано, чи це тільки обірвалися останні сторінки збереженого видання.

Окремі частини Літургії та інші твори друкувалися в різних видавництвах. У виданні Селіверстова (мабуть під редакцією Лісіцина) вийшли в 1904 р.¹⁶⁾ „Милость мира” („Милость мира”, „Достойно и праведно есть”, „Святъ святъ”, „Тебе поемъ” — в g-moll), знак П. 1442 С., „Достойно есть” і „Отче нашъ” (g-moll) знак О. 1451 В.¹⁷⁾ (отже те, що було в Київській Академії), крім того „Покаянія отверзи ми двери” тріо і обрібка для мішаного хору (ред. Лісіцина, знак П. 1656 С., цензура з дня 11 лютого 1905 р.). Видавництво „Музыка и Пѣніе” за ред. Гольтісона випустило „Да исполнятся уста наша” (Es-dur, те саме, що в Київській Академії).

На століття смерти Веделя Петрушевський підготував видання дрібних творів, що знаходилися в Київській Академії (здебільшого тих самих, що видали Лісіцин-Гольтісон) під назвою „Избранныя духовно-музыкальныя сочинения А. Л. Веделя — Подъ редакціей В. Г. Петрушевскаго”. Це видання в двох випусках появилось друком в Києві щойно 1911 р. як „бесплатное приложение къ журналу Руководство для сельскихъ пастырей за 1911 годъ”. В першому випуску поміщено: „Нынѣ отпускаеши” (a-moll), „Иже Херувимъ” (f-moll), „Милость мира” — „Святъ, святъ” — „Тебе поемъ” (g-moll), „Достойно есть” (с-moll), „Отче нашъ” (g-moll) і „Да исполнятся уста наша” (Es-dur). В другому випуску „Покаянія отверзи ми двери” тріо і „Кто есть сей Царь славы?” тріо з хором.

¹⁶⁾ На нотах надруковано дозвіл цензури з дати 28 травня 1904 р.

¹⁷⁾ Музичний магазин Селіверстова перейшов згодом у руки О. Венцеля (О-В).

Видавництво журналу „Музыка и Пѣніе” надрукувало теж „Канонъ св. Пасхи”, „Не отврати лица Твоего” і „Отъ юности моея”. Гольтісон видав теж „Покаянія”, а в „Истор. хрест. церк. пѣнія” вип. VII „Свѣте тихій” (F-dur) (знак М. 415 П.).

Видавництво „Нотно-книжное дѣло” (пізн. Адамсона) окрім концертів надрукувало „Покаянія” тріо і на 4 голоси, „Разбойника благоразумнаго”, „Нынѣ отпускаеши” ч. 2 (g-moll), на 3 голоси і на міш. хор, „Сугубую ектецію” на 3 голоси, „Ирмосы Пасхи” (cf. вид. „Музыка и Пѣніе”: „канонъ св. Пасхи”), „Плачу и рыдаю”, „Хвалите” ч. 2 і ч. 3 та „Ирмосы Рождеству Христову”. Крім того, мабуть, ще й інші дрібніші речі¹⁸).

¹⁸) Це видавництво в останніх роках перед І війною оголошувало числа 17-30 (з пропущенням 23 і 28) творів Веделя, а тому, що подає чергові числа для кожного композитора зокрема, виходило б, що раніше існували чч. 1-16 виданих творів Веделя, однак їх списку нам не вдалося відшукати.

РЕКОНСТРУКЦІЯ ОБРАЗУ КОМПОЗИТОРОВОЇ ТВОРЧОСТІ

Аскоченський вірив, що роздобута ним партитура 12 концертів, писана власною рукою Веделя, містить у собі всі концерти композитора. Окрім цього він знав дрібніші його твори з Літургії і тріо „Покаянія”. Проте напевне був свідомий того, що існували також неznані йому дрібніші композиції Веделя. Адже він сам писав: „Малоросійські помѣщики дорого платили за каждую его пьесу, переписываемую для ихъ домашнихъ капеллій”¹⁾. Отже вже з цього натяку Аскоченського виходить, що твори Веделя були розсіпані по всій Україні. Також і Петрушевський говорить про розпорошеність спадщини композитора і потребу зібрання його творів: „Не смотря на общую любовь и широкую распространенность, которую сочинения Веделя получили съ самаго начала, они до сихъ поръ еще не собраны...”²⁾.

І коли на початку ХХ ст. зрушено позицію цензури, що не допускала до того часу до видавання творів Веделя, різні видавництва духовних творів починають публікувати Веделеві твори, знані досі тільки з виконувань, і видають їх у такій кількості, що в друкованих списках вони не раз перевищують числом видавані твори інших духовних композиторів. Це тільки доказує, яким визнанням втішалися композиції

¹⁾ Аскоченський, Київ..., т. II, стор. 378.

²⁾ Петрушевський, „Труды...”, стор. 395.

Веделя не тільки в Україні, але і в Московщині, і який попит був на них у видавництвах.

На жаль, не можемо докладно простежити, з яких рукописів видавано твори Веделя. Можна тільки здогадуватися, що використано до цього власноручні партитури Веделя з бібліотеки Київської Академії. Але не всі твори Веделя там знаходилися. Вже Лісіцин у 1902 р. видав концерт „На ріках Вавилонських” (с-moll), хоч він не знаходився в партитурі Київської Академії. Гольтсон видав 6 концертів і петербурзьке видавництво „нотно-книжного дѣла” 2, що теж не були в рукопису, зберіганому Київською Академією (отже разом було друкованих 9 таких концертів). Нам невідомо, чи редактори мали рукописи, писані рукою Веделя, чи інші відписи, що на їх основі випустили ці твори друком. Про деякі з них могли бути згадки в річниках журналу „Музыка и Пѣніе”, що видавав ці твори, однаке цього журналу немає в доступних нам публічних та університетських бібліотеках.

Отож коли до числа 12 концертів, що знаходилися в манускрипті бібліотеки Київської Академії, додамо цих 9 концертів, друкованих з інших рукописів, то дійдемо до висновку, що Ведель написав принаймні 21 концертів. Це великий і цінний вклад у скарбницю нашої церковної музики тим більше, коли візьмемо до уваги, що наш композитор почав свою творчу діяльність на початку 90-тих років XVIII ст., а через тяжкі обставини свого життя закінчив її вже в 1798 р., на 10 років перед своєю смертю.

Ми дістали також невеликий, рукою писаний, тричастинний концерт „Приклони, Господи, ухо Твоє” на вірші 85 псалма (1, 2, 10), з поданням Веделевого авторства. Останній вірші цього самого псалма Ведель використав до свого більшого концерту „Боже, законопреступниці”.

Тому, що в списках петербурзького магазину т-ва „нотно-книжное дѣло” між друкованими творами С. Дегтярева під ч. 26 знаходиться концерт тої самої назви, ми підозрівали,

що це той самий концерт та що в переписуваному примірнику прізвище Веделя подано помилково. На жаль, Дегтяревого концерту ми не змогли роздобути, щоб запевнитися, що це справді той сам. Одначе згодом ми дістали другий, рукою писаний примірник з зовсім іншого джерела. Коли перший примірник походив від регента одної російської церкви в Америці, другий теж з поданим авторством Веделя прийшов від композитора Андрія Гнатишина, що переписав його з бібліотеки укр.-католическої церкви св. Варвари в Відні, де рукопис знаходився з давніх часів. Згодом знайшовся ще один примірник цього концерту в Америці з деякими відхилами. Це вказувало б, що справді існував окремий концерт „Приклони, Господи, ухо Твое”, приписуваний Веделеві, відмінний від Дегтяревого. Остаточне вирішення можуть дати далі розшуки і аналіз. Зрештою завданням музичної аналізи буде дослідження автентичності не тільки цих останніх концертів, але також і деяких друкованих на початку ХХ ст., між які міг потрапити і якийсь неавтентичний. Покищо при даліш обговоренні концертів Веделя обмежимося до 21, що або були друковані під його іменем, або засвідчені Аскоченським.

Мусимо жаліти, що не надруковано всіх концертів з власноручного манускрипту Веделя. Немає слідів, щоб були появились друком колинебудь обидва концерти для двох хорів „Проповідника вѣры” і „Господь пасеть мя”, а також 5 чотироголосних концертів:

„Спаси мя, Боже, яко внидоша воды”
„Пою Богу моему, дондеже есмь”
„Блаженъ разумѣвая на нища и убога”
„Воскресни, Господи, да судятся языцы”
і „Ко Господу внемга скорбѣти ми”.

Треба це вважати за невіджалувану втрату, бо невідома доля манускриптів в теперішню пору.

З концертів, які знаходилися в бібліотеці Київської Академії, Лісіцин видав 4:

- „Доколѣ, Господи, забудеши мя”
- „Помилуй мя, Господи, яко немощенъ есмь”
- „Услыши, Господи, гласъ мой”
- і „Боже, законопреступницы возсташа на мя”

а Гольтісон 1:

„В молитвахъ неусыпающую Богородицу”
разом — 5.

З інших джерел видано друком 9 концертів:

- „На рѣкахъ Вавилонскихъ” ч. I (с-moll)
- „На рѣкахъ Вавилонскихъ” ч. 2 (а-moll)
- „Боже, придоша язицы в достояніе Твое”
- „Днесъ Владыка твари”
- „Гласомъ моимъ”
- „Всемирную славу”
- „Заступникъ мой еси”
- „Слыши, дщи, и виждь”
- і „Скажи ми, Господи, кончину мою”³⁾

Час написання 12 концертів, що зберігалися в рукописах Київської Академії, обговорено в розділі про історію музичної спадщини, де ми дійшли до висновку, що всі ці концерти скомпоновані між 1794 і 1798 роком. Інші концерти, що не попали до згадуваного манускрипту, могли постати або передтим, отже на початку 90-тих років (і до них, мабуть, належать коротші, з нескладною формою), або одночасно з 12-кою кон-

³⁾ З 14 друкованих концертів нам удалось розшукати 12, які масмо в оригінальних друках та фотокопіях (9) або у відписах (3). Не здужали ми досі дістати друкованих 2 концертів („Всемирную славу” і Заступникъ мой еси”).

цертів у рр. 1794-1798, якщо вони були написані на окреме замовлення і знайшлися в руках окремих людей. Про таку можливість говорять нам цитовані на початку цього розділу слова Аскаченського.

Окрім концертів Ведель залишив по собі багато дрібніших творів духовної музики, більшість яких писав, мабуть, у молодших літах, як можна здогадуватися з їх простішої фактури.

Невідомо, скільки повних Літургій Ведель написав. Аскаченський згадує, що пізніший міністер юстиції Д. П. Троцианський купив у нього „дві полныя службы” за 300 рублів⁴). До наших часів збереглася друкована Гольтісоном Літургія. Але поза нею існує ще багато інших друкованих і недрукованих окремих частин Літургії. Оттак окрім переховуваної в Київській Академії Херувимської (f-moll), і в виданій Гольтісоном літургії Херувимської (a-moll) існує ще c-moll (початок в Es-dur), окрім „Милость мира” в g-moll є ще видане Гольтісоном G-dur, окрім „Достойно есть” у c-moll є Гольтісонове в C-dur, окрім „Отче нашъ” в g-moll і Гольтісонового в c-moll, є ще в f-moll.

Залишилися після Веделя і Всеношна, видана на початку ХХ ст. Гольтісоном. Окрім пісні „Свѣте тихій” в g-moll у Всеношній — є ще дві інші композиції на ці слова: в c-moll (вид. Лісіцина) і F-dur (вид. Гольтісона). Окрім „Нынѣ отпускаеши” в Es-dur (у Всеношній) є ще a-moll (вид. Петрушевського), g-moll (вид. тов. „Нотно-книжное дѣло”) і F-dur („мале”). Окрім „Хвалите имя Господне” у Всеношній C-dur є ще дві інші композиції на ці слова видані т-вом „Нотно-книжное дѣло”.

З інших творів найбільше слави здобуло собі тріо „Покаянія отверзи ми двери”, яке часто різні автори перероблювали на мішаний хор (напр., редакції Григорєва, Калішевського, Кошпиза, Лебедєва, Лісіцина). Далі такі композиції, як „Кто

⁴) Аскаченський, Київъ..., т. II, стор. 378.

есть сей Царь славы?" (тріо з хором на посвячення церкви), „Не отвори лица Твоего”.

З циклу Страсного тижня і Великодня дійшли: Канон св. Пасхи (виданий також під назвою „Ирмосы Пасхи”), „Воскресенія день”, „Часы Пасхи” (тріо) в обробці Григорєва; між друкованими та переписуваними нотами є й канон у Вел. Суботу „Волною морскою” (тріо), „Плетію уснувъ”, „Разбойника благоразумнаго” (тріо), „Плачу и рыдаю”, „Христосъ воскрес”.

Існують Ирмоси Богородичні („Отверзу уста моя”) і композиція „Въ молитвахъ неусыпающую” в а-moll — тріо (відмінна від згаданого концерту). Є й „Ирмосы Рождеству Христову”, видані т-вом „Нотно-книжное дѣло”; також композиція „Многая лѣта” в С-dur, друкована в „Церковно-пѣвческомъ сборникѣ”, т. II, часть II, Петербург, 1905, без подання імени композитора, загально вважається твором Веделя.

Це багата спадщина композитора, який творив не довше десятка років, працюючи при тім ще й диригентом.

ВИДАВЦІ, РЕДАКТОРИ І ЇХ ПІДХІД ДО КОМПОЗИТОРА

Через те, що автентичні рукописи Веделя недосяжні для нас, а може вже й зовсім не існують, важливою справою для розслідув над творчістю Веделя — пізнання вартости видань, що врятували спадщину композитора для майбутніх віків. Ще коли його твори не були видані, Петрушевський писав на закінчення статті: „...изданіе въ печати, хотя бы лучшихъ и избранныхъ произведеній Веделя, въ ихъ подлинномъ или исправленномъ видѣ, было бы не только достойнымъ памятникомъ самородному русскому таланту, имѣвшему немало-важное значеніе въ исторіи нашего церковнаго искусства, но и дѣломъ практически полезнымъ для современнаго богослужебнаго пѣнія; ибо сочиненія Веделя, распространившись въ рукописномъ видѣ, съ теченіемъ времени естественно подверглись многочисленнымъ искаженіямъ и ошибкамъ и въ настоящее время исполняются хорами, особенно захолустными въ крайне испорченныхъ редакціяхъ и невѣжественныхъ передѣлкахъ”.

Через півтора десятка років після цього заклику появлялися твори Веделя друком. Годі докладно простежити, з яких рукописів публікувала їх більшість видавців, наскільки редактори залишали їх в оригінальнім вигляді („въ подлинномъ... видѣ”), а наскільки вважали за відповідне „поправляти”, тобто видавати „въ исправленномъ видѣ” і чи совісно ставилися до задумів автора. Бож від цього підходу до твор-

1) Петрушевскій, „Труды...”, стор. 396.

чости композитора залежало, чи наступні покоління дістали його спадщину в справжньому, чи в сфальшованому вигляді. З цим в'яжеться даліше питання, чи оцінка критики торкається самого композитора, чи всяких авторів перерібок і редакторів з великою кривдою для самого композитора.

Не маючи в руках оригінальних рукописів, годі відповісти на всі ці питання задовільно. Проте слід зібрати всі подробиці, що кинули б принаймні жмут світла для вияснення проблем.

Передусім, що знаємо про інтенції видавців-редакторів композиторських творів? Свящ. М. Лісіцин, редактор „Исторической Хрестоматии церковнаго пѣнія“, що перший видав частину Веделевої спадщини, у своїм „Предисловії“ до хрестоматії, ставиться серйозно до свого завдання. Він признається, що взяв на себе працю, яка поправді була б „подъ силу цѣлымъ комиссіямъ, спеціально отдающимся этому дѣлу“, підкреслює труднощі через „недостаточность рукописанныхъ оригиналовъ, множество описокъ въ нихъ и вариантовъ...“. З цих слів виходить, що Лісіцин старався видавати твори композиторів на основі оригінальних рукописів. Він і дякує наприкінці всім особам, що допомогли виданню хрестоматії через постачання оригіналів. Почувається щасливим, що здужав „вывести на свѣтъ Божій произведенія нашихъ талантовъ XVIII і XIX в. до сихъ поръ не удостоивавшихся этого“, а за спонуку до своєї праці подає факт, що „скоро минетъ 100 лѣтъ со дня смерти А. Л. Веделя“, а ювілеї інших вже проминули. Про свій редакційний вклад пише: „Все то, что редактировалось нами, оставлено въ неприкосновенности оригинала, за исключеніемъ самыхъ грубыхъ ошибокъ, напр. »Воспойте намъ отъ пѣсней Сѣонскихъ«, »Еже воздала еси намъ« (Псал. 136). Другія болѣе важныя измѣненія нами оговорены въ подстрочномъ примѣчаніи (см. напр. Вып. I, стр. 63)²⁾).

²⁾ Таких приміток фактично немає. (Може вони були в іншому накладі.)

Всі концерти за редакцією Лісіцина (5) надруковані в чотирисистемній поголосній партитурі в старих ключах з додатком перекладу хорової фактури на фортепіано. Так само пісні з Всеношної „Приїдьте поклонимся” і з нею „Благослови, душе моя, Господа”. Зате антифон „Блаженъ мужъ” і пісня „Свѣте тихій” для облегчення коштів видавництва надруковані в двосистемній партитурі в нових ключах. А видання Селіверстова літургійних пісень, мабуть, під редакцією Лісіцина „Милость мира”, „Отче нашъ” надруковані в партитурі на 4 голоси вже в нових ключах з додатком фортепіанового витягу, так само і „Покаянія отверзи ми двери” в редакції Лісіцина на 4 голоси.

В. Петрушевський випустив друком дрібніші твори Веделя, бажаючи вшанувати пам'ять композитора в століття його смерті, як пише в „Предисловіі” до публікації з датою 28 березня 1910 р. Його метою було „дать любителямъ духовной музыки подлинныя его произведенія и возможности въ первоначальной или вообще исправной редакціи”. Петрушевський подає рукописні матеріали, якими він користувався. Це власноручний манускрипт Веделя з Музею Церк.-археолог. товариства при Київській Академії, а крім того рукописні ноти початку XIX ст. з бібліотеки Києво-Михайлівського монастиря і рукописні ноти з 20-40 рр. XIX ст. з Флоров. монастиря, якими доповнив, напр., Херувимську пісню, що в автографі Веделя не збереглася вцілому. Редактор повідомляє теж, що зробив переклад для фортепіано чи фісгармонії, а також заявляє: „мы исправили только встрѣчающіяся иногда ошибки противъ просодіи текста” — і до того ще „выпустили неупотребительныя в церк. пѣніи украшенія (напр. группето)”, тобто популяризуючи композиції на шкоду пізнання оригінальності творів. „Нынѣ отпускаеши” і 6 пісень з Літургії у 1-ому випуску вибраних творів надруковані в чотирисистемній партитурі в старих ключах з додатком фортепіанового перекладу, так само „Кто есть сей Царь сла-

вы?" в II-ому випуску, а тріо „Покаяніа отверзи ми двери" в тому випуску в нових ключах без фортепіанового пере-
кладу.

Не маємо відомостей про погляди Гольтісона та інших видавців на справу видавання творів. Видані Гольтісоном концерти „Боже, придоша языцы въ достояніе Твое" і „Гласомъ моимъ", надруковані в чотирисистемній поголосній партитурі, але в нових ключах з додатком фортепіанового витягу, але концерт „Въ молитвахъ неусыпающую Богородицу" в ред. Гольтісона надруковано в двосистемній партитурі в нових ключах, так само „Днесъ Владыка твари" і „На рѣкахъ Вавилонскихъ" ч. 2 (a-moll). І так само також надрукувало видавництво Адамсона концерт „Скажи ми, Господи, кончину мою".

„Всеношна" видання Гольтісона надрукована у 4-системній партитурі в нових ключах з додатком фортепіанового витягу.

ТЕМАТИКА КОНЦЕРТІВ

Ведель писав свої концерти головню на слова псалмів, як це робили й інші композитори духовної музики. З-поміж 20 назв концертів тільки 4 присвячені іншим церковним текстам. Це такі концерти:

1) „Днесь Владыка твари” — концерт на глас 8 і стихир на Хвалитех з утрєні 3 неділі Великого Посту, що описує страсті Христові й розп'яття, що їх приймає на себе Спаситель для порятунку людського роду¹). Цей чотирочастинний концерт (умірено, скоріє, очень медленно, дов. скоро — за означенням Гольтісона) написаний в тонації g-moll.

2) „Въ молитвахъ неусыпающую Богородицу” — концерт на кондак, глас 3 з утрєні на Успення Богородиці, що оспівує невтомну в молінню Богородицю, надію людського роду, яку ні смерть ні могила не перемогли²). Цей трьохчастинний концерт (медленно, очень медленно, скоро — за означенням

¹) Текст цього концерту: „Днесь Владыка твари и Господь славы на крестъ пригвождается и въ ребра прободается, желчи и оцта вкушаетъ сладость церковная, вѣнцемъ отъ тернія облачается покрываяй небо облаки; одеждою облачится поруганія и заушается брэнною рукою, рукою создавый челоувѣка, по плещема бієнь бываєть одѣваяй небо облаки; заплеванія и раны приємлетъ, поношенія и заушенія, и вся терпиль мене ради осужденнаго. Избавитель мой и Богъ, да спасетъ міръ отъ прелести, яко благоутробенъ”.

²) „Въ молитвахъ неусыпающую Богородицу, и въ престательствахъ міра непреложное упование, гробъ и умерщвление не удержаста: якоже бо Живота Матерь, къ Животу престаи, во утробу вселивыйся приснодѣвственную”.

Гольтісона) написаний в тонації с-moll. Турчанінов засвідчує, що він написаний для Печерської Лаври в 1794 або 1795 р., де й був виконаний, що головна ролія там для тенора та що його треба співати з таким чуттям і смаком, як співав Ведель (cf. вище стор. 114).

3) „Всемирную славу” — концерт на Богородичен 1-го гласа (догматик) також на честь Богородиці „слави всього світу”, що збурила огорожі ворожнечі та привела мир, породивши Христа³⁾.

4) „Проповѣдника вѣры”, концерт для двох хорів на слова стихири на „Славу”, глас 8, на стихирах на стиховних у день св. апостола Андрія, на честь цього апостола „проповідника віри та слугу слова”, що ловить людські душі замість рибальським знаряддям — хрестом у руках⁴⁾. Про будову цього концерту нічого не відомо, бо він залишився в рукописі. Композитор безперечно хотів прославити апостола, з яким зв’язана легенда про його перебування на київських горах, як данину для рідного Києва. Однак цей концерт написаний був у Харкові на день св. Андрія, 30 листопада 1796 р. (cf. вище, стор. 78). Не тяжко здогадатися, що безпосереднім мотивом скомпонування цього великого концерту було бажання відзначити день іменини свого протектора, генерала

³⁾ „Всемирную славу, отъ человекъ прозябшую, и Владыку рождшую, небесную дверь воспоимъ Марію Дѣву, безплотныхъ пѣснь и вѣрныхъ удобреніе: сія бо явися небо и храмъ божества: сія прегражденіе вражды разрушивши, миръ введе и царствіе отверзе. Сію убо имуще вѣры утвержденіе, поборника имамы изъ нея рождагосѧ Господа. Держайте убо, держайте людіе божіи: ибо Той побѣдитъ враги, яко всеилень”.

⁴⁾ „Проповѣдника вѣры и слугу слова, Андрея восхвалимъ: той бо изъ глубины человекѣи уловляетъ, вмѣсто трости крестъ въ рукахъ держа, и яко оуже низпуская силу, возводитъ души отъ лести вражія, и приносить Богу даръ благоспріятенъ присно. Того вѣрніи въ лицѣ ученикъ Христовыхъ восхвалимъ, да молится съ ними, яко да милостивъ будетъ намъ въ день судный”.

Андрія Леванідова, з яким він тоді був у найприязніших взаєминах.

Концерти на слова церковних пісень подибуємо і в інших композиторів церковної музики, напр., Бортнянського концерт „Не умолчимъ никогдаже Богородице”. Особливо багато таких концертів написав сучасник Веделя С. А. Дегтярев (на Хрищення Господне, св. Миколая, Успення, Благовіщення, Різдво Богородиці, Пасху, П’ятидесятницю тощо).

Всі інші концерти Веделя (17) написані на слова псалмів із Псалтиря. „Псалтир” був його улюбленим твором. Аскоченський пише про те: „... что бы онъ ни дѣлалъ, куда бы ни шелъ, всегда шепталъ про себя Псалтирь, который зналъ наизусть, и часто заливался слезами, декламируя на распѣвъ вдохновенныя пѣсни Царя-псалмопѣвца”⁵). Та й у збереженім листі до Турчанинова не радить йому розчитуватися в Євангелії, яке — на його думку — належить до лектури священників та людей, відданих аскетичному способі життя, зате поручає псалтир⁶).

Композитор залюбки вибирав короткі псалми, яких тексти використовував у цілому, або з незначними скороченнями. Сюди належать 2 концерти (с-moll і a-moll) на текст 136 псалма „На рѣкахъ Вавилонскихъ”, [тут тільки в концерті с-moll пропущений один вірш у середині (6) з-поміж 10], 12 псалом „Доколѣ, Господи, забудеши мя”, 6 псалом „Помилуй мя, Господи, яко немогущъ есмь” (з пропущенням тільки двох перших віршів „Господи, да не яростію твоею...”) і 78 псалом „Боже, приидоша языцы въ достояніе твое” (з дрібними скороченнями та з вставленим реченням з іншого тексту). Мабуть у цілому або з незначними скороченнями були використані до недоступних нам концертів також тексти коротких псалмів: 119 „Ко Господу, внемга скорбѣти ми, воз-

⁵) Аскоченскій, Київ..., т. II, стор. 376.

⁶) Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 66: „Евангеліе... не со вѣтую тебѣ читать, но одну псалтирь, ибо увѣрю тебя, что то дѣло не безопасное для свѣтскаго человѣка”.

звяхъ", 22 „Господь пасеть мя", може й 145 псалом „Хвали, душе моя, Господа...", де зараз у другому вірші приходять слова „пою Богу моему, дондеже есмь", що ними розпочинається недрукований концерт Веделя. Так отже майже половина концертів, скомпонованих на слова псалмів, написана була на коротші псалми, яких тексти композитор міг використати в цілому. Ще тільки з недовгого 38 псалма „Рѣхъ: сохранию пути моя" Ведель вибрав небагато віршів (4, 5, 6, 14) для написання короткого концерту „Скажи ми, Господи, кончину мою". Також Бортнянський вибрав до свого концерту цей самий текст у трохи поширеному виді (вірші 4, 5, 6, 10, 12, 14).

З довших псалмів Ведель підбирав вірші підряд або довільно. До першої групи належить концерт „Боже, законпреступницы возсташа на мя", яв. 14, 15, 16, 17, тобто закінчення 85 псалма, що починається словами „Приклони, Господи, оухо Твое". До другої групи концерт „Услыши, Господи, гласъ мой", до якого композитор вибрав і перегрупував вірші (7, 8, 5, 6, 4, 9) 26 псалма, що починається словами „Господь просвѣщеніе мое и спаситель мой", а також концерт „Слыши, дщи" на слова 44 псалма „Отригну сердце мое", до якого вибрав вірші 11, 12 та останній 17. На слова цього довшого псалма писали в довільнім виборі віршів свої концерти і Сарті, і Березовський, і Бортнянський.

Невідомо, як Ведель повівся з текстами інших концертів, що їх знаємо тільки з назв. До концерту „Блаженъ разумѣваяй на нища и убога" напевне використав слова псалма 40 середньої величини, що починається тими самими словами; концерт „Спаси мя, Боже, яко выидоша воды до души моя" спирається, очевидно, на текст довгого псалма 68, що починається тими самими словами. До концерту „Воскресни, Господи, да судятся языцы предъ тобою" композитор взяв слова з середини дуже довгого псалма 9, що починається словами „Исповѣмся тебѣ, Господи, всѣмъ сердцемъ моимъ".

Цитована Турчаніновим назва концерту „Воскресни, Боже, суди землі” приходить в останнім вірші короткого 81 псалма („Богъ ста въ сонмъ боговъ”) і тому ледве чи від цього міг починатися концерт.

Найважче означити текст псалма „Заступникъ мой еси”, бо ця коротка фраза не раз повторяється в псалмах, звичайно в середині фраз (напр., у псалмі 3, кінець 41, кінець 58 псалма). Одначе на початку речення приходять ці слова тільки в 9 вірші 41 псалма „Имже образомъ желаеъ елень...”: „Реку Богу: заступникъ мой еси, почто мя забылъ еси?” та на початку 90 псалма „Живый въ помощи Вышняго...”, що його текст використав Бортнянський до відомого концерту. Тут текст 2-го вірша такий: „Речеть Господеві: заступникъ мой еси и прибъжище мое, Богъ мой, и оуповаю на него”. Здається, що композитор вибрав цей останній псалом, бо він належить до циклу псалмів Великої П’ятниці, а з цього циклу Ведель опрацював ще 3 інші псалми (40, 68, 85).

Накінєць концерт „Гласомъ моимъ”. Він починається словами, які подибуємо в різних псалмах, але на початку приходять ці слова тільки в псалмі 76 („Гласомъ моимъ ко Господу возвахъ, гласомъ моимъ къ Богу, и внятъ ми”) і 141 („Гласомъ моимъ къ Господу возвахъ, гласомъ моимъ къ Господу помолихся”). Слова першого псалма вибрав Бортнянський для свого концерту, Ведель використав слова 141 псалма. Але після використання 3 віршів 141 псалма, композитор вибирав до свого концерту 5 і 6 вірші з 143 псалма („Господи, преклони небеса... Блесни молнію...”), а дві останні частини концерту написані на 9 і 10 вірші 142 псалма („Изми мя отъ врагъ моихъ... Научи мя творити волю Твою...”). Так отже до концерту „Гласомъ моимъ” Ведель використав тексти аж трьох псалмів (141, 143 і 142).

Але це явище не відокремлене в музичній літературі. Бортнянський теж підбирав тексти довільно. Напр., його концерт „Гласомъ моимъ” бере за основу початок псалма 76,

але вже при кінці першої частини переходить до тексту псалма 17 (6 вірш, у дальших частинах 18, 19, 20, 21 та 22 вв. того псалма). Його концерт „Влаженъ мужъ бояйся Господа” вибирає тексти 111 та 131 псалма, концерт „Всюю прискорбна еси душе моя” починається словами 41 псалма вв. 5-6 (ці самі слова повторюються також при кінці 42 псалма), переходить на інший текст: 22 псалом (в. 4 і 6), а кінчається словами закінчення 58 псалма (вв. 16, 17).

Також відомий концерт Дегтярева „Изми мя отъ врагъ моихъ, Боже” починається текстом 58 псалма, але зараз у другій частині (*Allegro vivace*) переходить на слова іншого псалма.

Які мотиви керували Веделем при виборі текстів з Псалтирі?

Тут могли діяти причини принагідного характеру. Зокрема впадає ввічі, що з-поміж 17 концертів на слова 16 псалмів аж шість компоновані на тексти псалмів, співаних у часі святкування Богоявлення (псалми 6, 12, 22, 26, 85 і 145), і що всі вони були списані в відомій партитурі 12 концертів. Можливо, що святковий настрій дав надхнення композиторові, а може він плянував тоді композицію великої кількості псалмів у зв'язку з церковними празниками. Бо в цій партитурі є ще 2 концерти на слова псалмів, співаних у Велику П'ятницю (40 і 68)¹⁾. До цієї групи належить, мабуть, ще й інший, згадуваний вище концерт „Заступникъ мой еси”. Сюди можна зарахувати також концерт „Сльши, дщи...” на слова 44 псалма „Отрыгну сердце мое”, що приходить під час відправи царських часів у Навечеріє Різдва Христового.

Однак, коли приглянемося ближче до підбору текстів для концертів, спостережемо, що Веделем керувала не тільки принагідність. Більшість текстів підходила композиторові,

¹⁾ Окрім того псалом 85, що є призначений і на Богоявлення і на Велику П'ятницю.

випливала з глибин його душі, вона віддзеркалювала його психіку, його настрої, його світогляд.

Мабуть Ведель не визначався міцним здоров'ям, якщо переслідування зламали його і він зійшов у могилу около 40 року життя. Настрій недужої людини відбивається в словах концерту „Помилуй мя, Господи, яко немоощенъ есмь” (6 псалом): „Вилікуй мене, Господи, бо трясуться кості в мене... Вириятуй мою душу... Бож хто по смерті тебе згадає, в аді хто тебе возхвалить? Знемігся я від стогнання мого... Сльозами обливаю мою постіль.” Але далі з'являються нові мотиви: „Від гніву стрясається моє око, я постарівся через ворогів...”. А далі бадьоріші нотки: „Відступіть від мене всі, що кривду чините, бо Господь почув мій плач. Хай же сорому зазнають усі вороги мої...”. Про цей концерт писав Аскоченський, що він „обошелъ всю Русь православную; его пѣли вездѣ, приписывая то тому, то другому композитору. Ужъ одна эта популярность много говоритъ въ пользу высокаго таланта Веделя”⁸⁾.

Цей сьомичастинний концерт Веделя (Adagio, Allegro, Adagio, Allegro vivace, Maestoso, Adagio і остання частина — без означення темпа) написаний в тонації a-moll.

Прочуття смерті є головним мотивом короткого концерту „Скажи ми, Господи, кончину мою” (на 38 псалом): „Дай мені спізнати, Господи, кінець мій і міру днів моїх, яка вона...”. „Вік мій ніби ніщо перед тобою; вона лиш подув...”.

Цей короткий чотирочастинний концерт (Adagio, Allegro, Adagio, Allegro) написаний в тонації c-moll.

Аскетичні риси характеру композитора відбиваються в його концерті на слова 26 псалма „Услыши, Господи, гласъ мой”, написаному, мабуть, недовго перед вступленням до манастиря Києво-Печерської Лаври: „Господь мене сховас у своїм наметі в день недолі... Одного в Господа прошу, од-

⁸⁾ Аскоченский, Киевъ..., т. II, стор. 378.

ного я благаю: жити в домі Господнім по всі дні життя мого”.

Цей 4-частинний концерт (Adagio, Allegro affetuoso, Largo, Allegro vivace) написаний в тонації с-молл.

В концерті „Спаси мя, Боже, яко внидоша воды до души моея” мала нагоду проявитися глибока релігійність ніжної душі композитора. Недаром же Аскаченський писав, що цього концерту „нельзя слушать безъ слезъ”⁹⁾. Перші слова концерту — це початок 68 псалма, де стан душі порівнюється до становища потопаючої людини: „Загруз я в глибокому болоті, й немає де стати. Увійшов я у глибокі води, й поривав мене бистринь. Від крику я знемігся; горло в мене пересохло...”. Та жевріє ще надія на Бога.

Віра в Божу опіку була, мабуть, головним мотивом концерту „Заступникъ мой еси”: „Моє прибіжище й твердиня, мій Боже, на кого я покладаюсь...”.

Дилічною картиною починається псалом 22 „Господь посетъ мя”, що його Ведель опрацював у концерті на 2 хори: „Господь — мій пастир...”. Порівняння з овечкою: „На буйних пасовиськах він дає мені лежати; веде мене на тихі води. Він... веде мене по стежках правих...”. „Добрість і милість будуть мене супроводити всі дні життя мого, і житиму в домі Господнім по віки вічні”.

Також до інших концертів композитор добирає такі слова псалмів, що підкреслюють віру в Божу допомогу супроти затій ворожих сил. Це спостерігаємо в концерті, писаному на вибрані слова з 3 псалмів (141, 143 і 142) „Гласомъ моимъ”: „Я голосом моїм до Господа взиваю, я голосом моїм до Господа моллюся. Скаргу мою перед ним виливаю. Коли тривожиться в мене дух мій, ти знаєш мою стежку. На дорозі, де я ступаю, тайно розставили сильце на мене”. Далі змальовує Божу могутність: „Господи, прихили твоє небо і зійди! Діткнися гір і вони задимляться. Заблискай блискавкою

⁹⁾ ibidem, стор. 378.

і розсип їх, стріли твої пусти і розгромай їх!" А в двох останніх частинах концерту — молитва: „Спаси мене, о Господи, від ворогів моїх, — до тебе прибігаю! Навчи мене творити твою волю, бо ти Бог мій”.

Цей п'ятичастинний концерт (Медленно, умеренно, скоро, умеренно і скоро) написаний в тонації c-moll.

Посвята Богородиці для служби Богові, що порівнюється до образу дочки, яка виходить заміж за царя, зрікаючися свого роду, є темою концерту „Сльши, дщи, и виждь”, взятого з 44 псалма (вв. 10-11 і 17): „Слухай, дочко, глянь, прихили твоє вухо і забудь народ твій і дім батька твого. І цар жадатиме краси твоєї, бо він — твій пан, і йому кланяйся... Я буду згадувати твоє ім'я від роду і до роду; тим прославлятимуть тебе народи по віки вічні”.

Цей короткий 4-частинний концерт (Andante, Allegro moderato, Adagio, Allegro moderato) написаний в тонації c-moll.

Концерт „Доколя, Господи, забудеши мя” на слова 12 псалма, що знайшов ентузіастичне прийняття серед слухачів, чого доказом згадувана вище поведінка кн. Дашкова по виконанні концерту в Михайлівському монастирі¹⁰), базується на подібних мотивах, як низка обговорених концертів: „Доки, Господи, зовсім будеш мене забувати? Доки ховатимеш лице твоє від мене?... Доки мій ворог буде зноситись надо мною? Зглянься і вислухай мене. Просвіти мої очі, щоб не заснути смертю, щоб не сказав ворог: „Я його подужав!” Я ж надіюся на твою ласку. Нехай радіє моє серце твоїм порятунком. Заспіваю Господеві, бо добро мені вділяв”.

¹⁰) ibidem, стор. 378, де він пише про цей концерт: „отъ начала до конца цѣлаго псалма онъ весь проникнутъ однимъ, ни на одну секунду не прерывающимся чувствомъ скорби, изливаемой предъ Утѣшителемъ всѣхъ скорбящихъ. Тутъ нѣтъ общихъ музыкальныхъ мѣстъ; нѣтъ, пожалуй, и педантическаго разграниченія, указываемаго контрапунктомъ: за то во всякой нотѣ, во всякой фразѣ видна душа, любящая — христіанская душа”.

Цей трьохчастинний концерт (Andante, Adagio, Andante) написаний в тонації f-moll.

Інокли вороги становлять ніби непереможну силу, як проти царя Давида в концерті „Боже, законопреступниці возстань на мя”, написаному на останні вірші 85 псалма: „О Боже, горді піднялись на мене, і юрба насильників на життя моє чигає; вони й на тебе не вважають. Але ти, Господи, милостивий, повільний до гніву... Змилуйся надо мною, дай слугі твому силу.... Яви мені знак милости твоєї, щоб ненависники мої те бачили й осоромились”.

Цей чотиричастинний концерт (Andante, Allegro affetuoso, Adagio, Allegro assai) написаний в тонації c-moll.

Мотив могутнього ворога подибуємо і в тексті 119 псалма, що надхнув композитора до написання концерту „Ко Господу, внегда скорбѣти ми, возвахъ и услыша мя”: „До Господа взиваю в мой скрути, и він мені відповідає... Стріли могутнього гострі...”.

Два останні концерти належали й до останніх, написаних Веделем, мабуть, його „лебедина пісня” з доби царювання Павла. Може й удар, завданий царем ген. Леванідову та посередньо композиторові, був стимулом до написання цих концертів. Про них Ведель писав у листі до Турчанинова з дня 4 грудня 1798 р., повідомляючи його про їх написання й виконання в Братському і Софійському соборах: „но весьма я не доволенъ, что они меня не могли тронуть, ибо ничего того не могли выразить, что тамъ изображено”¹¹⁾. Петрушевський, цитуючи ці слова, додає від себе таку замітку: „Въ этой самокритикѣ Веделея слышится голосъ художественной натуры, никогда не удовлетворяющейя своими произведеніями...”¹²⁾. Алеж попередні слова Веделевого листа „я недавно сдѣлалъ два концерта весьма сильныя” вказують на те, що

¹¹⁾ Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 66.

¹²⁾ Петрушевскій, „Труды...”, стор. 390.

Ведель був невдоволений скоріше з виконання концертів, ніж з їх вартости, коли називав їх „сильними”.

Між концертами Веделя знаходяться такі, що їх тематика вказує на шляхетну, альтруїстичну поставу композитора, на його піклування вбогими та покривдженими. Концерт „Блаженъ разумѣвая на нища и убога” починається словами 40 псалма: „Блажен, хто дбає про нужденного та вбогого; в лиху годину Господь порятуне його”.

В концерті „Пою Богу моему, дондеже есмь” на тексти 145 псалма, після слів: „Буду хвалити Господа поки життя мого” приходять відомі слова: „Не надѣйтесь на князи, на сыны человеческія, въ нихже нѣсть спасенія.” І далі: „Щасливий той,... в кого надія на Господа,... що пригнобленому чинить правосуддя, що дає хліб голодним”, що піклується в'язнями, сліпцями, прибитими, сиротами, вдовицями.

В концерті „Воскресни, Господи, да судятся языцы предъ тобою” на слова з 9 псалма подибуємо далі слова: „Безбожний женеться за вбогим, грішник вихваляється, не признає Бога... Встань же Боже, підійми руку свою, не забудь убогих... Захисти право сироти та пригнобленого...”.

Треба підкреслити, що останні 4 концерти не були ніколи надруковані. Це піддає здогад, що цензура поклала на них руку, не бажаючи поширювання творів з натяками на соціальні проблеми, підозрілими царській владі.

Накінець між текстами Веделевих концертів знаходимо 2 псалми, в яких передаються настрої поневоленої нації: псалми 136 і 78. Ніхто з сучасних композиторів не вибрав теми псалма 136, приписуваного Єремії, „На рѣкахъ Вавилонскихъ”. Зробив це Ведель і зробив це навіть двічі. Залишилися по ньому концерти на ці слова в с-moll і а-moll. Ця тема була, очевидно, така близька його душі, що повертався до неї, шукаючи нового, кращого вислову. В добі Катерини II, чи може Павла, він komponував до слів: „Над вавилонськими ріками, там ми сиділи й ридали, як згадували Сіон.

На вербах, серед нього, повісили ми наші гусла. Бо там пісень у нас просили ті, що в неволю нас забрали, просили радости у нас ті, що мук нам завдавали: »Співайте нам пісень сіонських!« Як нам пісень Господніх на чужій землі співати? Якщо тебе, Єрусалиме, я забуду, нехай забудеться моя десниця! Нехай прилипне язик мій до піднебіння... Згадай, о Господи, день Єрусалиму синам едомським, що кричали: »Руйнуйте, руйнуйте його аж до підвалин.« О дочко вавилонська, руйниці! Щасливий, хто тобі відплатить те, що ти нам зробила. Щасливий, хто, вхопивши дітей твоїх, розіб'є їх об скелю"¹³).

Пів століття пізніше цей псалом переклав Шевченко: в грудні 1845 року, тобто саме в часі, коли писав „Заповіт“, „Суботів“, „Кавказ“, „Посланіє“, „Великий льох“. Між 10 псалмами, перекладеними тоді Шевченком, є ще й другий, що його Ведель взяв за текст до свого концерту; це 12 псалом „Доколѣ, Господи, забудеши мя“. Та й тематика інших перекладів Шевченка дуже близька до тематики псалмів, що їх тексти Ведель вибрав для своїх композицій.

Концерт на слова „На рѣкахъ Вавилонскихъ“, скомпонований в тонації c-moll, складається з чотирьох частин (Adagio sostenuto, Moderato, Andante, Allegro maestoso).

Другий концерт, написаний на ті самі слова, не має означень темпів за винятком першої (Очень медленно) та останньої частини (Оживленно). Цей концерт використовує звесь текст 136 псалма, додаючи ще по першому вірші та на закінчення слова „аллилуя“, як це діється при співанні частин цього псалма на Утрени в неділю блудного сина. Може ця церковна Служба була вихідною точкою до написання концерту a-moll.

Дуже подібний своїми настроями текст 78 псалма, що

¹³) Цей і попередні переклади псалмів на українську мову взяті здебільшого з книги „Святе Письмо Старого та Нового Завіту“, Рим, в-во оо. Василіян, 1963.

надхнув композитора до написання концерту „Боже, придо-
ша язъци въ достояніе Твое”: „Боже, поганці ввійшли в бать-
ківщину Твою, сплюгавили храм Твій святий; трупи Твоїх
слуг віддали на жир птиці і тіла Твоїх богоугодників звірю,
пролили кров їх довкола Єрусалиму і не було навіть кому
їх поховати”. „Доки, Господи, будеш гніватися, доки пала-
тиме, ніби вогонь, твоє хвилювання? Боже, допоможи нам...
зверни свій гнів на поганців, що не знають Тебе. Щоб не
казали: де їх Бог?” „Боже, не пам'ятай гріхів наших, хай
дійде до Тебе стогін закутих. Відплати нашим сусідам, від-
плати їм всемеро за наругу, якою Тебе зневажають!”

Тут додані слова з іншого псалма: „Піднесися, Господи,
гнівом Твоїм, піднесися на країну ворогів Твоїх, щоб пізнали
поганці, що Твоє ім'я — Господь, Господь могутній у бою”.
А кінчається знову словами 78 псалма: „Ми ж, Твій нарід,
будемо звіщати славу Твою з рода в рід”.

Цей чотирочастинний концерт (*Adagio, Allegro maestoso, Andante, Allegro*) написаний в тонації *c-moll*.

ОСОБА КОМПОЗИТОРА ТА ЙОГО СВІТОГЛЯД

Портрета Веделя не маємо. Але наші джерела однозгідно стверджують, що композитор визначався незвичайно гарним зовнішнім виглядом та поставою. Аскоченський пише про те: „Ведель былъ красивъ собою и прекрасно сложенъ”¹⁾. І Турчанинов подає також загальну зрештою відомість: „Наружность онъ имѣлъ прекрасную”²⁾.

Зате наші джерела подають багато більше відомостей про вдачу та особисті прикмети композитора. Аскоченський передає, що композитор визначався тихою, скромною вдачею і мав нахил до самоти³⁾. Аскоченський згадує ще й про інші риси його вдачі: Ведель був мовчазливий, стриманий у розмовах, але при цьому ввічливий та усміхнений і незвичайно терпеливий як диригент хору. Турчанинов, що мав нагоду ближче приглянутися характерові композитора, оповідає, що він був гостинний супроти своїх товаришів і жартівливий. Зрештою мав великий нахил до аскетизму: хоч було в його кімнаті вигідне ліжко, він не спав на ньому, тільки на повсті та на підлозі, а своє ліжко відступив малому Турчанинову. Вдома ніколи не їв м'яса, тримав гострий піст, щодня рано ходив до церкви. Добрі діла робив так, щоб ніхто того не помічував. Турчанинов додає: „Я только одинъ былъ сему

1) Аскоченский, Киевъ..., т. II, стор. 376.

2) Турчаниновъ, „Дом. Бесѣда”, стор. 49.

3) Аскоченский, *ibidem*: „Правомъ тихъ, кротокъ, привѣтливъ и всему предпочиталъ уединеніе”.

свидѣтелемъ, но по молодости моеї, многого не понималъ, а всегда удивлялся его жизни и терпѣнію, не смѣя никому ничего о семъ говорить, ибо онъ строго мнѣ это запретилъ...⁴⁾). Про глибоку його релігійність оповідає також Аскоченський, даючи на приклад епізод у домі ген. Леванідова (cf. вище стор. 76).

Релігійний світогляд і аскетичні риси відбиваються в листах до Турчанинова, опублікованих в „Дом. Бесѣдѣ” разом з його автобіографією. Ведель пише до Турчанинова, напр., „Нѣси бо свой, но купленъ еси драгоцѣнною Христовою кровію” та остерігає перед гордістю й лицемірством⁵⁾). Скромність Веделя була майже хороблива. Коли Турчанинов в однім листі назвав його своїм учителем, батьком і добродієм, Ведель благає його не називати його такими словами („глупъ тотъ, или мудрствую заблуждаетъ, кто старается сіи титулы себѣ присвоивать, почему прошу меня сей чести уволить”)⁶⁾). Він думає, що єдиний Христос є вчителем. Все, що зробив для Турчанинова, зробив з обов’язку християнина. Погляди Веделя на цю справу передані в листі цими словами: „Мы такъ должны думать, что всѣ тѣ дарованія и таланты... кои намъ или свыше даны, или мы снизу собственными трудами получили, должны непременно въ дѣйствіе производить, и, якоже туне пріяли, туне другимъ давать, дабы не явиться неблагодарнымъ рабомъ, скрывшимъ свой талантъ въ землю; иначе же належитъ опасность вѣчнаго наказанія, а изъ сего слѣдуетъ, что тотъ большею еще обязанъ благодарностію тому, кто пріемлетъ отъ кого, нежели тотъ, кто сообщаетъ...”. Тому не бажає собі ніякої вдячності від Турчанинова, а звер-

⁴⁾ Турчаниновъ, *ibidem*, стор. 49.

⁵⁾ *ibidem*, стор. 66: „Всѣ твои чувствованія мнѣ весьма пріяты. Сердечно радуюсь, что я имѣю тебя единую духу моему отраду: но усердно молю тебя... блюдиися отъ кваса фарисейска и саддукейска, яже суть гордость и лицемѣріе”.

⁶⁾ *ibidem*, стор. 65.

тається до нього такими словами: „...прошу старатися, также послужа своими дарованиями Богу, преподавать другимъ...”.

До майна не прикладав ніякої ваги. Гуманні ідеї про допомогу бідним і пригнобленим, зачерпнуті з Псалтиря, поширював у текстах своїх концертів (сф. стор. 144). Ці ідеї сам переводив у діло, на що мав доволі доказів. Коли зірвав з урядницькою службою, роздав усе своє майно. А на пропозицію Турчанинова, що бажав допомогти йому грошми, відписав: „Я нынѣ, будучи богатѣ всего міра, никакой нужды въ деньгахъ не имѣю”⁷⁾. А навіть у найтяжчих хвилинах свого життя, під час перебування в Смірительнім Домі всі дарунки, що їх діставав від своїх знайомих і поклонників, передавав іншим біднякам, не залишаючи нічого для себе.

Можливо, що життя і думки Гр. Сковороди мали вплив на ці риси характеру Веделя. Співана Веделем пісня „Ах, щастє, щастє, бідноє, злоє” (сф. вище стор. 75), вказує на те, що він був познайомлений з віршами Сковороди. Зубовський записав ще одну пісню співану Веделем „Ахъ, ты свѣте лестный, Ты сердце крушишь”, про лукавство людської долі⁸⁾, що теж близька думкам Сковороди.

Зокрема цікавий вище згаданий його лист, цитований Турчаниновим, що розкриває погляди композитора на долю закріпачених селян. Ведель, зрікаючися підмоги Турчанинова, радить йому увесь зайвий гріш роздати селянам („Молю тебя, сыщи бѣднаго мужика, и тому, вмѣсто меня, сотвори милостыню”)⁹⁾. І в цьому листі він подає чорну картину кріпацької долі: „...вспомни, что есть и такіе еще люди, кои, кромѣ того, что обязаны господину, прикащику, лакею кровію и потомъ своимъ уплачивать мнимый долгъ, имѣють еще и много собственныхъ дѣтей, коихъ непремѣнно обязаны снабдевать и кормить, и сіе дѣлають они, ломая свой по-

⁷⁾ *ibidem*, стор. 64.

⁸⁾ Аскоченскій, „Русскій Инвалидъ”, стор. 425.

⁹⁾ Турчаниновъ, „Дом. Весѣда”, стор. 65.

слѣдній кусокъ, питають чадъ, и алча и наготуя сами, исполняютъ строго законъ, какъ естества, такъ и благодати. О, любезный другъ, воззри на сихъ бѣдныхъ тварей, не просто носящихъ имя крестьянъ, но видно, по соответствію ихъ должности, они истинно сей титулъ ежечасно, со всякою горестію, о коей они ужасаются и подумать, влекутъ".¹⁰⁾

Ці слова обвинувачення кріпацького ладу в Україні — це гострий засуд соціальної політики Катерини II, що указом з 3 травня 1783 завела кріпосне право на Лівобережжі, писаний у 15 літ після цього акту, в добу французької революції. Ці думки появилися друком, мабуть, тільки завдяки тому, що стаття друкувалася в 1863 р., отже по знесенні кріпацтва. Проте погляди Веделя мають містичний підклад, як це бачимо з дальших слів листа. Він бачить у гноблених кріпаках, у їх стражданнях, злиднях шлях до здобуття вічної слави. А далі Ведель писав: „Знай, другъ мой, что Христось, истинный нашъ Богъ, не въ рукотворенныхъ живетъ храмахъ, и я болѣ Его вижу, во-первыхъ, въ бѣдныхъ крестьянахъ, во вторыхъ,...¹¹⁾ и въ благочестивыхъ нищихъ, бѣдныхъ...". За найцінніші вважає чесноти селянина-кріпака, але — на його думку — про них мало-хто говорить, хіба тільки: „...бей и дери кожу съ мужика, ибо мужикъ какъ ворона, а хитръ, какъ чертъ, — что я такъ разумѣю: мужикъ цѣль добродѣтелию, какъ голубъ, а хитръ въ повиновеніи, какъ змѣя". Зокрема вдаряють нас вислови „бей и дери кожу съ мужика", що повторюються в 47 років пізніше в Шевченка:

¹⁰⁾ *ibidem*, стор. 64. В примітці Турчанинов подає, що Ведель мав звичку виводити слово „крестьянинъ" від слів „хрест тягнє". („Слово: крестьянинъ, говаривалъ Ведель, происходитъ от словъ: крестъ тянеть").

¹¹⁾ Ці крапки знаходяться в тексті друкованої статті, і неясно, чи їх поставив автор автобіографії, чи редакція, а також які слова пропущено і чому. Мабуть такі, що їх цензура була б не пустила.

„І знову шкуру дерете
З братів незрячих, гречкосіїв...”
(Посланиє)

або:

„У нас навчіться! В нас дери, дери...”
(Кавказ)

Погляди Веделя на несправедливість інституції кріпацтва зближають його особу до постаті Шевченка. Ще цінніші ці погляди тим, що висловлює їх не син кріпака, а син заможного міщанина, який, очевидно, вмів прислухатися до страждань своїх ближніх.

Мусимо бути вдячні Турчанинову, що він у своїй автобіографії подав нам відпис Веделевого листа, який кидає жмут світла на його світогляд і робить його постать живою. Жаліти треба, що не надруковано всієї кореспонденції Веделя з Турчаниновим, бо це зробило б постать композитора ще більш рельєфною. Син Турчанинова передав до редакції „Домашньої Бесіди” ще тільки 4 листи у відписах, що їх редакція опублікувала на стор. 65-67¹²⁾, але вони не дають стільки матеріалу до розуміння світогляду Веделя, що лист, наведений самим Турчаниновим. Син Турчанинова, А. П. Турчанинов, був урядовцем („Дѣйств. Ст. Св.”) і напевне ще більш лояльний до царського уряду, тим то підібрав не ті листи, що були б нам найцікавіші, тим паче, що вислав їх до редакції реакційного журналу. Та й слід ще додати, що всі ці листи не були вже оригіналами, а відписами, зробленими Турчаниновим¹³⁾. Видно, Турчанинов уважав за відпо-

¹²⁾ Редакція додає від себе: „Благодаря стараніямъ А. П. Турчанинова, мы имѣемъ возможность представить читателямъ нашимъ четыре письма Веделя...”.

¹³⁾ Редакція „Дом. Бесѣды” подає в примітці інформацію: „Подлинники не уцѣлѣли, но копія сняты собственною рукою П. И. Турчанинова съ его отмѣтками въ заглавіяхъ”.

відне перевести цензуру листів, може й мовну¹⁴⁾, викреслити занадто гострі виступи, що могли б захитати його тенденцію показати Веделя льояльним, і знищити оригінали, а залишити в своїх паперах тільки відписи. Цим можна пояснити, що в опублікованих листах не подибуємо ніяких натяків на політичні питання, що тривожили українське суспільство і напевне Веделя. А втім листування з людиною, чужою справі, може, й не мало багато таких натяків.

Кудрик у своєму однобічному захопленні „могутньою історичною роллю Бортнянського” гостро засуджує творчість Веделя. Він пише: „В протиставленню до подібної, геройської постави Бортнянського Ведель показує нам поставу горем прибитого неудачника”. „Досить поглянути на здебільш сумовиті тексти його концертів та на загальну перевагу мольових тонацій у його всій знаній частині творчості¹⁵⁾... Торжественний тон такого »Тебе Бога хвалим« чи »Воскликните Господеві« чужий Веделеві. Це чутлива, жіноча вдача, дуже близька Квітчиній Марусі, водночас, як буде нижче мова, й технічно більш доморосла. Тому придніпрянські музичні »народники« кінця XIX ст., діти часу, в якому не признавано іншого вияву українства, як лише в формі бурлацького смутку й невольницького ридання, висували Веделя як більш »національного« проти »спетербурщеного та зіталійщеного« Бортнянського. Нинішній натомість добі з її активізмом та як найбільш усебічним підходом до української політичної

¹⁴⁾ Ведель, як і його українські сучасники, уживав в листах московської мови, що в XVIII ст. стала вже літературною. „Енеїда” Котляревського появилася друком в Петербурзі 1798 р., отже тоді, як Ведель майже відійшов від активного життя.

¹⁵⁾ Фактично Кудрик знав небагато творів Веделя. При обговоренні його творчості згадує тільки 3 псалми: „Гласомъ моимъ”, „На рѣкахъ Вавилонскихъ” *c-moll* і „Услыши, Господи, гласъ мой”; крім того тріо „Покаянія” та натякає на дрібніші твори. Про існування концертів „Проповѣдника вѣры” і „Господь пасеть мя” Кудрик не знав. А вже Асоченський зазначив, що вони писані під впливом Сарті.

та культурної минушини куди краще відповідає Бортнянський, як натура більш динамічна та куди кращий будівничий форм”.

Ці слова написав Кудрик як „дитина часу” 30-тих років ХХ століття без потрібної історикові об’єктивності. У творчості Веделя справді переважають настрої смутку, а в Бортнянського бадьорі тони. Алеж виховання, життєвий шлях і світогляд Веделя зовсім відмінні від Бортнянського. Бортнянський, вирваний дитиною з українського довкілля, пережив усе своє життя або в Італії, або в столиці російської імперії в добу її імперіялістичного розквіту, в часи переможних воєн з Туреччиною та величезного поширення території імперії через другий і третій розбори Польщі, а пізніше ще й у час перемоги над Наполеоном. Бортнянський досягнув високих відзначень у царській столиці і міг бути вдоволений з життя. Він мусів підпасти під вплив довкілля, і — як інші перед ним, напр. Сарті, — писати в тріюмфальному тоні. Самих композицій до тексту „Тебе Бога хвалим” є в Бортнянського 14. Він і для своїх концертів (35 + 10) підбирав відповідні тексти, як „Сей день” або „Господи, силою Твоєю возвеселится царь...”¹⁶⁾. Очевидно, цей псалом був складений у часи царя Давида, але піддані російської імперії мали на думці свого царя. Таких тем не знайдемо у Веделя. Алеж „не співають веселої в далекій неволі” — висказався Шевченко у згаданій парафразі псалма „На ріках круг Вавилоня...”.

Ведель це наскрізь лірична, чутлива вдача. Його нахил до меланхолії дістав пригідний ґрунт у часі переслідувань

¹⁶⁾ „Господи, силою Твоєю втішатись буде цар... Ти здійснив йому побажання його серця і не відмовив проханням його уст. Ти заздалегідь поблагословив його, поклавши на його голову вінець з щирого золота. Він просив у Тебе життя і Ти дав йому довголіття. Слава велика його при Твоїй допомозі. Славу та величність Ти поклав на нього”.

і довів до трагічного кінця. Кудрик кидає легковажно слова „горем прибитий неудачник”. Адже такі самі слова можна б звернути і проти Шевченка, що передчасно помер, заламаний засланням. Проте в житті Веделя подибуємо такі моменти, яких нелегко знайти серед представників українського громадянства в добу останніх років панування Катерини II і Павла: Ведель, вихований у Київській Академії, зриває з Москвою та повертається в Україну, Ведель у хвилину огірчення зриває з урядовою службою, зрікаючися ранги капітана та доброї платні; Ведель відмовляється написати кант в стилію Сарті на приїзд престолонаслідника, Ведель відважується передавати політичну записку цареві, для Веделя треба було виклопотати дозволу на прилюдний похорон. Це все відомості, подані поневолі льояльними громадянами царської імперії. Але, що найважливіше, Ведель був творцем таких концертів, як „На рѣкахъ Вавилонских” та „Боже, придоша язъци въ достояніе Твое”, що можемо вважати справжнім протестом, втіленим у високій мистецькій формі, проти поневолення України в добі нищення решток її автономії.

РЕЗЮМЕ

Наші відомості про Веделя спираються головню на два джерела: автобіографію Веделевого учня, композитора Турчанінова і на статті Аскоченського, що користувався неопублікованою біографією Веделя, написаною його учнем Зубовським, і оповіданнями старих мешканців Києва, що ще пам'ятали композитора. Ці джерела використав Петрушевський у своїй статті-монографії про Веделя з 1901 р., хоч не проаналізував як слід поданих відомостей.

Артем Лук'янович Ведель народився около 1767 року в міщанській сім'ї в Києві, де його батьки мали власний дім на Подолі недалеко Хрещатика. Батько Артема мав столярську та різьбарську майстерню. Прізвище Ведель, що не має слов'янського вигляду, подибується часто в західно-європейських країнах, особливо в північній Німеччині, Данії та Норвегії. Можливо, що предки композитора прийшли були з західної Європи, але на це покищо немає певних доказів. Щоправда в Києві в другій половині XVIII ст. жив аптекар Ведель, німець-протестант, але він навряд чи був споріднений з нашими Веделями, що були ревними визна́вцями православної віри.

Артем Ведель учився в Київській Академії в до́бі митрополитів Г. Кременецького (1770-1783) та С. Миславського (1783-1796). Ведель перейшов в Академії нижчий і середній курс наук і студіював курс філософії, під час якого призначено його диригентом академічного хору. Підстави музичної освіти дістав в Академії, що ще з XVII ст. славилася високим рівнем у ділянці

церковної музики. Д. Розумовський називає Веделя учнем італійського композитора Сарті, що 18 років проживав на території російської імперії. Майже всі автори, що писали про Веделя, тримаються цієї думки, тільки Петрушевський рішуче заперечує її. Перевірявши дати перебування Сарті в різних місцевостях, приходимо до висновку, що Ведель міг мати нагоду короткої зустрічі з італійцем, крім міг бути деякий час його учнем. Він також мав нагоду студіювати тодішні теоретичні підручники; маємо теж відомості, що він був обзнайомлений з релігійними творами попередників, а саме з кантами-псалмами, що їх komponували студенти Київської Академії, та з духовними концертами А. Рачинського, а може й Галюппі, Сарті та Березовського.

Около 1787 р. на доручення митрополита Миславського Ведель виїхав у Москву, де був диригентом хору московського генерал-губернатора П. Єропкина, працюючи при тому в Сенатській Канцелярії в ранзі губерніяльного секретаря. Можливо, що в Москві продовжував музичні студії (Сарті), або навіть студіював у тамошньому університеті, як подає Турчанінов.

Проте Веделеві Москва не подобалася і він вернувся в рідний Київ десь на початку 90-тих років, найпізніше 1794 і, мабуть, далі працював диригентом Академії. При кінці 1794 р. познайомився з корпусним генералом Андрієм Леванідовим, що заангажував його на диригента свого хору. Ген. Леванідов захопився великим музичним талантом Веделя, іменував його своїм адъютантом у ранзі поручника, а незабаром старшим адъютантом з рангом капітана. На рр. 1794-1798 припадає найвищий розквіт композиторської творчості Веделя. При кінці 1795 р. цариця Катерина II назначила ген. Леванідова генерал-губернатором Харківського та Воронізького намісництва. Ведель переїхав з Леванідовим у Харків і був там диригентом хору державної школи. Однак по смерті Катерини цар Павло в 1797 р. відсунув ген. Леванідова з становища генерал-губернатора в Харкові. Ця деградація щирого приятеля мала великий вплив на дальше життя Веделя. Хоч наступник Леванідова ген. Теплов прихиль-

но ставився до Веделя, композитор улітку 1798 р. подався у відставку, роздав усе своє майно, бібліотеку та ноти і вернувся в Київ до батька. В тому часі він знаходився в духовій депресії, до якої окрім втрати опікуна ген. Леванідова спричинився напевно й декрет царя Павла з 10 травня 1797 р. у справі церковної музики. Композитор порвав мости з світським життям і вступив послушником у Києво-Печерську Лавру, мабуть, на початку 1799 р. Турчанінов натякає на ненормальний психічний стан Веделя в тому часі. Але Аскаченський говорить про активну участь Веделя в монастирському житті: Ведель знайшов пошану серед ченців Лаври, зокрема за свою аскетичну поведінку.

Однак композитор не побув довго в Лаврі. Він несподівано покинув монастир і почав скитатися по Лівобережжі. Оповідання Турчанінова вказує на причину втечі Веделя з Лаври: Митрополит доручив композиторові написати кант на сподіваний приїзд вел. князя Константина в Київ. Замість канту Ведель приніс листа до царя, невідомого змісту, що згідно з усіма джерелами мав політичний підклад. Втікача арештовано, мабуть, у 1800 р. в Охтирці на Слобожанщині, призначено божевільним і відіслано в Київ.

Цар Павло наказав примістити Веделя за „бродяжество” в „Смирительномъ Домѣ” (як подає Аскаченський) чи пак в „Инвалидномъ Домѣ” (за інформацією Турчанінова) та заборонив йому давати папір, перо і чорнило. Композитор попав у ще більшу психічну депресію, знайшовшись в оточенні інвалідів і божевільних та втративши змогу komponувати. Зокрема один епізод в оповіданні Турчанінова звертає на себе увагу. В часі його відвідин у березні 1801 р. Ведель закричав: „ура. Олександр на престолі!”, що викликало метушню, хоч нікому ще не було відомо, що саме в тому часі, дня 23 березня 1801 р. вбито царя Павла та окликано царем Олександра. Тим то Турчанінов вважає Веделя ясновидцем. Впадає в очі факт, що між змовниками знаходився знайомий Веделя Дмитро Трощинський, статс-секретар Катерини і Павла. Однак зміна на престолі не

принесла полегші Веделеві. Він дальших 7 років карався в тюрмі „Смірительного Дому“.

Дата смерті композитора довгі роки не була як слід з'ясована і вагалася між 1806 і 1810 роками. За інформацією д-ра Кудрика Гольтісон у 1910 р. знайшов метрику Веделевої смерті, на якій стояла дата смерті, день 14 (27 н. ст.) липня 1808. Ця дата погоджується з подробицями опису смерті в Турчанінова: композитор помер у домі батька, куди його перевезли з тюрми на декілька днів перед смертю, на молитві у садку (отже літньою порою). Ніхто не подає причини смерті людини в розквіті віку (около 40 років життя), а це підсилює підозріння, що режим і поведінка управи „Смірительного Дому“ спричинилися до передчасної смерті. Приятель покійника, київський катедральний протоієрей і відомий проповідник Леванда мусів виклопотати дозвіл на пристойний похорон політично неблагонадійної людини. В похороні покійного композитора брали участь студенти Академії та звелічники його таланту.

Веделъ був глибоко релігійною людиною; він визначався тихою і скромною вдачею та нахилом до аскетизму. З його листів до Турчанінова пробивається любов до принижених та гострий засуд кріпацького ладу, закріпленого тоді в Україні указом цариці Катерини. Ця любов до пригноблених проявляється теж у виборі тем до багатьох концертів. А добір текстів псалмів 136 і 78 до концертів „На рѣкахъ Вавилонскихъ“ і „Боже, придоша языцы въ достояніе Твое“ добре передають настрої поневоленої нації, які Веделъ тоді безперечно переживав. Тому слід відкинути характеристику д-ра Кудрика, що називає Веделя „горем прибитий неудачник“. Життя і творчість композитора вказують, що Веделъ — людина твердого характеру, вірний син поневоленої нації, жертва брутального царського режиму.

Цензура до кінця ХІХ ст. не допускала до видання творів Веделя. Аж з 1902 р. почалася публікація його творів. Партитура 12 концертів Веделя, що постали в роках 1794-1798, писана власною рукою композитора, знаходилася в посіданні Аскочен-

сього і він подарував її бібліотеці Київської Академії. Тільки 5 з них видано друком. Але окрім того появилось друком ще 9 концертів, що не входили в згаданий рукопис; отже доходимо до висновку, що Ведель написав принаймні 21 концертів. Окрім концертів Ведель скомпонував принаймні одну Літургію та окремі літургійні пісні, Всеношну та низку інших релігійних творів, м. ін. відоме тріо „Покаянія отверзи ми двери”. Деякі твори, приписувані Веделеві, не появились друком і досі передаються в рукописах.

Зреконструйований список спадщини композитора

А. Концерти на два хори:

- 1) „Проповѣдника вѣры”
- 2) „Господь пасеть мя”

Чотириголосні концерти:

- 3) „Въ молитвахъ неусыпающую Богородицу”
- 4) „Спаси мя, Боже, яко внидоша воды”
- 5) „Доколѣ, Господи, забудеши мя”
- 6) „Пою Богу моему, дондеже есмь”
- 7) „Блаженъ разумѣвая на нища и убога”
- 8) „Помилуй мя, Господи, яко немощенъ есмь”
- 9) „Воскресни, Господи”
- 10) „Услыши, Господи, гласъ мой”
- 11) „Боже законопреступницы возсташа на мя”
- 12) „Ко Господу внигда скорбѣти ми”
- 13) „На рѣкахъ Вавилонскихъ” (с-moll)
- 14) „На рѣкахъ Вавилонскихъ” (а-moll)
- 15) „Боже, придоша языцы въ достояніе Твое”
- 16) „Днесъ Владыка твари”
- 17) „Гласомъ моимъ”
- 18) „Всемирную славу”
- 19) „Заступникъ мой еси”

20) „Слыши, дщи, и виждь”

21) „Скажи ми, Господи, кончину мою”

Б. Літургія для чотириголосного мішаного хору (Літургія св. Іоанна Златоуста).

В. Всеношна (Всеношное бдѣніе для смѣшанного хора).

Г. Богослужební частини та інші твори: Херувимська пісня f-moll і c-moll (недрук.), Милость мира g-moll, Достойно есть c-moll, Отче нашъ g-moll і f-moll (недрук.), Свѣте тихій c-moll і F-dur, Нынѣ отпускаеши a-moll, g-moll, і F-dur (т. зв. „мале”, недрук.), Хвалите имя Господне — окрім C-dur є ще дві інші композиції на ці самі слова (вид. Нотно-книжное дѣло), Покаянія отверзи ми двери (тріо), Кто есть сей Царь славы? (тріо з хором), Не отврати лица Твоего, Канонъ св. Пасхи (або „Ирмосы Пасхи”), Волною морскою — тріо (канон у Вел. Суботу, недрук.), Плотію уснувъ (недрук.), Разбойника благоразумнаго (тріо), Плачу и рыдаю, Христось воскрес, Ирмоси Богородичні („Отверзу уста моя”, недрук.), Въ молитвахъ неусыпающую Богородицу a-moll — тріо (недрук.), Ирмосы Рождеству Христову, Часы Пасхи (тріо), Многая лѣта.

R É S U M É

Church music reached its peak in Eastern Europe at the end of the 18th century. The outstanding contributors to this golden age were three Ukrainian composers Maxim Berezovsky (1745-1770), Dmytro Bortniansky (1751-1825), and Artem Vedel. This book is a study of Vedel's life and work.

The biographical material concerning Vedel is found primarily in two sources: the autobiography of Vedel's pupil, the composer Peter Turchaninov, and an article about Vedel by Victor Askochensky. The latter based his sources on an unpublished biography of Vedel written by his pupil Vasyl Zubovsky, and several verbal accounts of Vedel's contemporaries in Kiev. The same sources were utilized by Vasyl Petrushevsky in his monograph on Vedel published in 1901. Petrushevsky's work, however, does not present a satisfactory analysis of the data.

Artem Vedel was born about 1767 into a middle-class Kievan family. His parents owned a house in Podol near Khreshchatyk. Vedel's father owned a carpentry and woodcarving workshop. The name Vedel itself is not of Slavic origin, but is common in Western Europe, especially in northern Germany, Denmark, and Norway. It is possible that Vedel's family stemmed from Western Europe, but there is no definite evidence to prove this. Although a Protestant German pharmacist by the name of Vedel lived in Kiev in the second part of the 18th century, it is doubtful that he was related to the composer's family, which adhered strictly to the Orthodox faith.

Artem Vedel attended the Kievan Academy at the time when

H. Kremenetsky (1770-1783) and S. Myslavsky (1783-1796) were metropolitans of Kiev. Vedel completed the Academy's elementary and intermediate courses and was studying in the advanced philosophy course when he was appointed conductor of the Academy's choir. He received his basic musical training at the Academy, which had been famous since the 17th century in the field of liturgical music. According to D. Rozumovsky, Vedel was a pupil of the Italian composer Giuseppe Sarti who lived in the Russian Empire for 18 years. This statement was accepted by all Vedel's biographers except Petrushevsky. By checking the dates of Sarti's stay in the various cities of the Russian Empire, we have come to the conclusion that Vedel could have met Sarti for a short time and could have been his pupil. Vedel had the opportunity to study theoretical works of music. There is also evidence that he was acquainted with the liturgical compositions of his forerunners, such as the cantata-psalms composed by the students of the Kievan Academy and the compositions of A. Rachynsky, and perhaps Galuppi, Sarti, and Berezovsky.

On the recommendation of Metropolitan Myslavsky, Vedel went to Moscow in 1787 to become conductor of the choir of Governor-General Yeropkin. It is probable that Vedel continued his musical studies there under Sarti, or even studied at the Moscow University, as Turchaninov asserts.

Vedel, however, did not like Moscow and returned to his native Kiev in the early 1790's, and probably resumed his conductorship at the Kievan Academy. At the end of 1794 he met Corps General Andrei Levanidov who engaged Vedel as conductor of his private choir. General Levanidov was much impressed with Vedel's musical talent and appointed him as his adjutant, first with the rank of lieutenant and later with the rank of captain. The years from 1794 to 1798 saw the zenith of Vedel's musical creativity. Late in 1795 Empress Catherine II named General Levanidov Governor-General of the Kharkiv and Voronezh provinces. Vedel accompanied Levanidov to Kharkiv and there became conductor of the State School

Choir. In 1797 Catherine's successor Emperor Paul removed Levanidov from his post as Governor-General. Although Levanidov's successor Teplov was also favorably inclined toward Vedel, the loss of his patron, coinciding as it did with Emperor Paul's Decree of May 10, 1797 concerning church music, sent Vedel into a state of depression. He resigned from his post in 1798, gave away his belongings, books and music and returned to his father's house in Kiev. Shortly thereafter, probably early in 1799, he renounced the secular life and entered the Kievan Pecherska Lavra as a novice. Turchaninov hints at the composer's abnormal mental state at this time. On the other hand, Askochensky relates that Vedel took an active part in monastic life and that he was greatly respected by the monks, especially for his asceticism.

However, the composer did not remain long in the Lavra. He left it suddenly and wandered around the Left Bank Ukraine. Turchaninov's account makes it possible to surmise the reason for Vedel's unexpected departure from the monastery: the Metropolitan had commissioned Vedel to write a cant in honor of Grand Prince Constantine's visit to Kiev. Instead of the cant, Vedel wrote a letter to the emperor, the contents of which are not known but, according to all available sources, were of a political nature. The composer was arrested, probably in 1800, in the town of Okhtyrka, pronounced insane, and sent back to Kiev.

Emperor Paul ordered that Vedel be placed in an Invalid Prison. Surrounded by invalids and the insane, and forbidden to write and compose, Vedel succumbed to an even deeper psychological depression. One episode related by Turchaninov about this period is of interest. During a visit in March 1801 Turchaninov reports that Vedel suddenly exclaimed, "Hurrah, Alexander is on the throne," thereby causing great consternation, for no one knew yet that at that very time Emperor Paul was assassinated (March 23, 1801) and was succeeded by Alexander. For this reason Turchaninov thought that Vedel was clairvoyant. However, one is struck by the coincidence that D. Troshchynsky, Secretary of

State under Catherine and Paul and one of conspirators against Paul, was also an acquaintance of Vedel. Nevertheless, the change of rulers did not benefit Vedel. For seven additional years he remained in prison.

The date of the composer's death was debated for many years; it is generally placed between 1806 and 1810. According to Dr. Kudryk, Michael Goltison found Vedel's death certificate in 1910 where the date given was July 14, 1808 (July 27, New Style). This date would agree with the description of Vedel's death given by Turchaninov, who says that he died while praying in the garden of his father's house (hence during a warm season) a few days after having been brought there from the prison. Vedel died while still in the prime of life (approximately forty years old) of unknown causes. This gives one reason to suspect that harsh conditions in the prison contributed to Vedel's untimely death. Father Levanda, a friend of the composer and a famous preacher at the Cathedral of Kiev, obtained permission to provide a public burial for the politically suspect composer. The funeral was attended by many students of the Academy and admirers of Vedel's musical talent.

Vedel was a deeply religious person, with a quiet, humble manner and a leaning toward asceticism. His letters to Turchaninov reflect his charity for the oppressed and his condemnation of serfdom, which had been established in the Ukraine by Catherine II. His love for the oppressed is also reflected in his choice of themes for his concertos. The choice of Psalms 136 and 78 "Upon the rivers of Babylon" and "O God, the heathens are come into thy inheritance," illustrates well the mood of an oppressed nation in which Vedel shared. Thus we must reject the analysis of Dr. Kudryk who called Vedel "a failure overwhelmed by sorrow." The life and compositions of Vedel show him to have been a person of firm character, a faithful son of his subdued nation, and a victim of the oppressive tsarist regime.

Censorship in Imperial Russia prevented the publication of Vedel's work throughout the 19th century. His compositions were first

printed in 1902. A manuscript with the scores of 12 concertos composed by Vedel between 1794 and 1798 belonged to Askochensky and was bequeathed by him to the Kievan Academy. Of these concertos only 5 were published; however, 9 other concertos which were not included in the above manuscript had also been printed. Thus, it is safe to assume that Vedel composed at least 21 concertos. He also wrote at least one Liturgy, one All-night Service (Vesper), and many other church works, including the well-known "Open the gates of repentance". Some manuscripts ascribed to Vedel are still unpublished.

The texts of most of Vedel's concertos are psalms. Written in Church Slavonic we quote them here in English translation from the Douay Version of the Old Testament. (The Holy Bible. P. J. Kennedy, New York 1950.)

Concertos for two choirs:

- 1.) "The Lord ruleth me." XX, 1
- 2.) A concerto in honor of St. Andrew.

Concertos for one choir:

- 1.) "Have mercy on me, O Lord." VI, 2
- 2.) "Arise, O Lord." IX, 20
- 3.) "How long, O Lord wilt thou forget me?" XII, 1
- 4.) "Hear, O Lord my voice." XXVI, 7
- 5.) "O Lord make me know my end." XXXVIII, 3
- 6.) "Blessed is he that understandeth the needy and the poor", XL, 1.
- 7.) "Hearken, O daughter, and see." XLIV, 11
- 8.) "Save me, O God: for the waters are come." LXVIII, 1
- 9.) "O God, the heathens are come into thy inheritance." LXXI, 1
- 10.) "O God, the wicked are risen up against me." LXXXV, 14
- 11.) "Thou art my protector and my refuge." XC, 2

- 12.) "In my trouble I cried to the Lord." CXIX, 1
- 13.) "Upon the rivers of Babylon." CXXXVI, 1 (a-minor)
- 14.) "Upon the rivers of Babylon." CXXXVI, 1 (c-minor)
- 16.) "I will sing to my God as long as I shall be." CXLV, 2

In addition to the enumerated, Vedel wrote three more concertos, two in honor of the Blessed Virgin Mary, and one on Christ's Passion.

ЛІТЕРАТУРА

А. А. Загадочное происшествіе на печерскомъ форштатѣ (1776 г.), „Кіевская Старина“, Кіевъ, липень-серпень 1893.

Арнет, Альфред Риттер фон. Arneth, Alfred Ritter von. Joseph II und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel. Wien, 1869.

Архімович Л., Каришева Т., Шеффер Т., Шресер-Ткаченко О. Нариси з історії української музики, ч. I. „Мистецтво“, Кіїв, 1964.

Архімович Л., Шресер-Ткаченко О., Шеффер Т., Каришева Т. Музыкальная культура Союзных Республик — Украинская ССР. Москва, 1957.

Архімович Л., Шресер-Ткаченко О., Шеффер Т., Каришева Т. Музыкальная культура Украины. Москва, 1961.

Аскоченскій, В. Дневникъ Виктора Ипатьевича Аскоченскаго, „Историческій Вѣстникъ“, т. VII-IX, Петербургъ, 1882.

Аскоченскій, В. Кіевъ съ древнѣйшимъ его училищемъ Академією, т. II. Кіевъ, 1856.

Аскоченскій, В. Русскій композиторъ Веделевъ, „Русскій Инвалидъ“, ч. 94, С. Петербургъ, 1854.

Аскоченскій, В. „І мої спогади про Т. Г. Шевченка“. Спогади про Шевченка. Кіїв, Держ. видавництво худ. літератури, 1958.

Бѣлгородскій, А. Кіевскій митрополитъ Іерофей Малицкій, „Труды Кіевской Духовной Академіи“, т. I, Кіевъ, 1901.

Валішевскій, К. Waliszewski, Kazimierz. Paul the First of Russia, the son of Catherine the Great. London, 1913. (Переклад із франц. мови).

Ведель, Гайнріх фон. Wedel, Heinrich von. Geschichte des schlossgesessenen Geschlechtes der Grafen und Herren v. Wedel. 1894.

Ведель, Гайнріх фон. Wedel, Heinrich von. Urkundenbuch der Geschichte des schlossgesessenen Geschlechtes der Grafen v. Wedel. Bd. I. 1885.

Ведель, Іоакім фон. Hausbuch des Herrn Joachim von Wedel auf Krenzow Schloss und Blumberg erbgesessen. (Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart. Bd. 161.) Tuebingen, 1882.

Власовський, І. Нарис історії Української Православної Церкви, т. III. Нью Йорк, 1957.

Грінченко, М. О. Вибране. Упорядкування і редакція М. Гордійчука. Київ, Держ. Вид., 1959.

Грінченко, М. Історія української музики. Київ, в-во „Спілка“, 1922.

Дружинина, Е. И. Северное Причерноморье в 1775-1800 гг. Москва, „Академия Наук СССР Институт Истории“, 1959.

Есиповъ, Г. В. Путешествіе импер. Екатерины II-й по Южной Россіи въ 1787 году, „Кіевская Старина“, тт. XXXI XXXII, XXXIV, Кіевъ, pp. 1890, 1891.

Жихарев, С. П. Записки современника, т. II. Москва, 1934.

Знаменскій, П. Приходское духовенство въ Россіи со времени реформы Петра. Казань, 1873.

Иванов-Борецкий, М. „Д. Сарті в Россіи“. Музыкальное наследство. Вып. I. Москва, 1935.

История Москвы, т. II. Москва, „Академия Наук СССР“, 1953.

Історія Української РСР, т. I. Київ, 1953.

Йосиф II, Joseph II. und Graf Cobenzl. Ihr Briefwechsel. (Akademie der Wissenschaften in Wien, Historische Commission, Fontes rerum Austriacarum. Abt. 2, Bd. 54.) Wien, 1901.

Камеръ-фурьерскій церемоніальний журналъ 1787 г., С. Петербургъ.

Кілесотті, О. Chilesotti, Oscar. I nostri maestri del passato; note biografiche. Milano.

Кошиць, Ол. Два корифеї української церковної музики, „Новий Плях“, Саскатун, 16-го січня 1941.

Кошиць, Ол. Про українську пісню й музику. 1941.

Кошиць, Ол. Спогади, ч. I. Вінніпег, 1947.

Кудрик, Борис. Огляд історії української церковної музики. Львів, накл. гр.-кат. Богосл. Академії, 1937.

Лисицький, М. А. Предисловіє. „Историческая хрестоматія церковнаго пѣнія“, С. Петербургъ, 1903.

Маценко, П. Дмитро Степанович Бортнянський і Максим Созонович Березовський. Вінніпег, 1951.

Металловъ, В., протоіерей. Очеркъ исторіи православнаго церковнаго пѣнія въ Россіи, „Записки Моск. Археол. Инст.“, Москва, т. XXXVI-XXXVII, 1914-15.

Мозер, Р.-А. Mooser, R.-Aloys. Annales de la musique et des musiciens en Russie au XVIIIme siècle, t. II. Genève, 1951.

Оглоблин, О. Андрій Леванідов, „Арка“, ч. 2-3, Мюнхен, 1947.

Оглоблин, О. Андрій Рачинський, „Наші Дні“, IX, Львів, 1943.

Оглоблин, О. Люди старої України. Мюнхен, 1959.

Оглоблин, О. Ohloblyn, O. Ukrainian autonomists of the 1780's and

1790's and Count P. A. Rumyantsev-Zadunaysky, "The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the US", vol. 6, New York, 1958.

Пазоліні-Цанеллі. Pasolini-Zanelli, G. Giuseppe Sarti, musicista del secolo XVIII. Faenza, 1883.

Передача иконостаса изъ Кієво-Кирилловской церкви въ с. Бортничъ въ 1796 г., „Кієвская Старина“, т. XXXVII, Кієвъ, 1892.

Петровъ, Н. И. Кієвская Академія въ царствованіе императрицы Екатерины II, „Труды Кієвской Духовной Академіи“, Кієвъ, ноябрь 1906.

Петровъ, Н. И. Кієвская Рождество-Предтеченская или Ворисо-Глѣбская церковь, „Труды Кієвской Духовной Академіи“, Кієвъ, мартъ 1896.

Петрушевскій, В. О личности и церковно-музыкальномъ творчествѣ А. Л. Веделя, „Труды Кієвской Духовной Академіи“, т. VII, Кієвъ, 1901.

Полное собраніе законовъ россійской имперіи съ 1649 года, т. XXIV, (съ 6 ноября 1796 по 1798). Петербургъ, 1830.

Полное собраніе постановленій и распоряженій по вѣдомству православнаго исповѣданія россійской имперіи (царствованіе государя императора Павла Перваго). Петроградъ, 1915.

Потьомкін, Г. О. (Непідписані статті про Потьомкіна):

„Историческій Вѣстникъ“, т. XXI. С. Петербургъ, 1885.

Кн. Григорій Александровичъ Потемкинъ-Тавричскій, „Русская Старина“, т. XII, 1875.

Псалтир. Псалтирь Блаженнаго Пророка и Царя Давіда... Львів, 1893.

Разумовскій, Д. Церковное пѣніе въ Россіи; опытъ историко-техническаго изложенія. Москва, 1867.

Ривальта, К. Rivalta, Camillo. Giuseppe Sarti, musicista faentino del sec. XVIII. Faenza, 1928.

„Русская Музыкальная Газета“, т. IV, С. Петербургъ, 1897 (изъ „Словаря русскаго церковнаго пѣнія“ Антонина Преображенскаго).

Русскій Архивъ. Москва, 1872 і 1874. (Письма и рескрипты Екатерины II-й къ московскимъ главнокомандующимъ.)

Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Рим, в-во оо. Василян, 1963.

Серебренниковъ, В. Кієвская Академія съ половины XVIII в. до преобразованія ея въ 1819 г., „Кієвская Старина“, Кієвъ, 1897.

Шешко, Ф. Депо про українських музик: XVII ст. — Миколу Дилецького і XVIII-XIX ст. — Дмитра Бортнянського, „Краківські Вісті“, ч. 102 (1135), Краків, 13 травня 1944.

Тітов, Хв. Стара вища освіта в Київській Україні кінця XVI — поч. XIX в., „Збірник історично-філологічного відділу ч. 20“, Київ, Українська Академія Наук, 1924.

Турчаниновъ, Петръ Ивановичъ, протоіерей. Автобіографія, „Домашняя Бесѣда“, С. Петербургъ, 1863.

Українська культура; курс лекцій за ред. проф. Дмитра Антоновича. Регенсбург, вид. УТГІ (циклостилем), 1947.

Фесечко, Г. Иван Евстафьевич Хандошкин, „Советская Музыка“, ч. 12, Москва, 1950.

Финдейзен, Н. Джузеппе Сарті, „Музыкальная Старина“, вип. I, Петербургъ, 1903.

Финдейзен, Ник. Очерки по истории музыки в России с древнейших времен до конца XVIII века, т. II. Москва-Ленинград, 1929.

Хавскій, П. В. Указатель источниковъ исторіи и географіи Москвы. Москва, 1839.

Цареубійство 11 марта 1801 года. Записки участниковъ и современниковъ, 5 изд. Петербургъ, 1908.

Шевченко, Т. Кобзар. Вінніпег, 1952.

Щербаківський, Вадим. „Мої спогади про Мишугу“. Олександр Мишуга; мистець і людина. Львів, 1938.

Щербина, В. І. Нариси з історії Києва (1654-1914). Київ, 1926.
Ямпольскій, И. Русское скрипичное искусство Очерки и материалы I. Москва, ГМИ, 1951.

Енциклопедії та енциклопедичні видання:

Біографіи композиторовъ съ IV-XX вѣкъ съ портретами. Ред. Ильинскаго. Москва, вид. Дурнова, 1904.

Біографическій лексиконъ русскихъ композиторовъ и музыкальныхъ дѣятелей. Составилъ А. И. Рубецъ. 1886.

Большая Советская Энциклопедія. 2 изд. Т. VII. 1951.

Большая Энциклопедія подъ ред. С. Н. Южакова и проф. П. Н. Миллокова, т. IV. С. Петербургъ, вид. т-ва „Просвѣщенія“, 1904.

Енциклопедія Українознавства під ред. проф. д-ра В. Кубійовича, тт. I, II. Мюнхен-Париж-Нью Йорк, вид. НТШ, 1949.

Новый Энциклопедическій Словарь, т. IX. С. Петербургъ, Брокгаузъ-Ефронъ.

Православная Богословская Энциклопедія или Богословскій Энциклопедическій Словарь... подъ ред. проф. А. П. Лопухина, т. III. Петроградъ, 1902.

Риманъ, Г. Музыкальный Словарь. (Переводъ съ 5-го нѣм. изд. В. Юргенсона, дополн. русскимъ отдѣломъ.) Москва, 1901.

Ріман, Гуго. Hugo Riemanns Musik-Lexikon. Achte vollstaendig umgearbeitete Auflage. Berlin und Leipzig, 1916.

Русская Энциклопедія, т. IV. С. Петербургъ, 1911.

Українська Радянська Енциклопедія, т. II. 1960.

Fétis, Ф.-Ж. Fétis, F.-J. Biographie universelle des musiciens et bibliographie générale de la musique, 2 ed. T. VII. Paris, 1878.

Энциклопедический Словарь, т. V. Петербургъ, Брокгаузъ-Ефронъ, 1892.

Нотні матеріали

Историческая хрестоматія церковнаго пѣнія подъ редакціей священника М. А. Лисицына. Вып. I, 4. Петербургъ, 1902.

„Въ молитвахъ неусыпающую Богородицу“; концертъ. Муз. А. Л. Веделя. Ред. М. Гольтисона. Вид. журн. „Музыка и Пѣніе“.

„Божє придоша языцы въ достояніе твое“; концертъ. Муз. А. Л. Веделя. Печатано съ рукописи изъ бібліотеки М. А. Гольтисона.

„Днесь Владыка твари“; концертъ. Арт. Л. Ведель. Вид. журн. „Музыка и Пѣніе“.

На рѣкахъ Вавилонскихъ” ч. 2; концертъ; Арт. Л. Ведель. Вид. журн. „Музыка и Пѣніе“.

„Скажи ми, Господи, кончину мою“; концертъ. Муз. А. Веделя. Вид. „Т-во нотно-книжнаго дѣла” в Петербурзі.

„Слыши, дщи, и виждь“; концертъ въ дни Богородичнихъ праздниковъ. Муз. А. Веделя. Вид. „Т-во нотно-книжнаго дѣла” в Петербурзі.

Всенощное бдѣніе для смѣшаннаго хора. Музыка Арт. Лук. Веделя. Печатано съ рукописи изъ бібліотеки М. А. Гольтисона. Вид. журн. „Музыка и Пѣніе”, Петербургъ.

Литургія св. Іоанна Златоуста для четырехголоснаго смѣшаннаго хора. Музыка А. Л. Веделя. Редакція, обработка и переложеніе для фортепіано Михаила Гольтисона. Вид. журн. „Музыка и Пѣніе”, Петербургъ.

Духовно-музыкальныя сочиненія („Милость мира”, „Отче нашъ”, „Покаянія отверзи ми двери”). А. Ведель. Вид. П. К. Селиверстова, Петербургъ.

Избранныя духовно-музыкальныя сочиненія А. Л. Веделя подъ ред. В. Г. Петрушевскаго. Выст. 1, 2. Кіевъ, 1911.

Інші дрібніші твори в виданняхъ журналу „Музыка и Пѣніе” та в-ва „Т-ва нотно-книжнаго дѣла” (cf. розділ „Історія музичної спадщини”) та в відписах.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- А. А. — див. Андрієвський,
 Олексій
 Адамсон, Г. Г. 121, 123, 133
 Александер — див. Олександр
 Алексєєв, М. П. 10
 Анатолій, ієродіякон 46
 Андрієвський, Іван 42
 Андрієвський, Олексій 34
 Анна, цариця 64
 Антоній, соб. ієромонах 29, 87
 Антонович, Дмитро 109
 Араї, Франческо 52, 64
 Аркас, Микола 7
 Арнет, Альфред Ріттер фон 56
 Архімович, Лідія 8, 26
 Аскаченський, Віктор 10, 16,
 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
 29, 30, 31, 39, 40, 42, 43, 46, 48,
 50, 51, 63, 64, 65, 66, 67, 68,
 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 78,
 87, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 98,
 102, 103, 106, 107, 108, 110,
 111, 112, 113, 114, 115, 116,
 117, 118, 124, 126, 128, 136,
 140, 141, 147, 148, 149, 152
 Аскаченський, Іван 16
 Аскаченський, Іпат 17
 Бавмайстер, Фрід. Крістіан 44
 Багалій, Д. І. 78, 79
 Базилевські, поміщики 93
 Банулеско-Бодоні, Гавриїл 49,
 91
 Баранович, Лазар 50
 Баранович, Юрій 49
 Барановські, 29
 Барановський, Степан 103
 Барнацький, Іван 29
 Беєр, Йосиф 54
 Безбородько, О. 54, 102
 Бекляшов, А. А. 89, 90
 Беннінгсен, Л. 32, 101, 102
 Березовський, Максим 8, 9, 10,
 50, 60, 65, 118, 137
 Бібіков, камергер 57
 Бібіков, Д. Г. 17, 18
 Білгородський, А. 83, 84, 94
 Богданів, Максим 40
 Бортнянський, Дмитро 8, 9, 10,
 11, 26, 50, 51, 60, 65, 72, 83,
 112, 136, 137, 138, 152, 153
 Бравура, Антоніо 61
 Бранка (Бранкіно), Франческо
 61
 Брокгауз-Єфрон 16, 24, 39, 41,
 51, 62, 71, 90, 93, 95, 98, 107,
 116, 117
 Брюс, Я. А. 69
 Булгаков, Ф. 22
 Бунге, Георг Фрідріх 36, 37
 Валішевський, Казимир 91, 101,
 102, 103
 Варлаам, ієромонах — див. Зу-
 бовський, Василь
 Веддель, Джеймс 33
 Веддель, Джон 33
 Веддель, Олександр 33

- Ведель, Андерс Серенсен 32
 Ведель, Вальдемар 33
 Ведель, Гайнріх фон 32
 Ведель, Гельге 33
 Ведель, Георг 32
 Ведель, Еміль 33
 Ведель, Ернст фон 32, 102
 Ведель, Жорж 33
 Ведель, Йоакім фон 32
 Ведель, Карл Антон 32
 Ведель, Карл Гайнріх 32
 Ведель, Корнелій 33
 Ведель, Леопольд 32
 Ведель, Лук'ян 28, 29, 30, 31, 37
 Ведель, Марія Родіовна (пізніше Панін) 34, 68
 Ведель, Микола 33
 Ведель-Петерсон, Кнуд Отто 33
 Ведель, Петро Август 33
 Ведель, провізор 34, 35, 36, 37
 Ведель, Родіон 34, 68
 Ведель, Теодор 33
 Ведель, франц. актор 33
 Ведель, франц. генерал 33
 Ведель-Ярльсберг, Герман 32
 Венцель, О. 122
 Вербицький, Михайло 8
 Віктор, ієромонах 84
 Вінченці, Джузеппе 61
 Власовський, Іван 110
 Вольф, Крістіян 44
 Гавриїл, митрополит Новгородський і Петербурзький 82
 Гене, Х. 9, 68
 Гінріхе, Й. Кр. 56
 Гнатишин, Андрій 11, 126
 Гоголь, Василь 103
 Гоголь, Микола 103
 Гордійчук, М. 26
 Готовцев, заступник предсід. Уголовної Палати в Кам'янці 17
 Грінченко, Микола 25, 26
 Григорєв, П. 128, 129
 Григорій, митрополит 22
 Гудим, Михайло 35
 Галопці, Бальдасаре 50, 51, 52, 64, 65, 82
 Герніг, отставний капітанъ 35
 Гете, Йоган 33
 Головіна, графиня 57
 Гольтісон, М. А. 25, 108, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 127, 128, 133, 134, 135
 Гуков, Філіп 37
 Давідов, С. 62
 Дашков, князь 69, 76, 142
 Дельфіно, Алессандро 61
 Дегтярев, С. А. 51, 118, 125, 126, 136, 139
 Джоліо, Лючіано 61
 Діц, Фердінанд-Антон 54
 Ділецький, Микола 62
 Доброхотов, В. 9
 Долінська, попадя 30
 Дурнов 24
 Ейсман 36
 Євстафій, оберієромонах — див. Пальмовський, Євстафій
 Єсіпов, Г. В. 54, 55, 56, 57, 70
 Єлагін, Іван 9
 Єлисавета, цариця 64
 Єльчанінов, Я. В. 35
 Єропкін, П. Д. 34, 57, 62, 67, 68, 69, 70, 71
 Єфименкова, О. 79
 Жіхарьов, С. П. 33
 Захт, Михайло 35
 Зертис-Каменський, Амвросій 69
 Знаменський, П. 94
 Зубов, Платон 32, 58, 79, 101, 102
 Зубовський, Василь 13, 16, 19, 39, 40, 63, 67, 75, 76, 87, 88, 149
 Іванов-Борецький, М. 55
 Ілівський, А. 24, 41, 107, 116
 Йосиф, архимандрит 118

- Йосиф II, цісар 52, 55, 56
 Каввіц, Б. 56
 Каліновський, Степан 49
 Калішевський, Яків 128
 Кампанійський, Микола 9
 Канобіо, Карл 58
 Капніст, Василь 103
 Каришева, Т. 27
 Катерина II, цариця 9, 28, 36, 38, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 61, 64, 68, 69, 70, 79, 80, 91, 93, 94, 101, 102, 111, 144, 150, 154
 Кашін, Данило 53, 62
 Кашін, капітан 74
 Квітка-Оснoв'яненко, Григорій 152
 Кельнер, Давід 64
 Керубіні, Л. 52
 Керцеллі, М. 54, 82
 Кілесотті, Оскар 57, 61
 Кобенцль, Людвіг 52, 55
 Колчицький, Василь 29
 Коні, Ф. 59
 Константин, вел. князь 90, 91, 92
 Конті, Джакомо 61
 Корбе, поміщик 81
 Косцюшко, Т. 14
 Котляревський, Іван 41, 152
 Коцебу, Август 102
 Кошиць, Олександр 11, 13, 30, 31, 85, 108, 121, 128
 Кошиць, Тетяна 11
 Кременецький, Гаврило 44
 Кречетников, М. Н. 89, 96
 Кудряк, Борис 13, 26, 51, 107, 108, 118, 152, 153, 154
 Кузьмін, поручник 34, 35, 36, 37
 Кукольник, Н. 10
 Лагатовський, Якінт 42
 Лакевич, учит. франц. мови 46
 Леванда, І. (Сікачка) 110, 111
 Леванідов, Андрій 14, 30, 40, 59, 64, 66, 70, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 82, 92, 94, 100, 101, 114, 136, 143, 148
 Леляйн, Георг 63
 Леонтович, Микола 7
 Лепкий, Богдан 7
 Лебедєв, Н. А. 10, 128
 Лисенко, Микола 25
 Лисько, Зіновій 11
 Лісіцин, М. 51, 117, 118, 119, 122, 125, 127, 128, 131, 132
 Лободовський, Семен 49
 Ломоносов, М. 46
 Лопухін, А. П. 9, 24, 41, 116
 Лопонцов, Крістіан 37
 Людкевич, Станіслав 7
 Ляв, Карл 57, 61
 Львов, Олексій 9
 Мазепа, Іван 20
 Максименко, Ф. 118
 Максимович, Манасія 43
 Малицький, Ієрофій 84, 90, 91
 Марія Павловна, вел. княгиня 53
 Махнович, Осип 49
 Маценко, Павло 9, 10
 Мендель, Герман 61
 Металлов, Василій 25, 39, 51, 107, 117, 118
 Методій, архимандрит — див. Піснячевський, Михайло
 Микола I, цар 99
 Миславський, Семен (Самійло) 19, 42, 44, 45, 46, 67, 68, 69, 110
 Митропольський, А. 9, 116
 Мишуга, Олександр 51
 Міллер, Д. 78, 79
 Мілюков, П. Н. 24, 39, 71
 Міхель, Франц Людвіг 61
 Могилянський, Арсеній 43
 Мозер, Роберт-Альойз 54, 55, 56, 58, 60, 61, 64
 Моцарт, Вольфганг 50

Наполеон (Бонапарте) 32, 153
 Нащинський, ректор 43
 Неезе 36
 Оглоблин, Олександр 11, 34,
 36, 40, 64, 74, 78, 79, 80, 89, 93
 Окка, Філіпо даль' 61
 Олександр, вел. князь (пізні-
 ше цар) 69, 79, 90, 91, 100,
 101, 102, 103
 Олександр, ієромонах 119
 Орлов, В. М. 118
 Отреп'єв 20
 Павлишин, С. 7
 Павло I, цар 9, 32, 53, 79, 80,
 82, 83, 85, 90, 91, 92, 93, 94,
 96, 98, 99, 100, 101, 102, 104,
 143, 144, 154
 Пазоліні-Цанеллі 58
 Паізієлльо, Джованні 52, 55
 Пален, П. 101, 103
 Пальмовський, Євстафій 73, 74
 Павін, Петро 34, 68
 Пассек, Анастасія 34
 Пашкевич, В. 58
 Петро I, цар 20, 34, 94, 98
 Петро III, цар 79
 Петров, Микола 24, 28, 30, 31,
 35, 44, 45, 46
 Петрушевський, Василь 20, 23,
 24, 25, 28, 29, 30, 41, 43, 50,
 51, 52, 62, 70, 71, 73, 85, 86,
 97, 107, 108, 112, 113, 115,
 116, 119, 122, 124, 128, 130,
 132, 143
 Пільгер, Антон 37
 Піснячевський, Михайло 30, 42,
 106, 107, 108, 109
 Подолинський, Іван 42
 Полетика, доктор 34
 Помазан 93
 Попов 59
 Потьомкін-Тавридський, Григо-
 рій 14, 53, 55, 56, 57, 58, 59,
 60, 62
 Преображенський, А. 9, 116

Прозоровський, А. А. 69, 71
 Раббе, Ернст-Гайнріх-Отто 54
 Рафал (Заборовський), митро-
 полит 110
 Рачинський, Андрій 64, 65, 74,
 156
 Рачинський, Гаврило 64
 Ревуцький, Лев 7
 Ремі, П'єр 54
 Рєпнін, М. Г. 101
 Рибаків 95
 Рівальта, Камілло 55, 62
 Ріман, Гуго 24, 41, 51, 62, 71,
 95, 107, 116
 Рогачки, брати 93
 Розумовський (Разумовський),
 Дімітрій, 9, 10, 23, 25, 51, 115,
 116, 117, 118
 Розумовський, Кирило 64
 Россіневич-Щуровська, П. 11
 Рудницький, Антін 26, 118
 Рум'янцева-Задунайський, Пет-
 ро 35, 50, 54, 55, 68, 74, 89,
 101
 Рупіні, І. А. 59
 Руссо, Ж. Ж. 103
 Саблуков, Н. А. 92
 Саккеті, Л. А. 10
 Саксо Грамматікус 20
 Салтиков, С. А. 32, 68, 103
 Самійло, митрополит — див.
 Миславський, Семен
 Савті, Джвзеппе 14, 51, 52, 53,
 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61,
 62, 69, 82, 83, 113, 118, 137,
 152, 153, 154
 Селіверстов, П. К. 25, 118, 119,
 122, 132
 Септер 36
 Серебренніков, В. 46, 50
 Сігіревіч, Дімітрій 46
 Сікачка, Василь 111
 Сіпягін 17
 Січинський, Денис 7
 Сковорода, Григорій 75, 95, 149

- Скребков, С. 9
 Скрипник, М. І. 11
 Смирницький, Антін 42
 Смоленський, С. 119
 Соймонов, П. А. 54
 Сонгайло 36
 Сопіков, В. С. 69
 Стаффорд 10
 Суворов, ген. 56, 91
 Суковкін, Іван 99
 Талізін, ген. 102
 Теплов, Г. М. 64
 Теплов, О. Г. 14, 15, 40, 80, 96, 100, 104
 Тітов, Хв. 50
 Тоді, Люїза 55
 Траєтта, Томазо 52
 Траскін, пляц-майор 35
 Троцинський, Дмитро 69, 101, 102, 103, 113, 128
 Турчанінов, А. П. 16, 151
 Турчанінов, Дарія Козьминич-на 13
 Турчанінов, Іван 13
 Турчанінов, Петро 9, 13, 14, 15, 23, 28, 29, 30, 31, 40, 41, 43, 47, 48, 51, 53, 59, 62, 64, 65, 67, 68, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 135, 136, 138, 143, 147, 148, 149, 150, 151
 Фесечко, Г. 58, 60
 Фетіс, Ф. Ж. 10, 57, 58, 61
 Філярет, архимандрит 120
 Фіндейзен, Н. Ф. 8, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 68, 83, 84, 85
 Флєсров, Василь 34, 35, 36
 Фонвізін 102
 Франко, Іван 7
 Хавський, П. В. 69
 Хандошкін (Гандошка), Іван 58, 59, 61
 Хмиров, М. Д. 9
 Худорба, Архип 80
 Цесарський, Савелій 49
 Цоппіс, Франческо 50, 51
 Чайковський, Петро 9
 Шевченко, Тарас 22, 23, 99, 109, 145, 150, 151, 153, 154
 Шедель 36
 Шекспір, В. 33
 Шеффер, Т. 27
 Шреср-Ткаченко, А. 26
 Щербаківський, Вадим 51
 Щербина, Володимир 36, 37, 99
 Южаков, С. Н. 24, 39, 71, 107, 116
 Юргенсон, видавець 9, 24, 41
 Якушкін, поліцмаїстер 34
 Ямпольський, І. 59, 61, 64

З М І С Т

Вступне слово	7
1) Джерела до біографії Веделя	13
2) Рід Веделя	28
3) Питання хронології життяпису	39
4) Наука в Київській Академії	42
5) Музична освіта	48
6) Диригентом у Москві	67
7) Поворот у Київ; знайомство з ген. Леванідовим	73
8) Ведель у Харкові	78
9) У Києво-Печерській Лаврі	82
10) Загадкова втеча, мандрівка й арешт	89
11) У „Смирительномъ Домѣ”	98
12) Смерть Веделя	106
13) Історія музичної спадщини	112
14) Реконструкція образу композиторської творчості	124
15) Видавці, редактори і їх підхід до композитора	130
16) Тематика концертів	134
17) Особа композитора та його світогляд	147
Резюме (в українській мові)	155
Резюме (в англійській мові)	161
Література	167
Показчик імен	173

